

BİLİM ve SANAT

43

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/TEMMUZ 1984

200 TL.

ÖZAL'IN ALTINCI AYI
Ekonomik Program ve Alternatifler
Özalizm: Cifte Standartlar Politikası
Siyasal Kimlik Sorunu • İmar Affi
Gündemi Doğru Belirlemek Gerek
Seçimler ve Demokratikleşme
Kağıt Zammı: İdeolojik Bir Eylem

KÜNSTLER

DOĞRAMACI
BİLİM ve SANAT'I
DOĞRULADI

Çağdaş Yayınları

OKURLARIMIZA ÖNEMLİ DUYURU

PTT giderlerinin yeniden artışı nedeniyle ödemeli kitap yollamak çok pahalılaşmıştır. Neredeyse PTT ücreti, istenilen kitabı ederine eş duruma geldi. Bu nedenle, kitap isteyenler ödemeli isteme yerine bedelini ve PTT giderlerini peşin yollarla yaralarına olur.

Okuyucular için sipariş tutarına ortalama:

- 1 kitap için 80.-
- 2 kitap için 100.-
- 3 - 5 kitabı için 125.-
- 6 - 10 kitabı için 175.- lira

olan PTT giderlerini eklemelidir. İstek mektubunda gönderilen para makbuzunun tarih ve numarasını da belirtmek yararlı olur.

Kitap bedelini pul olarak gönderip, istekte bulunacakların yukarıda belirtlen PTT giderlerini de sipariş tutarlarına eklemelerini önemle rica ederiz.

Önemli Not: 1500 TL'den az siparişlerin ÖDEMELİ istenmemesini dileriz. Aksi halde yollayamayacağımızı bir kez daha belirtiriz.

Bu koşullarda ödemeli kitap isteyen okurlarımızdan isteklerini yenilemelerini rica ederiz.

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

Oktay Akbal:	Anılar ve Söyleşiler	250.-
Ahmet Rasim:	Anılar ve Söyleşiler	300.-
Vedat Nedim Tör:	Kemalizmin Dramı	200.-
Prof. Akşit Göktürk:	Okuma Uğraşı 2. bası	150.-
Şevket Süreyya Aydemir:	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazları	150.-
Prof. Macit Gökberk:	Değişen Dürüya, Değişen Dil	150.-
Nadir Nadi:	Uyarılar 3. bası	250.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Yol Kesen Irmak	350.-
İlhan Selçuk:	Atatürkçüliğin Alfabesi 2. bası	200.-
Prof. Nusret Hızır:	Felsefe Yazılıarı 2. bası	250.-
Mehmet Kemal:	Şairler Dövüşür	250.-
Oktay Akbal:	Dünyaya Açılmak	200.-
Nadir Nadi:	Ben Atatürkü Değilim. 4. bası	200.-
Samim Kocagöz:	Roman ve Yazarlık Onuru	200.-

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Mehmed Kemal:	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Ailenin Çilesi Boşanma	200.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev 12. bası	400.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev Belgeler	300.-
Azra Erhat:	Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı 2. bası	200.-
Kemal Üstün:	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.-
Oktay Akbal:	Geçmişin Kuşları	250.-
Nadir Nadi:	Perde Aralığından 3. Bası	250.-
Meral Tolluoğlu:	Babam Nurullah Ataç	200.-
Nadir Nadi:	Olur Şey Değil 2. bası	200.-
Ebubekir Hazım:	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.-
Tepeyran:	Savaş Anıları	200.-
Erol Ulubelen:	İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	350.-
Cemal Madanoğlu:	Anılar I. Bölüm	400.-
Talip Apaydın:	Köy Enstitüsü Yılları	300.-

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult:	Şarlo	150.-
Kemal Özer:	Sanatçılarla Konuşmalar	150.-
Atena Deponte:	Yaşayan Kosta	150.-
Benjamin Farrington:	Darwin Gerçeği	200.-

GÜNDEMİ BELİRLEMEK

"Bilim zorunludur. Bir ülkenin bağımsızlığı ancak öteki uluslara yaptığı özgün katkıları olanaklıdır. Bu olmadı mı sömurge durumuna düşürlür."

Bilim adamının yurttaşlarını bilimin görevi hakkında aydınlatması, bilimin özel girişimin kazancını artırmak için değil, insanı özgürleştirmek için var olduğunu anlatması gerekdir. Bu, bilim adamının yurtseverlik görevidir... Artık laboratuvara kapanıp özeriyle çalışmam yetmiyor. Günümüzde bilimi savunmak gerekiyor, hem burada, hem yaşamda. Ve bilimi savunmak da belirli bir yüreklik istiyor." (Bkz. Güney Gönenç, Hep Aranızda Olacağım, Bilim ve Sanat Yayınları, 1983, Ankara)

Dünya Bilim İşçileri
Federasyonu'nun ve Dünya Barış Konseyi'nin Kurucusu ve Başkanı, çağımızın en büyük fizikçilerinden Frederic Joliot-Curie'nin bu sözlerinin "sanat" için de geçerli olduğunu, hele hele öteden beri "bilimle sanat arasında, yaratıcı bir süreç olarak yapisal ortaklığını varoldugu" savunan bizler için yaşamı bir bütün olarak kavramanın önemi açıktır. Bu önem, ülkemizin temel tartışma alan ve konularının bilim dışına kaydırıldığının yaşandığı günümüzde daha da dirimseldir. Bunun için de, Türkiye'nin gündemini doğru belirlemek zorunludur.

Bilim ve Sanat bu sayısını oluşturan ağırlıklı konusuyla, Türkiye'nin emek gücüne inançsızlığa ve sadece paranın saltanatına dayanan bir ekonomi politiğin serüvenini irdelemeye çalışmaktadır; bilimin gücü ile bilimin işiği ile...

Sevgiyle ve dostlukla.

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Genel Yayın Danışmanı: Güney GÖNENÇ • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • Yazışma Adresi: Yüksek Cad. 9/13, Kızılay - Ankara, Tel: 183826 1 • İstanbul Bürosu: Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sk. Nadir Han, Kat.5, Cağaloğlu, Tel: 520 54 20 • İzmir Temsilci: Taner ÜNLÜ, Tıbas İşhanı 5/506, Konak, Tel: 148608 • İsviçre Temsilci: Gürhan UÇKAN Box 38045, 10064 Stockholm • Grafik Düzenleme: Teknik Büro • Dizgi: TEMPO - 18 34 65 • Film: Repromat • Baskı: Daily News • Dağıtım: Yetkin • Abone: Yıllık 1200, altı aylık 800 TL; Avrupa: Yıllık 25 DM; ABD: Yıllık (uçakla) 60 DM; Avustralya: 70 DM • İlân Koşulları: Arka Kapak 70.000, Kapak içi 60.000, İç sayfalar: tam 30.000, üste iki 20.000, yarılm 15.000, ceyrek 10.000 TL.

ÖZAL DÖNEMİNDEKİ İMAR AFFİ ÜZERİNE
NÖTRON İDEOLOJİSİ ve BASIN
TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİNİ
DOĞRU BELİRLEMEN GEREK
ANAP İKTİDARININ EKONOMİK
PROGRAMI
ve ALTERNATİF SORUNU

- 4 İlhan TEKELİ
- 7 Varlık ÖZMENEK

8 Tunç TAYANÇ

10 Gürel TÜZÜN

12 Oğuz AYHAN

18 Tevfik ÇAVDAR

21 Ahmet R. BİLGİN

24 Şükran KURDAKUL

25 Yılmaz ONAY

26 İbrahim AKYÜREK

27 Serol TEBER

28 Engin TONGUÇ

VASATIN ALTINDA ve
ÜSTÜNDE YAŞAYANLARLA
İLGİLİ RETROSPEKTİF
GÜNCELLİKLER

GIORDANO BRUNO'UN
KÜLLERİ

DOĞRAMACI

BİLİM ve SANATI DOĞRULADI

İKİNCİ EK LİSTE

FEDERAL ALMANYA'DA

SAVAŞ SONRASI

FOTOMONTAJ

40 Mehmet ÜNAL

"MİNNACIK KADIN" ÜZERİNE

İLK GÖZLEMLER

Macaristan Milli Eğitim Bakan

Yardımcısı ile Görüşme:

"ORTAK BİLİMSEL

ÇALIŞMALAR GEREKLİ"

GEÇTİĞİMİZ GÜNLER

SATRANÇ

KARIKATÜR

44 Özdemir İNCE

47 Jülde GÜLİZAR

48

50 Emrehan HALICI

Ferruh DOĞAN

Faruk ÇAĞLA

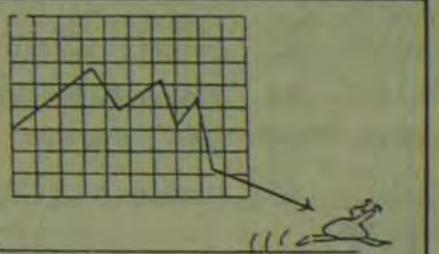
KAPAKTAKİ FOTOĞRAF

(Yeni Fotoğraf 1978 Türk
Fotoğraf Yıllığından)

Ergin MİNISKER

ÖZAL DÖNEMİNDEKİ İMAR AFFİ YAKLAŞIMI ÜZERİNE

■ İlhan TEKELİ

GİRİŞ

25 Mart Seçimleri arifesinde Özal'ın gecekonulara tapu vereceği kampanyasını etkin bir biçimde yürüttüğü bilinmekte. ANAP'ın büyük kentlerde yüzde 50 üzerinde yüksek oy almasının önemli etkenlerinden birinin de bu olduğu bildirimdeki yorumlar yaygın olarak yapılmaktadır. Bu yazında ANAP'ın İmar Affi konusunda seçim propagandasında yaratmaya çalıştığı imaj ile gerçekte olacaklar arasındaki farklılıklar iddelenmeye çalışılacaktır.

İMAR AFLARI İÇİNDE ÖZAL'IN AFFİNİN YERİ

Benim bilebildiğim kadar ilk imar affı yasası 1948 yılında çıkarılmıştır. Geçen 36 yıl içinde her iki üç yılda bir yeni bir imar affı yasası yürürlüğe girmiştir. Böylece son yıllarda imar planlaması tarihi daha çok bir imar afları tarihi olmuştur denilebilir.

İmar aflarının zaman içindeki gelişimi belli bir evrimsel çizgi işlemiştir. İmar aflarının çıkarılması gerçekle mevcut imar düzeninin eylem alanında başarısızlığa uğraması demektir. Bu nedenle bir yerde imar oldu mu önce sorgulanması gereken, var olan imar düzenidir. Yasalar gerçekçi midir? İmar bürokrasisi yeterli midir? vb. sorular gündeme gelmemelidir. İlk imar aflarının belirgin özelliği bu temel soruları sormamak olmuştur. İmar affı yapan-

zamının gerçeklerle tutarlı olmadığı kabul edilmiş oluyordu.

İmar aflarının zaman içinde gelişimi, imar düzenlerinin toplumsal gerçeklerle uyduруlması yönünde olmadı. 1976'larda çıkarılan af yasası ile imar kesimdeki kaçak yapılar da affedildi, böylece imar aflarının evriminde yeni bir aşamaya ulaşılıyordu. İki imar düzeninin gecekondu kesimdeki anlayış, imar kesimdeki, imar anlayışını da dönüştürmüştür, bir ölçüde de olsa kendisine uyduруmış oluyordu. Böylece var olan imar düzeninin tüm toplum kesimleri için ne kadar geçerli olacağından gündeme gelmesi gerekiyordu. Ama bu soru siyasal gündeme hiçbir şekilde gelmedi. Gündeme gelen sadece yeni af yasaları oldu. Önce Ulus Hükümeti döneminde 2805 sayılı af yasası hazırlandı, bunu Özal hükümetinin 2805 sayılı yasa yeniden düzenleyen ve bir seçim yatırımı olarak kullanılan, 2981 sayılı yasası izledi.

2981 sayılı yasada yeni olan neydi? Bu yasa da genel bir af yasasıydı. Hem gecekondu hem de imar kesim için af getiriyordu. Bu bakımından af yasalarının evrim çizgisinde daha önce ulaşılmış bir noktadan başlıyordu. Farklı olan ve seçim yatırımı niteliğini taşıyan yeni boyutu, gecekondu kesimine tapu verilmesi yönünde hükümler taşımasıydı. Ayrıca gecekondu kesiminin bu özlemi canlı tutacak yan mekanizmalar getiriyordu. Bu yasyla o zamana kadar hukukta yeri bulunmayan bir "tapu tahsis belgesi" kavramı getirilmiştir. Kişilerin alacağı tapu konusunda sağlam bir garanti taşımasa da tapu tahsis belgesinin kısa zamanda verilmesi sağlanarak umutlar sürdürilebilecektir. Tapu konusunda getirilen bu yenilik dışındaki en önemli farklılık, 'yeminli teknik bülörlar' mekanizmasının kurulmasıdır. Özal affında, afa ilgili devlet hizmetleri özelleştirilerek 'yeminli teknik bülörlar' eliyle görüürmek istenmektedir. Bu yolla halkta affin ve tapu verilmesinin hızlandırılacağı kanısı yaratılmıştır. Yeni af yasasının diğer af yasalarından farklı olarak bir başka özelliği aftan yaranacak ve tapu alacak kişilere önemli ölçüde mali yükümlülük getirmesidir. Gecekonduyun bu mali yükümlülüğü yasanın sunulduğunda yaratılan bir "köşeyi dönme imajına" kapılarak taşıyacakları düşünülmektedir.

Bu imaj uygulamadan sorumlu Bakanca televizyonun "icraatin içinden" programında şöyle anlatılmış-

tir: "Üç komşu beş komşu yanyana geleceksiniz, imar işlah planına uygun bir parsel oluşturacaksınız. İmar durumunuza göre parseliniz üzerinde 4 katlı, 5 katlı, 6 katlı yerine göre modern bir apartman yapma imkanına kavuşacaksınız. Param yok diye üzülmeyin, devlet size kredi verecek. Pek yakında hükümetimden bu müjdeyi duyacaksınız. Param yok diye üzülmeyin, bu memleketin müteşebbis müteahhitleri sizinle ortak olmak için mutlaka karşınıza akıcı tekliflerle çıkacaklardır."

Yaratılmak istenilen imaj gelecekte bugünkü gecekondu mahallelerinin yapsatçı süreçle, imarlı kesimdeki gibi yüksek yoğunluklu, apartmanlaşmış mahallelere dönüşeceğidir. Her ne kadar bugün orta sınıflar Türkiye'de apartmanlaşmış mahalleleri yadsımayla başladığında, gecekondu mahallelerine onların kendilerini karşılaştırdıkları apartmanlaşmış mahallelerin imajını satmaya çalışmak seçim propagandası açısından verimli bir yol olarak görülebilir. Ama esas sorulacak soru yasanın kısa süreli seçim etkisi değil, yaratılmak istenilen imajın uzun sürede gerçekleştirilebilir olup olmadığıdır.

YARATILAN İMAJ GERÇEKLEŞİRİLEBİLİR Mİ?

Özal affının yapsatçı süreçle gecekondu alanlarının apartmanlaşmasını sağlamak isteğinin kentlerdeki yoğunlukları, hava kirlenmesini, sağiksız çevre koşullarını artırmayı beklemektedir. Yine de yarın imajın yaratılmasını gerek bir yol olmamaktır. Bir yana bırakarak, bunun gerçekleşmesini olanaklı olup olmadığını irdeleyelim.

Önce ekonominin genel dengeleri açısından olaya bakalım. Gecekondu olgusu salt bir imar yasalarına uygunluk sorunu sonucunda ortaya çıkmamaktadır. Toplumun ekonomik gerçeklerinin sonucudur. Türkiye'deki gerikalmış kapitalizmin gelişme resyoneli açısından önemli işlevlere sahiptir. Gecekondu kapitalizmin gelişmesi açısından bir yandan emeği ucuzlatarak, öte yandan kentleşmenin maliyetini düşürerek, iş dünyasına akacak kapital fonlarına rakip olmayarak çok yaşamsal bir işlev görmektedir. Oysa gecekondu alanlarının apartmanlaşılması, gecekonduyun bu iki işlevinin de ortadan kalkmasına neden olacaktır.

Bu noktada sorulabilir, böyle büyük bir yenileme programının ya-

nan ekonomik bunalımdan çıkmak açısından bir rasyoneli var mıdır? Bu soruya verilecek yanıt iki nedenle olumsuz olacaktır. Bunlardan birincisi, Özal hükümetinin bunalımdan çıkış politikası monetarist çizgisi izleyip para arzını sınırlamaya dönük olduğundan, böyle bir programın Özal'ın bunalımdan çıkış stratejisile bir tutarlılığının bulunmamasıdır. İkinci neden ise, eğer konut kesimi için bu bunalım koşulları içinde sınırlı miktarda da olsa fonlar ayrılabilse bu fonların konut açığını kapamak için, varolan konut stokuna yeni konutlar eklemekle kullanılması gereklidir. Bu programda olduğu gibi varolan konut stokunu tahrif etmeye kullanılsın akıcı bir tutum değildir.

İmar affından kendisini sorumlu gören siyasal kişilerin yaratmak istedikleri imajın ekonomik gerçeklerle bağıdaşmadığını gördükten sonra 2981 sayılı yasanın metnindenden böyle bir imajın çıkarılıp çıkarılmayacağı üzerinde durulmuştur. Yasada gecekondu mahallelerinde yapılması öngörülen işlah planlarının sorumluluğu Bakanın ortaya koyduğu imaj yönünde hazırlanabileceğini söyleyenbilir. Ama hazırlanacak işlah planının böyle yapılmasını zorunlu kılan bir bağlayıcılık yoktur. Hazırlanacak işlah planları eğer toplumsal gerçeklerden haberdar olan kent planclarının hazırlanırsabu büyük ölçüde mevcut yapıda marjinal değişiklikler yaparılan planlar olacaktır.

Eğer yaratılmak istenilen imaj ile gerçekleşerek arasında önemli farklılıklar varsa, bu imaj neden yaratılmalıdır diye sormak gereklidir. Böyle bir imajın yaratılmasını salt bir seçim yatırımı olarak açıklamak ne kadar yeterlidir? Bunun ötesinde gerçekçeleri olabilir mi? Bu noktada 2981 sayılı yasanın gecekonduya getirdiği mali yükümlülükler üzerinde durmaktadır yarar vardır. Bu yasa gecekonduya imar hakları ve tapu karşılığı iki tür mali yükümlülük getirmektedir. Birincisi teknik personele yapacağı hizmet karşılığı ödeyeceği ücretdir. İkincisi ise kamuya cezai ruhsat harçları ve arsanın ra-yiç bedeli karşılığında yapacağı ödemedir. Kamuya yapılacak bu transferin miktarı için oldukça yüksek rakamlara ulaşan tahminler yapılmaktadır. İşte bu transferin Özal'ın genel ekonomik politikasıyla bir tutarlılığı vardır. Yaratılan imaj, gecekonduyun kamuya bu transferi yapması için bir güdü oluşturmak açısından da önemli bir işlev göremektedir.

YASANIN UYGULANMASININ ETKİLERİ NELER OLABİLİR?

Bir yasa yayınlığında bu yasanın etkilerinin ne olacağı konusundaki öngörüler genellikle yasanın etkilerini abartıcı yönde olur. Çünkü yasanın tam olarak uygulanacağı varsayılmıştır. Oysa pratikte yasaların uygulanması toplumsal gerçeklerce sınırlanır. Beklendiği ölçüde etkili olmaz, geçmişte çıkan birçok af yasasında olduğu gibi. Bu nedenle yasanın etkileri konusundaki yorumları yaparken dikkatli olmak, ulaşılabilen sonuçları fazla abartmamak gereklidir. Bu sonuçları değişik alt başlıklar halinde irdeleyelim.

Önce gecekondulara kısa sürede imarlı parselasyonda tapu verilemeyeceği üzerinde duralım. Tapu tahsis belgesinin verilmesinin hiçbir geçerliği olmadığı için bunun dağıtılmamasının başıltıp başırmayacağı çok anlamlı değildir. İmarlı parselasyonda tapu verilebilmesi için iki önemli işlemin yapılması gerekmektedir. Önce bu yerin teknik standartlarla geçerli haritasının yapılması, sonra bunun kullanılarak kadastrosunun yapılması gereklidir. Kadastro yapıldığı zaman gecekonduya eğer 20 yıldan fazla bir yeri kullanıysa zilyetlik esasına göre eskiden beri varolan tapulama yasasına göre tapusunun verilmesi gerekecektir. Kadastro yapılan bu alanlarda daha sonra imar istihal planı yapılacak, imar parseleri oluşturulacaktır. Yeni 1981 sayılı yasaya göre oluşturulacak bu parselerin tapusu 400 m² den büyük olmamak koşuluyla gecekondu sahibine verilecektir. Böylece gecekondu sahibinin imar parselasyonlu tapuya ulaşması tapu tahsis belgesi de katılırsa üç aşamada olacaktır. Yeni yasanın "tapu tahsis belgesi verilmesini" hızlandırma çabası diğer işlemleri hızlandırmada çok etkin değildir. Böyle olunca gecekondulun gerçekten tapuya ulaşması oldukça uzun bir süre sonra gerçekleştirecektir.

Üzerinde durulmasında yarar olan ikinci konu "yeminli teknik bürolar"ın geleceğidir. Bu bürolardan beklenen işlevler ve bu işlevlerin nasıl yerine getirileceği konusunda büyük bir belirsizlik hüküm sürmektedir. Gazetelere yansyan haberlerden gecekondu alanlarında genellikle iş bulmakta sıkıntılı çekilen teknik personel tarafından çok sayıda yeminli büro kurulduğu, önemli miktarlarda paralar toplamak eğilimi bulduğu anlaşılmaktadır. Bu

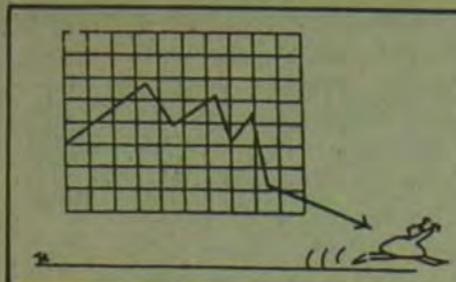
bürolardan istenilen işlevleri bu büroların teknik standartlara uygun olarak yerine getirmesine hem büroların kapasiteleri hem de gecekondulun ödeme düzeyi olanak vermez. Yeminli teknik büroların sunacağı hizmet bir teknik dilekçe yazmaya ve ne düzeye olacağı belirsiz riskleri taşıymaya razı olarak gecekondulara sağlamdır belgesi vermeye indirgenecektir. Yeminli teknik büro bu şekilde kendisi gecekondulaşacaktır. Sunugu hizmetin teknik hizmet dünyasındaki yeri, gecekondunun konut dünyasındaki yerine paralel olacaktır. Bu yorum bir ölçüde iyimser yorudur. Çünkü gecekondulu ile teknik büro arasında bir uyumun kurulabileceğini varsayılmaktadır. Oysa basında yer alan haberler bankerzedeler olayına benzer olayların doğabileceğini konusunda da çok ciddi kuşkular uyandırmaktadır. Her iki halde de topluma teknik adamlar önemli bir presij kaybına uğrayacaktır.

Tartışılacak üçüncü konu bu yasanın gecekonduya olan etkisidir. Gecekondu alanlarında yaşayanlar homojen bir grup değildirler. Bu yasanın etkileri bakımından gecekondulara yaşayanlar, kiracılar, tek gecekondu sahipleri, birden fazla gecekondusuna olanlar, hazineye ait topraklar üzerinde gecekondusunu bulunanlar, hisseli tapu sahibi olanlar vb. olarak farklı gruplara ayrılabilirler. Eğer yasa uygulanırsa gecekondu nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan gecekondu kiracıları kaybeden en büyük grup olacaktır. Bu yasanın uygulanması gecekondu alanlarında spekulatif faaliyetin güçlenmesi kadar, gecekondu arzında azalma yaratıcısından kiralar yükselsecektir. Gecekondu kiracılarının bir kısmı daha yüksek kira ödemeye razı olarak eski mahallerinde kalmaya çalışacak, diğer bir kesimi de kentin daha uzağında yeni gecekondu alanları oluşturma fırsatı arayacaktır.

SONUÇ YERİNE

Buraya kadar tartışmamızı daha çok gecekondular üzerinde yoğunlaştırdık. Yasanın bu alanlardaki uygulanmasında önemli belirsizlikler olduğu ve uygulamadan gecekondulun her zaman kazançlı çıkmayaceği açık hale geldi. Ama bu yasa yalnız gecekondulara af getirmiyor. İmarlı kesimdeki kaçak yapıları da af getiriyor. Bu alanlarda uygulanması çok daha kolay süreçlere bağlanmıştır. Esas olarak bu alanlarda uygulanacaktır. Kamuoyunda en çok tartışılan gecekondular olsa da yasadan en çok yararlanan kesim bunlar olacaktır.

Gecekondunun yapım sürecinin gerçeklerini tanımadan, ve teknik hizmetleri çok hafife alarak, bir tür "yaptım oldu" mantığıyla çıkarılan bu yasa gecekondu alanlarında çözümünden fazla sorunlar yaratacaktır. Gelecekte yeniden çıkarılacak imar afları yasalarını çok daha karmaşık sorunları çözme durumunda bırakacaktır.

Gazete okur sayısının azaldığı bir ülke olabilir mi?
Olabiliyor.

Türkiye işte böyle bir ülke...

Türkiye basımı ile ilgili bir değerlendirme yazısına başlarken, bu satırlarla girmiştüm konuya. Sürdürebilirim şimdî.

Gazete, dergi, kitap okuru sayısının bilinçli, istençli ve sistemli bir şekilde azaltılmasına, toplumun zihniyetleştirilmesine, kişiliksizleştirilmesine çalışan bir ülke olabilir mi?

Olabiliyor.

Türkiye işte böyle bir ülke...

Son derece açık, son derece somut; gözler önüne:

Dolar 24 Ocak 1980'den önce 47 liraydı, halen 360 lira. Dolar yaklaşık 7,5 kat pahalılaşmış durumda.

Ekmeğin kilosu, 24 Ocak'tan önce 15 liraydı, halen 100 lira. Artış 7 kat.

Asgari ücret brut 5400 liraydı, halen brut 24 525 lira. Artış 4,5 kat.

Buzdolabı, otomobil vb. dayanıklı tüketim maddeindeki artış 6 ile 10 kat arasında değişiyor.

Genel mutfak giderlerindeki artış yaklaşık 8 kat olarak hesaplanıyor.

Gazetenin fiyatı 5 liraydı, şimdi 50 lira. Artış 10 kat.

Ocak 1981'de yayınlanmaya başlayan Bilim ve Sanat 75 lirayı, şimdi 200 lira. Artış 2,6 kat.

Peki gazete (kitap, dergi) kağıdının fiyatı 24 Ocaktan önce neydi, şimdi ne?

Madem ki, Türkiye büyük basını için "söz gümüş ise süket altın" dir, biz söyleyelim:

Gazete kağıdının kilosu, kapitalist ekonomi politığın "24 Ocak Kararları" diye adlandırılan son dönemde 9 liraydı, 1984 yılı başında 119 liraya, Haziran ayı başında da 175,5 liraya yükseldi. Artış tam 19,5 kat...

Nötron İdeolojisi ve Basın

■ Varlık ÖZMENEK

Bu bir raslantı değildir; sözcüğün tam anlamıyla toplumun kültürel yaşamına yönelik, karşı yıkıcı ideolojik bir eylemdir.

Türkiye'de günlük gazete satışına gelince:

Türkiye'nin onde gelen 5 büyük gazetelerinin (Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman, Günaydın) 1978 yılı Şubat ayı günlük toplam satışı 1 milyon 700 bin dolayındaydı. Bu rakam sonraki yıllarda

2,5 milyon dolaylarına kadar yükseldi. 1984'ün Nisan ayında ise 6 büyük gazetenin (Hürriyet, Cumhuriyet, Güneş, Milliyet, Tercüman, Günaydın) günlük toplam net satışı 1 milyon 640 bin dolayında gerçekleşmiştir. Yani, Türkiye'de 6 yılda okur - yazar sayısı 6 milyon kişi arttığı halde gazete okuyucu sayısı 6 yıl öncenin de altın düşmüştür. Gazete okurlarının bir kısmı gazete okumayı bırakmış, bir kısmı da 20 liralık magazin gazetelerine kaymıştır.

Gazeteler son altı ayda 800 bin tiraj kaybetmişlerdir.

Okuyucusu eriyen basın, bu tablodan hoşnut değilse niçin suskundur?

Sevgili okuyucu, durum son derece açık, son derece somut; gözler önüne:

Matbaalar, kağıt bobinleri, telexler ve telefonlar yerli yerindedir; okuyucu yok olmaktadır. Bunun adı NÖTRON ekonomisi ve ideolojisidir. Gazeteler vardır, dağıtım kamyonları, bayiler vardır, insanlar yoktur.

Gazeteler okuyucu olmazsa, nasıl kazanacaktır? Onu da söyleyelim:

Gazetelerin temel dayanağı ve kazancı reklam ve ilan gelirlerine bağlıdır. Açıksa, ilana bağımlı olmadan, yani ilan verebi-

lecek büyük şirketlere bağımlı olmadan Türkiye'de gazete yaşatılmaya inanılmamaktadır. Okuyucu ile köprüler atılmıştır. Yeni "mütareke" basına büyük şirketler arasında oluşmuştur.

"Mütareke"ye bir örnek oluşturmasa bakımından, "Yeni Asır" Gazetesi'nin 14 Ekim 1983 günü "Hayat" ekinde yayınlanan "Sarayda yaşayan bakkal: Erdoğan Demirören" başlıklı röportaj yazısından bir alıntı yapayım.

"Toplam 38 milyar cirolu 58 şirketine rağmen, halkın arasında supermarket grubu olan 'Ankara Pazarları'nın sahibi" olarak tanıtılan söz konusu işadamına gazeteci Kenan Sönmez sormaktadır:

— "Krize girmemek için bazı şirketleri kapattığınızı söylediğiniz ama, gene bu dönemde size hiçbir artı değer getirmeyecek basın sektörüne yatırım yaptınız. Bu yatırımdan ne bekliyordunuz?

Sözü edilen işadamının yanıt aynen şöyledir:

— "Ben 21 yıldır basın dünyasının içindeyim. Erol Simavi ortağım. Kemal İlçak ile ortak işlerim var. Aydın Doğan 25 yıllık arkadaşım. Dolayısıyla basın sektörünün içindim. İzmir'de bir yangın oldu, tıp fabrikamın yarısını Tercüman'a verdim kira almadım. Şu anda Erol Simavi'nin makinaları geliyor benim fabrikalarımın depolarına konuyor. Bunlar benim basına olan yakın ilişkilerimdir. Amaç Bab-ı Ali'ye yabanı sokmamaktır..."

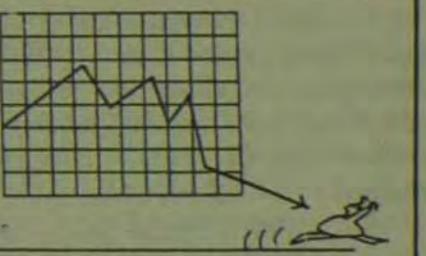
Şimdi okuyucu kitleler adına sorulabilir: "58 şirketi ve Ankara Pazarları'nın sahibi" Bab-ı Ali'nin içindeyse, "yabancı" kimdir?

"Yabancı" olan herhalde çalışan kitlelerdir, emek veren toplumdur: okuyucunun daha iyi, daha güzel, daha ileri bekletileridir.

Asgari ücretin 4,5 katına birüklediği bir ülkede (gazete, kitap, dergi, kağıdı) kültürel tüketim maddeinin fiyatını 19,5 kat kamçılamanın bir adı ve anlamı olmalıdır: Topluma karşı ideolojik bir eylemdir. Okumanın bir ideolojisi olabildiği gibi okuttmama eyleminin de bir ideolojisi olmalıdır ve vardır. Toplum, bir zamanların "oku da adam ol" bilincinden hızla "oku da belanı bul" a itilmektedir. Ta ki, insanların olmadığı yerde enflasyon da olmayacağındır.

TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİNİ DOĞRU BELİRLEMEK GEREK

■ Tunç TAYANÇ

Türkiye'nin son bir yılını şöyle bir düşünüyorum. Düşünürken, Türkiye'nin nasıl bir ülke olduğunu da hatırlıyorum.

"Gelişmekte olan" bir ülke, Türkiye. Bütün gelişmekte olan ülkeler gibi sorunları var. Yapısal sorunları var, konjunktürel sorunları var; içerdiken kaynaklanan sorunları var, dışardan kaynaklanan sorunları var. Gene bütün gelişmekte olan ülkeler gibi, bu sorunların ıstesinden gelmeye çalışan, gelmesi gereken, gelmek zorunda olan bir ülke, Türkiye. Kapitalist sistemi "benimsemış", Batı ile "büyünlüyor" bir ülke, Türkiye.

Türkiye'nin son bir yılı, "geçiş dönemi" diye anılan bir sürece tanımlıktır. "Askeri yönetim"den "sivil yönetim'e, "eski" kurumsal yapıdan "yeni" bir kurumsal yapıya, "kamu ağırlıklı" ekonomiden "özel sektör ağırlıklı" bir ekonomiye "geçiş dönemi"...

Neler oldu bu bir yıl içinde, bir bakalım:

Once bazı sınırlamalar altında "çok partili yaşam'a izin verildi. 6 Kasım 1983 günü yapılan milletvekili seçimine bu sınırlamalarla gidildi. Sonra, 25 Mart 1984'te yerel yöneticiler seçildi. Böylece "çok partili yaşam'a doğru gidil-

meyi planlamış, programlamış, uygulamaya hazır Özal'ın partisine ver"

"Artık, özü sözü bir, az konuşacak, çok çalışacak.. refahı vatanın her köşesine yayacak bir idare istiyorsan, oyunu Özal'ın partisine ver"

"Oyunu, sana destek değil köştek olan bürokrasi zihniyetini Devlet kapısından kovacak Özal'ın partisine ver"

"Başını sokacak bir yuvanın özlemi çekiyyorsan, oyunu konut yapımı planlamış, parasını pulunu nereden sağlayacağının hesaplamış Özal'ın partisine ver"

"Hayat pahalılığından, geçim darlığından kurtulmak istiyorsan.. Durmadan artan fiyatların durmasını bekliyorsan.. Oyunu hayat pahalılığının belini kırmış, ekonominin kontrol altına almış Özal'ın partisine ver"

"Ürününü verip, devletten parani alamıyorsan.. Çarşıda, pazarda fileni gönlünde dolduramıyorsan.. Parani pul eden, sermayenin eriten, rafalarını boşaltan enflasyondan kurtulmak istiyorsan.. Oyunu hayat pahalılığına 'dur' demesini bilen Özal'ın partisine ver"

Ve seçmen, oyunu "Özal'ın partisi"ne vermiş; "bilgili", "becerikli", "iş bitirecek", "akılçi" bir idareyi işbaşına getirmiştir. Üstelik, Anavatan Partisi'ni, beş ay içinde, yalnız TBMM'de coğunluk yapmakla da kalmamıştı; 25 Mart günü seçilen yerel yöneticilerin çoğunluğu da Anavatan Partisi'ndendi.

Böylece Anavatan Partisi, "seçmen çoğunluğu"nu arkasına almış, bir başka deyişle, "demokrasinin erdemleri"nden yararlanmıştır. Hele hele, ne güzel olmuştu 25 Mart'ta yapılan yerel seçimlerde, TBMM'de temsil edilen iki siyasal partinin, Halkçı Parti ile Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin tabanlarını yitirmesi. Anavatan Partisi zaten TBMM'de çoğunlukta, ama "muhalefet" ne de olsa "muhalefet'ti. "Tabanı olmayan" bir muhalefete kim "muhalefet" derdi ki? Gereğiinde, "oyun kadar konuş" demezler miydi; çok can sıkacak olurlarsa, "erken seçime giderim, o zaman TBMM'ne hiç

giremezsiniz, oyun bozanlık etmeyin" demek işten bile değildi. Peki, "tabanı olan" muhalefet ne rededydi? Onlar, 6 Kasım seçimlerine katılmadıklarından TBMM dışındaydalar; "yerel muhalefet" tiler. Muhalefet "yerel" olunca da, TRT mikrofonunda ve ekranında sesini duyuramaz, söyledikleri de pek ciddiye alınmazdı. Batı mı? Onlar da, deyim yerindeyse, "kesenin ağını açmaya hazır"dır. Nereden bulacakları "dişarıda böylesine itibarı olan" bir ikinci kişiyi? Onlar "leb" demeden "leblebi"yi anlıyordu Özal; öylesine anlayışlıydı.

"Bilgili", "becerikli", "iş bitirici", "akılçi" bir idareye düşen, böylesine olumlu bir siyasal tablodan yararlanmak olmamıştı. Yağvardı, un vardı, iş helvayı yapma ya kalmıştı.

Gelgelelim, "bilgisi", "becerikliği", "iş bitiriciliği", "akılçılığı" "kendinden menkul" Özal Hükümeti, "hükümet" olduğundan bu yana geçen altı ayı hiç de böyle geçirmemiştir.

Seçim kampanyası boyunca, "dört siyasi eğilim"den birini yanına alabilmek için "demokrasi", "sivil toplum", "düşünce özgürlüğü", "af", "anayasa" üzerine "keşâm eden" ve "dört siyasi eğilim" den birinin iyi niyetli(!) yanında çekmeyi başaran Özal'ın "demokratikleşme" doğrultusunda hiçbir ciddi girişimi olmamıştı. Gerçi Özal Hükümeti, "siyaset" ile "ekonomi"yi birbirinden ayırmaya ve ağırlığı "ekonomi" ye vermeye özen göstermektedi ama, ne de olsa "hükümet"ti. Öte yandan, "ekonomi" de pek iç açıcı durumda değildi.

"1 numaralı halk düşmanı" ilân edilen enflasyonun "dizginlenmesi" bir başka bahara kalmıştı. Bu gerçeği, "hayat pahalılığından, geçim darlığından kurtulmak" isteyerek Özal'a oy verenler, yaşayarak, Özal ve Özal ekonomisinin başarısına övgüler düzen OECD vb uluslararası kuruluşlar da görerek kabul etmek zorunda kalmışlardı. İhracat artmasına artıyordu da, içinde fiyatların yükselmesi pahasına sağlanıyordu bu artış. Kişi "serada yetişirilen" domates 100 lirayken, şimdilerde 400 liranın altına düşmüyordu. Bir zamanlar, ilkokula giderken kese kağıdı dolusu alınan canerığının tanesinin kaça geldiği hesaplanıyordu. Ger-

ci piyasada "yok yoktu" ve Anavatan Partisi İstanbul İl Başkanı, büyüğü gibi, "bugün Fransız peyniri yiyoruz" diyerek övünüyor ama, dolar da 400 liraya merdiven dayamıştı. Bir zamanlar "narh'a karşı çıkan Özal, kendi partisine bağlı yerel yöneticilerin "narh" koymalarını "bizim isimiz değil" diye geçiştirdi. "Yatırım", iktisat ders kitaplarında anlatılan bir kavram olarak hatırlanıyordu.

Siyasal açıdan elde edilen "olumlu" tablodan böyle "olumsuz" bir başka tablo çıkartmak kolay bir iş değildi. Ama Özal, "kamuoyu oluşturma sanatı"nın bütün inceliklerini kullanmakta gerçekte ustaydı. Ve son altı aydır gündeme getirilen, uzun süre tartışılan konulara bakıldığından, Özal'ın bu alandaki başarısını görmemek mümkün değildi. Köprü'nün satılması' ne kadar verimli bir konu olmuştı. Yalnız seçim kampanyasının ana konusu olmakla kalmamış, seçim sonrası bile epey idare etmiştir. Sonra "çıkita muz" teşrif etmiş ve kıyametler kopmuştu: "Türkiye muz da mı iithal edecek?" Sonra "sigara it-halatı" gelmişti gündeme. Bir zamanlar petrol tankeri gözleyen "millet"e karton karton yabancı sigara sunmak küçümsenecek bir başarı mıydı? Üstelik, bütün bunlar "liberal ekonomi"nin gerekleri değil miydi?

"Mevzuat hazırları"ni ortadan kaldırırmak adına "Türk Parasının Kiyemetini Koruma Kanunu" ile "Devlet örgütlenmesi"nin yerle bir edilmesi de "liberal ekonomi" anlayışının doğal uzantısıydı. "Düzen değişikliği" programıyla ortaya çıkanlar bile "düzen'in böylesine değiştirememişlerdi. Devlet'te, kimin kime bağlı olduğu, kimin hangi işlere baktığı hâlâ pek belli olmamıştı. Ekrem Pakdemirli "Bakanlar üstü müsteşar" mıydı, yetkileri nelerdi? Yıldırım Aktürk kamu kesiminde mi çalışıyordu, Enka'da mı? Bunlar da epey kalmıştı gündeme.

Ama Kültür ve Turizm Bakanı, bu konuları can sıkıcı bulmuş olmamıştı; turistlerin denize girerken, güneşlenirken bikinilarının üstünü çıkartıp çıkartamayacakları gibi ilginç bir konuyu gündeme getirdi. Gerçi birtakım basın bu konuya uzun zamandır yer ayıryordu ve soruna çözüm bulalı çok olmuştu ama, yetkili ve etkili birisi

nin bu konuya eğilmesi de iyi olmuştu.

Hemen ardından, 19 Mayıs gosterilerine katılacak kız öğrencilərin "etek boyları" gündeme gelverdi. "Mini etek", "şort", "bermuda", "şalvar" üzerine çeşitli mələkələr, fotoğraflarla zenginleştirilərək bir süre gündeme kaldı.

Gündemde yer alan bu konular, "dört siyasi eğilim"den biri için oldukça sevindirici olmuştu. Benzer tartışmalar eskilerde de olmuştu. Öyleyse sıra, bir başka eski konunun, "biranın alkollü içki sayılması"nın gündeme getirilmesiydi. Televizyonda "bira, bira hey" diye bağırmak yasaklanmalı, olur olmaz her yerde bira içilmesi önlenmeliydi. Gençlik ve Spor Bakanı'ndan destek bulan girişim, gençliğin öğrenim, barınma, spor yapma, vb sorunlarına çözüm getirmese de, kamuoyunun dikkatini uzunca bir süre konulara çekmeye yarayacaktı.

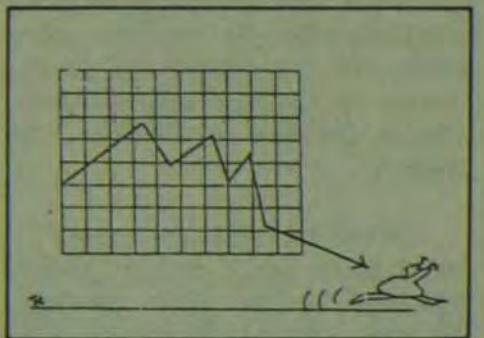
Anavatan Partisi'nde barınan "dört siyasi eğilim"den birisi tırmamaya başlayınca, ötekinin durması olamazdı. Lozan Meydanı ile Abdi İpekçi Parkı'nın "Malazgirt Meydanı" olması önerisi de böylece gündeme geliverdi. Ancak Lozan ve Abdi İpekçi gibi "sahipli" konular yerine "Hitit Güneşi" gibi "sahipsiz" bir konu ortada kaldı, tartışmalara konu oldu.

Bunlar, son bir yıldır, artarak da son altı aydır Türkiye'nin gündeminde tutulan, ciddi ciddi tartışılan konular. Bazı iyiniyetli (!) yorumcular, "bu Özal'ın, bakanlarından, milletvekillerinden çektiği" diyedursunlar hâlâ... Oysa Özal, yukarıda da dejindigimiz gibi, "kamuoyu oluşturma sanatı"nı iyi biliyordu. Gündeme gelen konular da, öyle rasgele ortaya atılan, birisinin kafasından çıķıveren konular değildi. Bir yandan, Özal'ın "tek adam" olduğundan, Anavatan Partisi'ni bir "orquestra şefi" gibi idare ettiğinden söz etmek, öte yandan, ortaya atılan konulara kişilere bağlamak, doğru bir tutum olmasa gerek. Amacı gözden kaçırılmamak gerekiyor. Amaç, kamuoyunun dikkatini, enflasyondan, hayat pahalılığından "bira" ya, "sütyen"e, Hitit Güneşine çekmek.

Oysa 1984 yılında, Türkiye'nin gündeminde bunlar yok; olmaması gerek.

ANAP İKTİDARININ EKONOMİK PROGRAMI VE ALTERNATİF SORUNU

■ Gürel TÜZÜN

ANAP hükümeti ilk 6 ayını doldurmuş bulunuyor. Her ne kadar bazıları, bir hükümetin başarısını değerlendirmek için daha uzun bir süre geçmesi gerektiğini ileri sürüyorlarsa da, kendi deyimleriyle "çok hızlı" çalışan bu hükümetin çalışmalarını değerlendirdip bir yargıya varmak için yeterli bilgiye sahip olduğumuz rahatlıkla söylenebilir. Kaldı ki, izlenen politikaların çoğunun 1980'e dayanan bir geçmişe sahip olmaları da böyle bir değerlendirmeyi kolaylaştırmaktadır.

Geçirdiğimiz 6 ay, herseyden önce, ANAP hükümetinin bir çok alandaki zayıflığını ve beceriksizliğini sergiledi. Özellikle ilk aylarda birbir ardisra hızla çkarılan ve yine aynı hızla düzeltilen kararnameler, aralarında eşgüdümlü bir türlü sağlayamayan bakanların birbirleri ile çelişkili açıklamaları, "muz", "sutyen", "19 Mayıs şalvarı" ve "bira" tartışmaları, başbakanın "ışadamlı" yurtdışı gezileri ve hayali ihracat öyküleri ile dolu bir 6 ay yaşadık. ANAP içindeki ünlü "dört görüş" arasındaki sirtuçmeler su yüzüne çıkmaya, ANAP grubundan "çatlak" sesler yükselmeye başladı. Hükümetle bazı tekelci sermaye kesimleri ara-

söyledi. Üstelik, toplumun demokratikleşmesine yönelik açık seçik ve tutarlı bir siyasal programa sahip olmayan ANAP, iktidarı ekonomik programına dayandırıldığı için sözünü ettigimiz alternatifsizlik görüntüsü daha da büyük önem kazanıyor. Bu alternatifsizlik konusunda açılığa kavuşmak için, sözkonusu ekonomik programın dayandığı modelde ve içeriği politikalara kısaca bir gözatmak gereklidir.

Genel kabul gören bu görüşe göre, özellikle 1960 sonrasında uygulanan ithal ikameci sanayileşme modeli sağılsız bir sanayi yapısı yaratmıştır. Yüksek gümruk duvarları ile korunan ve iç pazara yönelik olan bu etkenlik düzeyi düşük sanayi, Türk Lirasının değerinin yüksek tutulmasının da etkisiyle, ihracata yönmemiş, tersine, sürekli olarak kit döviz kaynaklarını kullanmıştır. 1973 petrol krizinin sonrasında dış borç yükü giderek büyümüş ve Türkiye ödeme dengesi açıklarını finanse etmekte büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Devletin ekonomik yaşama müdaħalesi ve özellikle dış ticaret alanındaki denetimi ile döviz kullanımındaki tayınlama yöntemi, toplumun belli kesimleri için önemli rantlar yaratmıştır. Öte yanda, bütçe ve KİT açıklarının Merkez Bankası kaynakları kullanılar finansmanı, 1970'lerin sonlarına doğru ekonomide ağır bir talep baskısına neden olmuş, buna yüksek ücret artışları da eklenince fiyatlardaki artış hızlanmıştır. Ödemeler dengesindeki tıkanıklığın da etkisiyle pek çok malda kılık ve yokluklar baş göstermiş, devletin fiyatları kontrol çabalari ise karaborsaya yolaçmıştır. Diğer bir deyişle, ithal ikameci sanayileşme ödemeler dengesi sorunun boyutlarının büyümesi sonucu tıkanmış ve bir yanda ekonomik büyümeye durmuş, öte yanda enflasyon hızlanmıştır. 1980'den bu yana izlenmekte olan ekonomik program bu tayı hareket noktası olarak almakta ve özetlenen sorunlara çözüm bulmayı amaçlamaktadır.

Doğrusu, ANAP iktidarının bu kadar kısa bir sürede böylesine hızla yıpranacağını pek kimse umuyordu. Ne var ki, iktidar tüm zayıflıklarına ve beceriksizliklerine karşın yine de bir bakımdan oldukça güçlü görünüyor. Bu "güçlü", izlenen ekonomi politikalarının pek çok kişi tarafından "alternatifsiz" olarak görülmeye dayanıyor. Gerçekten, parlamento içindeki ve dışındaki siyasal partilerin ve hareketlerin uygulanan politikalara bir alternatif oluşturup bunu kitlelere anlatmayı başardıkları

benimsenen çözümün özünü, herseyden önce ödemeler dengesi sorununu çözerek IMF desteğinin sağlanması ve böylece 1970'lerin sonlarında durmuş olan dış kaynak kullanımının yeniden olanaklı kılınması oluşturmaktadır. Bu amaçla kullanılan en önemli araç "gerçekçi kur" uygulaması, yanı

TL'nin yabancı paralar karşısında değerinin kontrollü bir biçimde dalgalandırmaya bırakılması olmuştur. Uygulamada sürekli devalüasyonlara dönünen bu yöntemle, bir yanda ithalatın kısıtlanması, öte yanda daha kârlı hale gelen ihracatın artması sonucu ödemeler dengesinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, bu politikanın başarısı yurtçi fiyat artışlarının yavaşlatılmasına bağlıdır. Bu nedenle ve enflasyonun talep baskısından ve yüksek ücret artışlarından kaynaklandığı görüşüyle, yurtçi talebi kısıtlı ve ücret artışlarının sınırlayıcı politikalara başvurulduğunu görüyoruz. Gerçek işçi ücretlerinin ve memur maaşlarının geriletilmesi, KİT açıklarının sürekli zamlarla karşılaşması, sıkı para politikası ve yüksek faiz oranları hep bu amaca yönelik önlemleri oluşturuyor. Üstelik, yurtçi talebin kısıtlanması, bir yanda ihracat edilebilecek mal miktarını artırarak, öte yanda ise sanayicileri yurtdışında pazar aramaya zorlayarak ihracatın artısına katkıda bulunacağı ileri sürülmüştür.

Bu önlem paketinin uygulanmasındaki temel bekenti, ihracat artışı ve enflasyonun yavaşlaması. Böylece, ödemeler dengesinde ortaya çıkacak olan iyileşmenin, IMF desteğinin alınmasını ve dış kredi musluklarının yeniden açılmasını sağlayacağı umuluyordu. Bunlara ek olarak, devlet müdaħalesinin azaltılması, gerçek kur uygulaması ve yüksek faizlerin kılık ve yoklukları ve rantları ortadan kaldırması beklenmektedir.

1980 sonrasında uygulanan bu politikanın, dönemin özel koşullarının da yardımıyla, özellikle ihracat alanında başarılı sonuçlar elde ettiğini söyleyebilir. Ne var ki, bu dönemin kazanımları kalıcı olmaktan çok geçici bir nitelik taşıyor. Bunun en iyi göstergesi son altı ayın gelişmeleri olmaktadır. Çünkü bu dönemde ANAP iktidarının uyguladığı politikanın pratikteki sonucu TL'nin sürekli değer yitirmesi ve fiyat artışlarının tırmaması oldu. Ancak, bu göstergelere bakıp şimdiden izlenen politikalardan başarısız olduğu ve de başarıya ulaşamayacağı sonucuna varmak çok yanlıltıcı olabilir. Örneğin, faiz oranlarının yüksekliği ve sıkı para politikasının sürdürülmesi bazı mallardaki stokların bir süre sonra çözülmesine ve fiyat artış hızının yavaşlamasına neden olabilir. Böyle bir gelişmenin de yardı-

miyla, ihracatta ve dış kredilerde önemli artışlar gerçekleşebilir. Böyle bir durum gerçekleştiğinde, yine ihracat hacmi ve enflasyon hızı gibi gösterelere bakarak, bu kez de ANAP iktidarının başarılı olduğunu söylememiz gerekecektir. Nitekim bugüne kadar genellikle yapılan en büyük yanlış da bu oldu. Uygulanan ekonomik program, onu uygulayan kadroların çizdiği çerçeve içinde tartışıldı. Bu politikalar, ihracatı artırma ve enflasyonu "aşaşa çekme" gibi amaçlar veri alınarak değerlendirildi.

Kuşkusuz, sözkonusu politikaların kendi amaçlarına ulaşmadı bile başarısız kalması önem taşır. Ama, daha da önemli olan ve asıl tartışılması gereken amaçların kendileridir. Bu görüşü, "enflasyonu geriletmek" amacıyla ilişkin olarak söyle açıklayabiliriz.

Türkiye'de, özellikle son birkaç yıldır yanlış bir görüş bilinçli bir biçimde yaygınlaştırılmaya çalışmaktadır. Buna göre, toplumun büyük çoğunluğunun yakındığı hayat pahalılığının çözümü "enflasyonu aşağıya çekmeye" yatomaktadır. Burada "enflasyon" ile "hayat pahalılığı" adeta eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Oysa bunlar birbirinden çok farklı şeylerdir. Enflasyonun ölçüsü fiyatların artış hızıdır. Hayat pahalılığı ise yalnızca fiyatlarla değil gelirlere de bağlıdır. Örneğin enflasyon hızının yüzde 100 dolayında olduğu bir ülkede herkesin parasal geliri bu oranın üzerinde bir artış gösteriyorsa, toplumun tüm kesimleri için hayat ucuzlayacaktır. Buna karşılık, fiyatların yılda yüzde 10 arttığı bir ortamda eğer toplumun bazı kesimlerinin parasal gelirleri yalnızca yüzde 5 artıysa, bu kesimler için hayat giderek pahalılaşacaktır. Görülüdür gibi, hayatın ne kadar pahalı olduğu ve hangi yönde değiştiği gerçek gelir düzeyine ve büyümeye hızına ve toplumda farklı sınıf ve tabakalar arasında nasıl bölündüğüne bağlıdır. Başka bir deyişle, toplumun farklı kesimlerinin hayat pahalılığından nasıl etkileneceği bu kesimlerin satın alma güçlerinin hangi yönde değiştiğine bağlıdır. Soruna böyle yaklaşıldığında, "enflasyonu aşağıya çekmenin" tek başına hayat pahalılığı sorununa çözüm getiremeyeceği açıktır. Üstelik, eğer ülkemde yapıldığı gibi, enflasyon, büyümeye hızı düşürülerek, işsizlik

artırılarak ve gelir bölümünü toplumun emekçi kesimlerinin aleyhine, kapitalistler ile rantiyelerin lehine değiştirilerek geriletiliyorsa, toplumun çoğunluğu için hayat pahalılığının boyutlarındaki büyük bir büyütülecektir. Aslında, dikkatleri enflasyonu aşağıya çekme üzerinde yoğunlaştırarak, büyümeye bölüm konularındaki statüko-tutum gözlerden gizlenmeye çalışmaktadır.

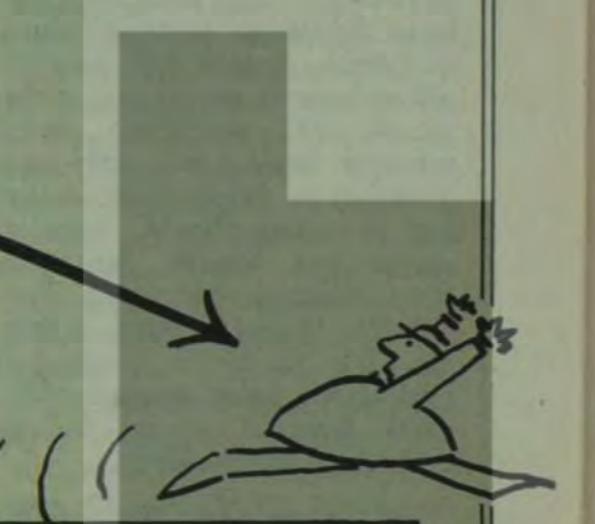
Oyleyse, uygulanan ekonomik programa alternatif, enflasyonu aşağıya çekmenin alternatif politikalarından oluşan bir önlem paketi olamaz. Gerçek anlamda alternatif, ekonomik büyümeyi hızlandırmayı ve gelir bölümünü hayat pahalılığından olumsuz biçimde etkilenen sınıf ve tabakalar lehine değiştirmeyi amaçlayan bir politikalar kümesi olabilir. Anti-enflasyonist politikalar böyle bir alternatifin ancak bir parçasını, bir aracını oluşturabilir, kendisini de

Benzer bir biçimde, son yıllarda ihracat artışı fetişleştirilmiş, uğruna herşeyin mübah görüldüğü bir amaç olarak kabul ettirilmeye çalışılmış ve tüm olanaklar bu amaca yönelik olarak seferber edilmiştir. Burada unutulan, daha doğrusu unutturulmaya çalışılan, ödemeler dengesinin ve dolayısıyla ihracatın, 1970'lerin sonlarında üretimi ve büyümeyi sınırladığı için bu denli önem kazanmış olduğunu. Günümüzde uygulanan politikalar ise, ihracat artısını ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesini üretimden ve büyümeden kısıtlı yaparak sağlamaya çalışmaktadır. Bu politikaların alternatifinde, ihracat bir amaç değil, ekonomik bağımsızlığa ilişkin amaçları da içeren büyümeye stratejisini bir aracı olabilir.

Sözünü ettigimiz alternatifin geliştirilmesi, toplumun demokratikleşmesi ile yakından ilişkilidir. Çünkü, yukarıda belirtilen amaçların alternatif politikaların oluşturulması, kitlelere maleşimi, bunalımların yaygın ve katılımcı bir biçimde tartışılmasını gerektirir. Bu ilişki, ANAP iktidarının demokratikleşme konusundaki tavının gerisinde yatan nedeni de sergilemeye ve toplumun demokratikleşmesinin tek başına ANAP iktidarına bırakılamayacak kadar ciddi ve büyük bir görev olduğunu bir kez daha göstermektedir.

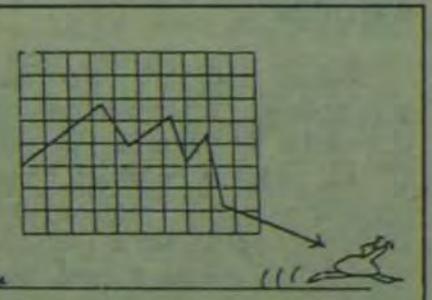
FE

Ferruh Doğan

ÖZALİZM: ÇİFTE STANDARTLAR POLİTİKASI

■ Oğuz AYHAN

I. BULANIKLIĞI AŞMAK

2 4 Ocak beşinci yılını yaşıyor. 24 Ocak politikalarının baş mimarının (daha doğrusu mühendisinin) siyasal bir hare-

ketin başında, siyasal bir çoğunluğa dayanarak uyguladığı program da 200 gününü doldurdu. Bugünlerde yeni değerlendirmeler yapmak gereklidir. Son zamanlarda bu yönde olumlu işaretler olması sevindirici bir gelişme.

1. Bilim ve Sanat'ta defalarca gündeme getirilen bir konu var: Eleştiri ve tartışmaların daha sağlıklı yapılabilmesi için herşeyden önce kavram bulanıklığının aşılması gereklidir. Programının sınırları ve özellikle uzun vadeli hedefleri belirsiz bir siyasal iktidarın bilinçli olarak bulanıklığı seçtiği ve canlı tuttuğu bir ortamda bu konu tartışılmasız bir öncelik taşıyor. Bulanık-

lık daha su "ortadirek" kavramından başlıyor. 24 Ocak kararları uygulanmaya konulurken böyle bir niteleme henüz ortada yoktu. Tam tersine, programın gereklisi açıklanırken 1980 öncesindeki ekonomik gidişatin orta sınıfı yok ettiği veya iyice erittiği, yeni önlemlerle bu sınıfın tekrar eski gücüne kavuşturulacağı söylendi. Bu orta sınıf içine ücretli kesimler henüz dahil edilmiyordu. 1983 sonbaharının seçim platformuna gelindiğinde ortaya sürülen iyice muğlak "ortadirek" kavramı içine ise toplumun hemen hemen tüm tabakaları sokuluyordu. Böylece "orta sınıfı" ermiş bir toplumdan alabildiğine geniş orta si-

nflara ("ortadirek'in bu anlamda kullanıldığı kuşkusuz) sahip bir topluma 3,5 yıl içinde sancız - tartışmasız geçmiş oluyorduk. 1980 sonrasının iktisadi politikalari sonucunda alt sınıfların bütününnün ve orta sınıfların büyük bir kısmının milli gelirden alındıkları payın sürekli ve hızla düşüğü göz önüne alınrsa, Türkiye'de geniş toplumsal kesimlerin göreli ve hatta mutlak bir yoksullaşma çizgisinde buluştuğu kuşkusuzdu. Ama bulusulan çizgi herhalde bir "orta sınıf" veya "ortadirek" çizgisi değildi. (Eğer öyleyse alt sınıflar artık kimlerden oluşuyordu acaba? Yoksas sınıfız bir topluma mı dönüştümüşük?). "Ortadirek" edebiyatının kısa zamanda benimsenmiş olması diğer birçok alanda olduğu gibi (örneğin kamu işletmeciliğinin koro halinde kötülenmesi) siyasal iktidarın (veya sermayenin) ideolojik egemenliğini gösteriyordu bir bakıma. Ama liberalleşen eski ilericilerimiz ve bu arada sosyal demokrat muhalefetin de iktidarın kavram çerçevesi içine kilitlenmesi, onun terimlerini benimsemesi ciddi bir siyasal alternatifin oluşturulması için şartların henüz olgunlaşmadığını gösteriyordu. Sosyal demokrat hareketler, mevcut sosyal yapılarıyla, radikal bir sol muhalefetin önkosullarını taşımayı orlardı.

İşsizlik konusunda da iktidar kanadının ilginç yaklaşımları var: DİE rakamları sürekli artan işsiz sayısını 3,5 milyon civarında gösteriyor. Sanayi bakanımız bu miktarı yetersiz bulduğundan ilk ay larda israrla 5 milyon aşan bir rakamdan sözetti durdu. Ama, şükrler olsun, koroya son katılan Devlet Bakanı K. Alptemuçin, işsiz sayısının abartıldığını ve gerçekte 1 milyonun altında olduğunu ve ancak bu yıl 1 milyon eşğini aşabileceğini söyledi de içimiz ferahdı. Böylece "ortadirek"in 1980-83 arasındaki gelişme temposunu daha iyi kavramış da olduk. Meğer, bu iktidara göre "altdirek" sayılabilcek tek kategori olarak kalan işsizler hızla "ortadirek"e geçiş sürecini yaşamaktaymışlar da (6 ayda 2,5 milyon işsiz azalışı az değil!) haberimiz yokmuş.

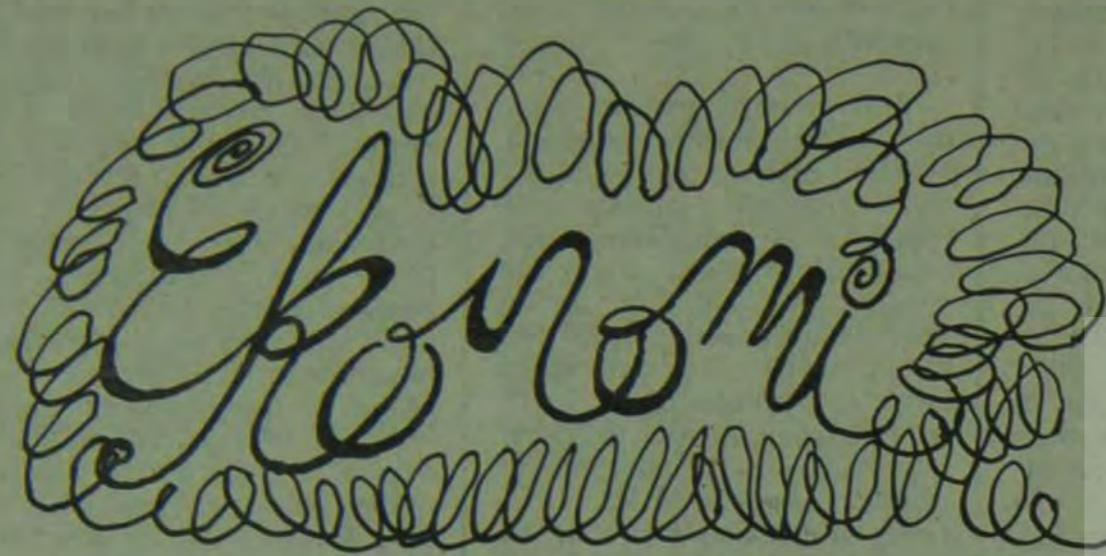
2. Kavram kargasasının hakim olduğu veya canlı tutulduğu başka alanlar da var. Örneğin, mevduatın tasarrufla bir tutulması ve mevduat artışının tasarruf artışı gibi sunulması. İlişki özellikle vadeli mevduatla kurulduğuna göre,

bir aylık mevduatı da vadeli sayı tasarruf mevduatı tanımına giren fonları istediginiz kadar şairebilirsiniz. Ama böyle yapmakla gerçek tasarrufları artırmış olmazsınız (Bu konuda bkz. Bilim ve Sanat, Ocak 1984, s.18-19).

Keza, enflasyon oranının üstünde reel faiz oranları uygulayarak tasarruf sahibi geniş kesimlerin (gene "ortadirek") çıkarlarını koruduğu, bunların sömürülmesini engellediğini söyleyen bir siyasal yönetim var. Ama, "ne pahasına ve kimlerin sırtından" diyen etkin bir muhalefet yok. Çok küçük mevduat hesaplarını bir kenara bırakırsak, anlamlı büyülüklere (yüzbin TL'nin üzerinde) tasarruf mevduatı olanların (tahvil dahil) birkaç yüzbin kişiyi geçmediği bir ülkede, üstelik geniş toplumsal kesimlerin gerçek gelir düzeylerinin gerilediği bir ülkede, reel faiz politikasının dar bir zümre rant aktarmaktan başka bir anlam taşımadığı olgusu yeterince berraklaştırılmıştı. Bu faiz politikasının yükünün sonuçta ücretlilere yüklendiği tartışılmıyor. Yüksek faiz politikasının, tasarrufları artırmak ve talebi kismak hedeflerine ulaşmadığı, ama maliyet artışıları yoluyla fiyatları köriklediği, yatırımları caydırıldığı ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği kamuoyuna yeterince yansıtılmıyor. Gerçek gelirlerin artmadığı, gelir düzeyi artan sınırlı bir zümrenin de yatırımlara yönelik bir ekonomide, gönüllü tasarruflara dayalı bir birikim müdelinin hangi mucizeyle gerçekleşeceğini, politikanın sorumlularınca netleştirilmeyip; kimse de zaten buna zorlamıyor.

3. İhracat konusunda da aynı bulanıklık hakim. 1983 sonunun iktidar olma coşkuluğu içinde Türkiye ihracatının 5 yıllık dönemde sonunda 25-30 milyar dolara çıkarılacağını söyleyen yetkili ağızlar iktisat bilgilerinin derinliğini kanıtlamakla işe başlamışlardı. Gayri safi milli hasıtası ancak 40 milyar dolar düzeyinde olan, üstelik daraltıcı politikalar uygulanan, büyümeye hızının düşük tutulacağı peşinen ilan edilen bir ülkede bütün fantazilerle kamuoyunun oylanması, eğer bilgisizlikten kaynaklanmıyorsa, bilinçli bir bulanıklık arayışı değil miydi? Bugün gelişmiş kapitalist ülkelerinde dahi ihracatın GSMH'ya oranının tüm Avrupa ortalaması olarak yüzde 15 dolaylarında olduğu bilinmeden böylesine hayaller nasıl beslenebiliyor? Aynı şekilde, ekonomik gelişme ile ihracat artışı arasındaki karşılıklı bağıntıyı ters yüz ederek, ihracatın ekonomik gelişmeyi belirleyici olduğu anlayışından hareket eden bir iktisadi politika, bugünün gelişmiş ülkelerinin geçen yüzyılda yaşadıkları sanayileşme süreçlerinde itici rolün ihracat değil öncelikle iç talebe dayalı ekonomik büyümeye tarafından oynadığını gösteren iktisat tarihi bilgilerinden de habersiz görünüyor. Daha vahim olan ise, bu inancın veya kanının pek tartışılmadan kabul görmesi. Ayrıca, salt iç talebi kısan önlemlerle üretim artışına dayanmadan hızlı ve kararlı ihracat artışı bekletileri üzerine inşa edilen, ihracat kabiliyeti dikkate alınmadan sanayideki eksik kapasiteleri ihracat potansiyeli olarak hayal eden bir politika nasıl bu denli inandırıcı olabildi ve olabiliyor? İç talebi kısıtlı politikaların ve buna bağlı olarak sağlanan ihracat artışının sınırlarına yaklaşığı; çeşitli teşviklerle yapay olarak zorlanan ihracatın, eğer dışarıya değer aktarmanın yol açma noktasına gelmişse, yoksullaştırıcı bir nitelik taşıyacağı artık daha geniş çevrelerin tartışma alanına sokulabilmeli.

4. Dış ticaretten doğan rantları ortadan kaldırımı vaad eden bir politikanın yeni yeni rantlar yaratmadı ne denli başarılı olduğunu özellikle hayatı ihracat olgsuyla birkaç aylık icraat sonucunda ortaya çıktı. Bugün henüz çekingin adımlarla uygulanan ithalatta liberalizm ise, yerli sanayicilere koruma politikalarıyla aktarılan rantları ilerde bir ölçüde azaltısa da yeni rantlar olmasını engellemeyecek, üstelik sanayileşmeyi ipotek altına alabilecektir. Yerli teknelci sanayiciler öylesine çeşitli özendiricilerle kayırmakta ki, korumacı politikalardan vazgeçene kadar alınabilecek yüz türlü önlem bulunmakta. Ama, ihracatta olduğu gibi, bu konuda da ters yüz edilmiş bir efsane canlı tutulmaktadır. İthalatta liberalizmin ekonomik gelişmeyi köstekleyici değil kişikirtici bir etkisi olduğu, gelişmiş kapitalist ülkelerin de bu yoldan geçtiği biçiminde bir söylence, bu ülkelerce ihracatımıza konulan türlü tahditlere rağmen henüz itibarını korumakta. Bugün gelişmiş ülkelerin hemen hemen tümüne sanayileşmelerini korumacı politikalar temelinde gerçekleştirdikleri ve halen de bu politi-

KARMA EKONOMİ Mİ KARMAKARISIK EKONOMİ Mİ?

Ferruh Doğan

kaldan tam vazgeçmemiş oldukları gerçekliğin gündeme getirilmesinde artık daha fazla gecikilmeli. Neo-liberalizmin başarıları kisvesi altında Türkiye'ye çarptırmış olarak aktarılan Latin Amerika ve Uzak-Dogu örneklerinin de daha doğru kavranması için aynı bir özen ve çaba gösterilmesi de bulanıklığı aşmak zorlulu.

5. Bugün iktisat politikalarının alternatif olmadığı biçimindeki bir kör inanc ise tam bir dogma düzeyine başarıyla getirildi. Bunda, ilerici kanattan yeni-liberalerimizin payı da küçümsenecek gibi değil. Dört yıldır uygulanan politikaları eleştirmek gafletinde bulunanlar, ya "alternatifin nedir?" sorusuya köşeye sıkıştırılmaya, ya da "tamamen önyargılı" olmak suçlamasıyla etkisizleştirilmeye çalışıldılar. Her türden alternatifin özgürce oluşturulup tartışılmadığı bir sınırlı ortamda, yapılan bazı münferit ve sistem-içi eleştiriler dahi "Özal'ın ne yapmak istediğini anlamaya bile zahmet etmeden ve tamamen ön yargılı olarak Özal yönetiminin her yaptığına çomak sokma savaşını sürdürme eğiliminde olan bürokratlarla onların savunucuları'nın işi; dolayısıyla "demokrasimizin geleceği açısından tehlikeli eğilimlerden birisi" olarak, hem de en demokrat denilen basın organında, mahküm edilebildi. Aynı yorumda

şunlar da yazılılıyordu: "Türkiye'ye tepeden tırnağa yeniden yön vermek, ekonomiyi olduğu kadar devleti de yeniden biçimlendirmek amacıyla iktidara gelen Özal'ın belki de en çetin işi bu radikal yeniden düzenlemeyi yaparken Türkiye'de demokrasiyi de kökleştirmek olacaktır. Özal'ın bunu başarması öncelikle kendi yaklaşımına, sonra da çeşitli kesimlerin ve özellikle karışlarının anlaşımı ve davranışlarına bağlıdır. (...) Özal'ın ekonomi ve yönetim modeline karşı geçerli seçenek de herhalde köhnemiş bir "devletçilik" anlaşısının tutsağı olanlar değil, kitlelerin güncel özləmlerine kulak verecek olan bu kadrolar ('demokrasiyi özde değil sahnenin sosyal - demokrat kadrolar' kastedilmektedir) oluşturabilecektir". (O.Ulagay, "Demokrasi açısından tehlikeli dört eğilim", Cumhuriyet, 19.12.1983, s.9).

Özal'ı peşinen radikal bir reformcu ve demokrasi havası olarak ilan etmenin önyargılı sayılması, yıllardır uyguladığı politikaları eleştirenlerin "önyargılı" yapılmışlığı ve "anlayış" ile "sabır" davet edildiği; Özal modeline karşı seçenek getirilmesi istenirken "köhnemiş bir devletçilik anlaşısının" getirebileceği her türlü alternatifin peşinen tartışma dışı bırakıldığı örneklerin sayısı çoğaltılabiliyor. Hepsi de Türkiye'de gerçek

bir alternatif iktisat politikasını savunmanın hukuki, siyasi ve ideolojik sınırlanımlarla gündem dışı bırakılmak istendiğini veya tam bir "cüret" sorunu haline getirdiğini gösteriyor. K.Boratav, solun içinde alternatif iktisat politikalarının tartışılmasının önündeki bazı güçlükleri belirtirken şu çok yerinde tespiti yapıyor: "İkinci güçlük, son dört yılda Türkiye'de fikir hayatına ve bu arada sola büyük ölçüde burjuva ideolojisinin egemen olmasından kaynaklanıyor. Bu ideolojik etken, siyaset ve iktisat alanlarında sol politikaların inşa edilmesi karşısına ciddi bir engel olarak çıkmaktadır. Kendisini, egemen sınıflardan değil, kendi dışındaki ve solundaki radikal akımlardan farklılaştırarak tanımlamaya - geçmişin radikal düşünürlerinin de katkılarıyla - özen gösteren bir sosyal demokrasi anlaşısının saygınlaşması kazandığı ve solculuk sayıldığı bir ortamda yaşıyor. Böyle bir ortamda iktisadi tartışmaların kavramsal çerçevesinin de egemen sınıflar tarafından belirlenmesine şahşıtmak gereklidir (...). Sözünü ettigim ideolojik egemenliğin bir belirtisi, dünyada ve geçmişin Türkiye'sinde ilerici hareketlerin iktisat programlarının geleneksel öğelerini oluşturmuş pek çok önerisi sahip çıkmayan Türkiye'de neredeyse bir 'mendeli ceraset' sorunu halini almış bulunmasıdır. Siyaset ve devlet

kuramıyla ilgili sorunlarını çözükten sonra, bölüşüm, büyümeye ve bağımsızlık doğrultusunda daha fazla devlet müdahalesini, devlet işletmeciliğini ve planlamayı savunmaktan - şüphesiz ki her şeyi yeniden tartışmaya açmak koşuluyla - niçin peşinen kaçınalım?" ("Hangi iktisat politikası doğrudur?", Yeni Gündem, Sayı 3, s.26).

6. Giderek berraklaşan bir konuda, Özal'in dış patentli iktisat politikasının gerçek bir ekonomik model oluşturmaktan uzaklığı. Gelir düzeyi ve bölüm sorunlarını zimnen, iktisadi büyümeyi ise açık olarak dışarda bırakın bir kişi vadeli istikrar politikasının ne ölçüde tutarlı bir ekonomik model oluşturabileceği üzerindeki kuşkulular giderek daha fazla yoğunlaşıyor. Özal ekibinin yıllık bir programa bile bağlı kalmaktan ne derecede tedirgin olduğu, günlük yazboz politikalarından vazgeçmede nasıl zorlandığı son altı aydır daha iyii görülmüyor. Dünya Bankası'nın beş yıllık plan önerisi istemeyerek kabul edilirken, gene de yeni DPT müsteşarı (Yusuf Özal) yörünge nin yıllık programlarla çizilmesini tercih ettiklerini söylemek zorunda kalıyor. Böyle bir el yordamı politikasının "alternatifisiz" olarak pazarlanması giderek zorlaşıırken, kendisi tutarlı bir model oluşturmaktan uzak olan bu politikaya karşı çıkanlardan 'alternatif model' istenmesinin anlamsızlık ve samimiyyetsizliği gitgide daha iyi anlaşılıyor. Aynı samimiyyetsizlik, 1980 öncesi ekonomik bunalımının 1980 sonrası iktisat politikalarını eleştirenlerin karşısına çıkarılmışında da görülüyor. Sanki bugünkü uygulamaları eleştirenler aynı zamanda 1980 öncesi sanayileşme tarzını da en sistemiş şekilde eleştirmiş olanlar değilmiş ya da mevcut politikayı eleştirmek kaçınılmaz olarak 1970'lerin uygulamalarına aynen geri dönmeyi istemek gibiymişcesine.

Gene de bugünün kısa vadeli ve bütünlükten yoksun istikrar politikalarına karşı büyümeyi ve gelir dağılımını düzeltmeyi dışlamayan tutarlı bir alternatif istikrar modelinin geliştirilmesi mümkün ve gereklidir. Zorunlu olarak sistemiçi kısa vadeli düzenlemeler öngörecek olan böyle bir model, tabanlı zorlaştıra radikalleşmesi beklenebilecek sosyal-demokrat hareket elinde siyasal bir alternatif ekonomik platform teşkil edebilir. Bazı sapantıların

dışına çıkamadığı görülen bugünkü uygulamalara yönelik eleştirellerin daha ciddi, ayrıntılı ve sistemi olarak yapılması, bu tür bir modelin gerçekleştirilmesinin öneşşollarını hazırlayabilir.

II. 1984, 1980'DEN NEDEN FARKLI? BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

İkinci Özal deneyiminin şimdiden berraklaşan bazı sonuçları var: Birincil önemini verildiği enflasyon geri çekilmesi hedefi, olumlu gelişmiyor. Politikadaki tikanmanın aşılması da kolay görünmüyör. Acaba neden 24 Ocak'takine benzer biçimde getirilen acı ilaçlar reçetesini bu defa etkisiz kalıyor? Sorunun birinci karşılığı, hastalığın nitelik değiştirmesine rağmen ilaçın değiştirilmemesi; ikincisi hastanın ilaca doymuş olması ve hastalık aynı kalsayı bile ilk etkisinin azalmasının kaçınılmaz olması; üçüncü ise 1980'de yapılan ilk müdahalenin hastalığı ancak kısmen iyileştiğini olmasının, kökü bir iyileştirme için ilaç tedavisinin yeterli olmaması (veya bu tür bir ilaç tedavisinin iyileştirmeyi belirli sınırlardan öteye götürememesi).

1. 24 Ocak arifesinde enflasyonun niteliği esas itibariyle bir talep enflasyonu iddi ve bir paradan kaçış olayıyla birlikte yaşanıyor. Negatif faizlerle çalışan bir banka sistemi bu kaçışı hızlandırdı. Tedricen azaltılmakla birlikte bazı ara mallarına (petrol, gübre gibi) ve bazı nihai mallara yapılan sübvansiyon sürüyordu. Peki arz-talep arasındaki dengezilik yani üretimin artan talebi karşılayamaması nereden kaynaklanıyor? Üretim yönünden bankalar, ekonominin tekeli yapıyı mal arzını kısıtlayarak fiyatlarla oynamasına imkân sağlıyor; diğer bazı etkenler de (enerji kısıtlamaları, ham madde darlığı, döviz darboğazı, vb.) bu eğilimi güçlendiriyor. Sosyal ürünün önemli bir bölümünün üretken olmayan harcamalara (başta savunma alanı) tahsis edilmesi de üretimin talebe uygun bir yapı ve hızda artmasını engelleyen diğer bir etken olarak arz yönünden tıkanıklığı besliyor. Üretim açısından bu gibi sınırlamalar varken, banka sistemi yeri ödeme araçları yaratmaya devam ediyor; kamu gelirlerinin ka-

mu giderlerini karşılama oranı düşüyor yani bütçe açıkları büyüyor; dış ticaret dengesizliği artarak sürüyor ve dış borçlanma hızla gelişiyor. Bütün bunlar, üretimle yaratılan ekonomik değerlerden daha fazla bir gelir - para akımının yaratıldığını gösteriyordu.

Harcanabilir gelirin mevcut malın değerini aştığı böyle bir iktisadi konjonktürde uygulanan öneşşolar paketi, yarattığı fiyat şokuyla talep kisacı etkilerini çok geçmeden gösterebiliyor. Uygulamanın mantığı basittir: Enflasyonun ana nedeninin üretim yetersizliği değil talep fazlasından kaynaklandığı veya kısa dönemde talebi düşürmenin üretimi artırmaktan daha kolay gerçekleştirileceği düşünüldüğü göre, gereğinden yüksek tutulan bir devalüasyon ve yüksek oranlı zamlarla enflasyon bilinci olarak körüklenmesi, talebi kısaltır. Ek bir önlem olarak faiz oranlarının yükseltilmesi ise paradan kaçış frenleyecektir; yatırımların almaşık maliyetini yükselteler yatırımları ve dolayısıyla yeni gelir artışlarını yavaşlatacaktır; ve tasarrufların banka sistemi dışından ve yatırımlardan bankalara kanalize edilmesine yol açacaktır. (Tasarrufların artacağı öngörüsü gerçekleştirmemiştir.). Para arzının daha sıkı denetlenmesiyle de deteklenen iç talebin daraltılması olusu, üreticileri dış pazar arayışına zorlayacak ve ihracat artacaktır.

2. Bu senaryo belirli alanlarda kısmı ve geçici bir başarı sağladı. Enflasyon hızı, 1980'de bilinci olarak çıkarıldığı yüzde 100'ün üzerindeki düzeyden 1981'de yüzde 40'a geriliyor, ihracat artışı 1981'de yüzde 62'ye varabiliyor. Ancak daha sonraki yıllarda enflasyon daha aşağı düzeylere çekmenin başlangıçta olduğu kadar kolay olmadığı; üretim artıllarına dayanmadan salt iç pazarın daraltılması ve dış pazarlara yönelik menin özendirilmesi yoluyla zorlama ve yapay biçimde artırılan ihracatın kısa sürede soluğu nesneciği görülecekti (Her ne kadar yeni Özal iktidarı bu başarısızlıklardan sadece 1983 uygulamalarını sorumlu tutmaya çalışsa ve gerçek nedenleri görmemekte ısrarlı olsa da).

Enflasyon geri çekmede karşılanan güçlüklerin çok belirgin nedenleri bulunuyordu. Birincisi, arz-talep dengesizliğine geçici değil sürekli olarak talep kisacı ön-

lemlerle çözüm arayan, üstelik yatırımları degeflemek yerine sürekli gerileten bir politikanın soruna uzun vadeli kalıcı bir çözüm bulması beklenemezdi. Kaldı ki iç piyasayı daraltmanın da belirli sınırlara dayanması, ekonomik durgunluğun sırgıt devam etmesinin toplumun her kesiminden gelen tepki ve direnmelerle karşılaşması kaçınılmazdı.

İkinci, uzun yıllardır süren yüksek oranlı enflasyonun ve talep kisici anti-enflasyonist politikalardan, maliyet artışlarını kamçılaması ve bunun da fiyat artışlarını köküleme (yani enflasyonun biçim değiştirerek sürmesi) beklenen bir gelişmeydi. Gerçi maliyet enflasyonu 1980 öncesinde de tamamen yok sayılabilir. 1970'lerde üst üste yaşanan iki petrol şoku; sadeyleşmenin dışa bağımlı olarak gelişmesi, girdi ithal edilen ilkelerdeki enflasyonun yükselmesi ve dış ticaret hadlerinin aleyhe gelişmesine bağlı olarak belirli ölçüde bir maliyet enflasyonu ithal edilmesi; düşük kapasite kullanımının ve geri teknolojinin birim ürün başına sabit maliyetleri artırması, bütçeden bir enflasyonu canlı tutan nedenler arasındaki. 1980'den sonra bu etkenlere yenileri eklenmiş var olanlar ise daha belirleyici olmuşlardır. Şöyle:

a) Bir kere, geniş kitlelerin satın alma gücü sürekli aşağıya çekildikçe iç talep iyice durgunlaşmış, sanayide yeni yatırımlar ek kapasite artışları yaratılmamasına rağmen kapasite kullanımını düşük düzeyde kalmaya devam etmiştir. Mevcut tekeliçi yapıda, eksik kapasite kullanımından doğan birim sabit maliyet artışları fiyatlarla yansıtımıya devam edilmiştir. Böylece talep azalışına rağmen fiyat artışları sürdürmüştür.

b) Kur politikaları sonucunda TL'nin sürekli değer kaybetmesi ise ithal edilen girdilerin fiyatlarını devamlı yükseltmiş, içerdenki süregen enflasyon ve zam politikaları da maliyetleri aynı yönde etkilemiştir.

c) Bütün bunlar işletmelerin finansman ihtiyacını daha da artırmış, ama kredi faizlerinin hızla yükselmesi borçlanmanın maliyetini olağanüstü boyutlara tırmadırmıştır. Maliyetlerin kredi faizlerine karşı hassas olması ise Türkiye'de yapısal bir özelliğe sahipdir. Ucuz krediye alışmış işletmeler

lerimiz, ötedenberi özkaynaklarından daha çok işletme-dışı kaynaklarla (borçla) çalışmaya alışmışlardır. Mali yapılarındaki bu dengesizlik nedeniyle kredi maliyetlerinin artışı ürün maliyetlerine büyük oranda yansıtılmıştır. Buna rağmen pahalı krediye olan talepte bir düşüş ortaya çıkmamış, firmalar ayakta kalabilmek, mali sıkıntularını hafifletebilmek için artan oranda işletme kredisini talebini sürdürmüştür. Bir yönüyle kredi kalebini kısmaya yönelik yüksek faiz politikası böylece tam bir çıkmaza saplanmıştır. Reel faizlerle çalışmaya alışmamış bankacılık sistemi de aynı olumsuz etkileri derinden hissetmiş, üstelik desteklemek zorunda kaldığı şirketlerin sayısı ile birlikte geri dönüşü güçleşen fonların da artışı bu olumsuzluğu daha da büyütmüştür.

d) Buna karşılık, reel olarak hızla gerileyen ücretlerin maliyet artışlarına hiçbir katkıları olmadığı gibi, tam tersine toplam maliyetler içindeki payları sürekli olarak azalmıştır. Üretim fiyatları içindeki (veya tüketiciye ulaşan fiyatlar içindeki) payı azalmayan kâr için ise aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Tek tek işletmeler açısından bir maliyet faktörü olarak hesaba katılmayan ancak sosyal ürün açısından tipki ücret ve faiz için olduğu gibi bir faktör maliyeti veya bedeli olan kârin aşağıya çekilmesine tekelleşen üretim yapısının izin vermemesi de şaşılacak bir yan yoktur.¹

3. Şimdi ikinci Özal deneyiminin neden başarısız olduğunu denebiliriz. Bir kere, her derde deva olarak sunulan önlemlerin uygulandığı ortam 1980'den çok farklıydı. Faiz oranları esasen yüksek bir düzeyde iddi ve getirilen birkaç puanlık artışlar beklenen etkiye yapacak ağırlıkta olamazdı. Kaldı ki faiz politikası tasarrufları artırmak ve kredi talebini kısmak konusunda başarısız olmuş, maliyet enflasyonunu köküleme başka işe yaramamıştı. Yeni artışlar olumsuzluğu artırmaktan başka işe yaramayacaktı. Öte yandan, sâbâvîyonların büyük ölçüde kaldırıldığı, KİT'lerin sürekli zam politikalarıyla kârlı duruma getirildiği bir ortamda yeni zamlar —ki bunlar dolaylı vergiler anlamını taşıyordu— etkin bir fiyat şoku yaratamayacak; gelirleri asgari geçim hadlerine doğru gerileyen geniş kitlelerin talepleri belli bir sınırın altına düşemeyecekti. Olsa

olsa talep yapısı değişmeye devam ederek temel ihtiyaç mallarında daha fazla yoğunlaşacaktır. (Nitekim son zamanlarda bu sektörlerdeki fiyat artışları diğer sektörlerdekinin üzerine çıkmıştır.)

İkinci, uzun vadeli tutarlı bir program içine oturmayan ve sık sık değiştirilen günlük kararlar politikası, iktidardan güvenilirliğini sarsan tam bir belirsizlik ortamı yaratacak; bu da artık kuşku duyulan önlemlerin etkinliğini iyice zayıflatacaktır. Bu ortamda, siyaset iktidardan enflasyonu bilinçli olarak isteyen ve bunun için enflasyon oramında bile pervasızca çifte standart uygulayan bir iktidardan temel karakteri hâlâ nasıl maskelenebiliyor?

Emek-sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinde de gene sermayenin kayırtığını görüyoruz. 1983'de ücret gelirlerinin tâbi olduğu en düşük vergi oranı yüzde 36 iken, mevduat faizleri, tahvil ve her nevi alacak faizleri, her nevi hisse senetlerinin kâr payları, iştirak hisselerinden doğan kazançlar, vb'nin tâbi olduğu tek vergi oranı yüzde 25'den yüzde 20'ye indirilmiştir. Özal iktidarı bu kadariyla yetinemezdi elbette. Ücretlerin en düşük vergi oranı, daha önceden düzenlenmiş kanun hükümu uyarınca, 1984'den itibaren yüzde 30'a düşürüldürken, yukarıda sayılan menkul sermaye iradları, yeni bir düzenlemeye, sadece ve sadece yüzde 10'luk tek bir vergi oranına tâbi kılınyordu. Sermaye lehine ayırma-kârname düsturu daha açık nasıl gösterilebilir?

Bu koşullarda, genel seçimler öncesinde asgari ücretin vergi dışı tutulacağı vaadinde bulunup da bunu yerine getirmeyen iktidardan tutumunda şâşılacak bir şey var mı? (Kalkınmada öncelikli yörelerde çalışan ücretliler için özel indirim oranlarını on katına kadar artırmaya Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınaması bir aldatmacadan başka birsey değildi. Kaldı ki, bu tür çok kısmî bir uygulama bile bugüne kadar gerçekleştirmedi).

2. Farklı sermaye kesimleri açısından. 1980'den itibaren sermaye şirketlerinin (anomik ortaklıklar gibi) her türlü vergi ve vergi dışı özendirme araçlarıyla kayırtılmalari genel bir kural haline getirilmiştir. Yeni iktidar döneminde bu alanda bitmez tükenmez gürnen teşvik ve vergisel bağıskılık uygulamalarına yenilikler getirmede erişilmez bir mesafe alındı. Maliyetler buna kurumlaşmanın teşvikli deyip başka uzantılarıyla hiç ilgilenmiyorlar. Sanki uzun süre dir yürürlükte olan teşvikler ve bizzat kurum statüsünün sağladığı avantajlar, bu hukuki statünün daha

rek sermayenin getirişi olan faiz hadleri buna uygun olarak artırıldı. 10 Mayıs'ta cari, enflasyon oranı yeni bir ayarlama ile faizlere yansıtıldı ve yıllık net faiz getirişi yüzde 52'ye kadar çıkarıldı. Enflasyon ücret gelirlerini aşındırmayı bilinçli olarak isteyen ve bunun için enflasyon oramında bile pervasızca çifte standart uygulayan bir iktidardan temel karakteri hâlâ nasıl maskelenebiliyor?

Uygulamanın kamuoyuna yarımış bazı örnekleri iyi bilinmektedir. Sosyalist ülkelerde dış ticaret tekelinin, yılda 50 milyon doların üzerinde ihracat yapan 17 holdinge verilmesi (bunların içinde de ayrıca özel kayırtmala gidilerek); iktidara destek ve bakan vermiş bazı holdinglerin dış ticaret ve taahhütlerde çok özel olarak kollaması gibi (son Irak seferini anımsatalım).

Şirket kurtarmanın firma başında değil ama sektör başında sürdürülmesi de ilgiye değer. Bankacılık sektörüne birbiri arkasına getirilen mali kolaylıklar, bankalar sistemindeki çatlağın çok sayıda işletmeyi de peşinden sürükleyeceği endişesinden kaynaklanıyor. Peki bütün bu mali destek ve teşvikler kimin sırtından karşılanıyor?

3. Kamu kesimi - özel kesim açısından. İktidardan kamu girişimciliğine olumsuz yaklaşıtiği, KİT'lerin verimli olanlarının çeşitli kolaylıklarla yerli ve yabancı özel sermayeye devredilmek veya kıralanmak istediği biliniyor. Kamu kesimi aleynine bu ayırım başka alanlarda da sürdürülüyor ama daha az biliniyor. 1980'den itibaren Merkez Bankası kaynakları gidererek daha büyük oranlarda özel kesime tahsis edilirken, kamu girişimcilerine ayrılan krediler hızla azaltılıyor, tarım kesiminin payı ise neredeyse sıfır düşürülmeyecek. Benzer bir gelişme de hem Devlet Yatırım Bankası hem de kamu olsun özel olsun mevduat bankalarının bütünü açısından gözleniyor. Tam bu noktada da özel sermayenin niçin KİT'lere karşı amansız bir savaş açmış olduğu daha iyi anlaşılıyor. Sorunun finansman kaynaklarının paylaşımı kavgası

olduğu daha net ortaya çıkıyor². Buna rağmen özel kesimin parasal gelişmelerdeki rolü (bankalarının yarattığı çeşitli yeni ödeme araçları da dikkate alınrsa) hiç tartışılmayan bir konu olma özelliğini sürdürür. Tipki kamu işletmeciliğine ideolojik saldırılarda yüklenirken, özel işletmeciliğin içine düşüğü malî - idarî bunalımlı (kurtarma operasyonlarını anımsatalım) maskelenmek istenmesinde olduğu gibi, para arzının zorlanması konusunda da özel kesimin kamu kesiminden aşağıda kalmayan rolü gündeme hiç getirilmek istenmiyor.

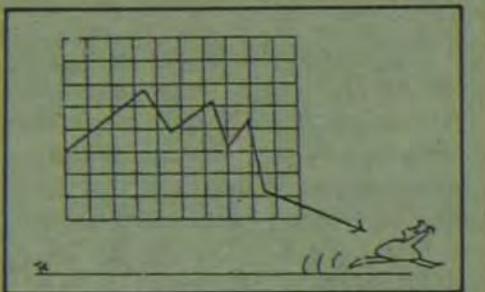
Enflasyona karşı mücadele kisvesi altında gelir dağılımını çalışan kesimler ve küçük üreticiler aleynine, büyük tekeliçi sermaye lehine daha da bozarak değiştirmek isteyen bu politikanın sınıfal özü her geçen gün daha da belirlenmektedir. Bu politikanın iç yüzünün geniş kitleler önünde teşhir edilmesi vazgeçilmez bir öncelik taşımaktadır.

1) Meseleye başka boyutlarda da bakılabilir. Gerçek bir ücret artışıının olabildiği ortamlarda dahı bu artışın fiyat artışlarına gerekçe yapılabilmesi itirazsız kabul edilebilmektedir. Oysa sorunu emek-sermaye arasındaki bölüşüm sorunu olarak gördüğümüzde bakış açıları değişecek. Ücret artışı ancak sermaye ile emek arasında sosyal ürünün paylaşımını değiştirebilir, bölüşülecek artık kütlesini değil. Dolayısıyla nasıl ki ücret azalışları, çalışanların sırtına yıkılıyor, başka yollarдан (örneğin fiyat artışı!) telafi mümkün olamıyorsa, ücret artışı arasında kârların azalmasına neden olmak dışında bir etkisinin olmaması gereklidir. Oysa, bilindiği gibi, ücret artışıları bahane edilerek bu artışlar her seferinde tekrar çalışanların sırtına fiyatlar yoluyla yansıtılmaktadır. Bu durum elbette sermayenin ekonomik politik ve ideolojik konumundan ayrı düşünülemez. Ama hiç olmasa, gerçek ücret artışılarının (eger varsa!) fiyat artışlarının gerekçesi yapılamayacağı, ideolojik planda tartışmaya sokulabilecektir.

2) Üstelik artık KİT'lerden ucuz aramalı temini yoluyla özel sermaye birimi mekanizmasının sürdürülmemeyeceği de bilindiğine göre, finansman kaynaklarına ve özellikle kamu fonlarına ulaşmadan ciddi bir rakip olarak görülen KİT'lerin tüm toplum için yararsızlığının öne sürülenek bâzı taraf edilimeleri özel sermayenin gündeminin başında gelmektedir. Ama daha ikna edici olabilecekleri için ideolojik çerçeveyi iyice hazırlamaları, "tarafsız" gönencen her kanattan sözlerini seferber etmeleri gerekmektedir.

DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ AÇISINDAN KASIM VE MART SEÇİMLERİNİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

■ Tevfik ÇAVDAR

Türkiye'de parlamentoya dayalı demokratik yaşamın tarihini 1876'ya kadar uzatmak mümkündür. Birinci Osmanlı Meclis-i Mebusanı alışan anlamda partilere dayalı bir yapıya sahip değilse de "Temsilci demokrasi"nın türevi sayılabilen niteliktedir. 1908'de, Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra oluşan Osmanlı Meclis-i Mebusanı parlamento kavramına ilk meclisten daha yakındır. Genel seçimlerin yapıldığı 1908 sonbaharından günümüze kadar Türkiye'de yirmi milletvekili genel seçimi ve bir o kadar da yerel seçim yapılmış, "Hakimiyet-i Milliye"nin temsilcileri Belediye, İl genel ve ulusal meclislerde yerlerini almışlardır. Bu yirmi genel seçimden 1927 - 1946 yılları arasında yapılanlarının tek bir siyaset partinin egemenliği altında cereyan ettiğini kabul etmeliyiz. 1914 ve 1923 genel seçimlerinde de tek bir siyaset grup başat olarak gözükürse de diğer siyaset görüşler de bağımsız ve küçük örgütler halinde seçimlere katılmışlardır.

2
12 Eylül sonrasında siyaset yaşamda etkisini gösteren partiler, ana özellikleri ile şöyle sıralanmaktadır:

MDP: Bu parti başta genel başkanı olmak üzere liderlerinin konuşmaları yayındıları bildiriler, seçim beyannamesi ve bunların da ötesinde parti programıyla merkezi yönetimle ağırlık veren otoriter yapıyı sürdürmeye çabasında olduğunu göstermiştir.

Halkçı Parti: Merkezi yönetimin otoriter çizgisini popülist bir mask arkasında sürdürmeye çalışan bu parti katmanlar üstü katmanlara yönelik gerekçe yansızlık

savını korur görünümleridir. Bunu da ilerisinde siyaset yaşamımızın geçmişinde yer alan iki akımdan birinin düşünce ve eğilimlerini sürdürdüğünü de her fırsatta vurgulayarak kendine bir taban aramaya çalışmıştır. Sosyal demokrasiyi algılayışı da bu eğilime uyumlandırmıştır.

ANAP: 1969 yılı öncesine benzer biçimde, çeşitli merkez sağ eğilimleri kapsamaya çalışan bir siyaset yapılmamaya gitmiştir. Bu yapılmamının gereklisini Turgut Özal'ın 1973 ve 1977 seçim sonuçlarıyla ilgili olarak Süleyman Demirel'e yazdığı mektupta bulabiliriz. Bilindiği gibi bu mektup Emin Çölaşan'ın "24 Ocak'ın Perde Arkası" adlı eserinde yer almıştır. Özal'ın ANAP'ın yapılmamasını bir ölçüde Amerikan partisi anlayışının bazı öğeleriyle de pekiştirdiğini görmekteyiz.

Doğu Yol: Kasım 1983 genel seçimine vetolardan ötürü katılmayan bu parti sağ - muhafazakar diye tanımlayabileceğimiz bir alt ideolojiyi sürdürme iddiası ile ortaya çıkmıştır. Yapılanması - eski Demokrat Parti'ye dayanan bir anlayışa benzer bir görünümü sahiptir.

SODEP: Adından da anlaşılacağına göre orta soldaki boşluğu doldurma çabasının ürünü olarak olmuş fakat vetolardan ötürü 6 Kasım seçimlerine girememiştir.

Adları ve programlarına ilişkin savları ne olursa olsun 1908 öncesi dayanan (Bunu 1902'deki Paris Jön-Türk Kongresine kadar uzatabiliriz) iki temel oluşumun izlerine bu partilerde (şöyle ya da böyle) rastlayabiliriz. Merkezi otoriteyi güçlendirici, politik toplumu daraltmayı hedefleyen, bu arada toplum katmanları karşısına görce yansızlığını amaçlayan akım MDP ve HP'de yansımıstır. Gerçi Halkçı Parti orta-sol bazı programları savunmakta ise de bu durum partinin yukarıda açıklağığımız konumunu değiştirmeyecektir.

ANAP, DYP ve SODEP ise politik toplumu daha bir genişletmeyi öngören ikinci akım içerisinde yer almaya çalışmaktadır. Çalışmaktadırlar diyoruz çünkü bu partilerin sözünü ettiğimiz politik toplumu genişletme istekleri ile eylemleri arasındaki uyum, durumlarına daha bir ağırlık kazandıracaktır. Görulen odur ki politik toplumun genişletilip genişletilmemesi partilerin birbirlerine karşı konumlarını ortaya koyacaktır. Politik toplumu daraltmayı hedefleyen 1982 anayasası muvacehinde ikinci grupta yer alan partilerin konum ve davranışları daha

da önem kazanmıştır. Bir yerde bu partilerin gelecekleri bu noktada verecekleri savaşına bağlıdır. MDP ve Halkçı Partinin yerel seçimlerde tabanlarını hemen yitirmelerinin ana nedeni politik toplumu daraltıcı eylemleri arkalamalarına dayandırılabilir.

3

Kasım ve Mart seçimlerinin sayısal sonuçları üzerinde çeşitli haber, yorum ve araştırmalar yayınlansı. Bundan ötürü olayın o yüzüne tekrar bakmayacağız. Kuşkusuz Kasım ve Mart seçimleri, sayısal sonuçlarının ötesinde Türk siyasi yapısı açısından önemli sayılabilecek bazı noktaları öne çıkartı. Bunları şöyle sıralamamız mümkündür:

1) Bugüne kadar politika dışında kalan marjinal oylar bu kez sandığa çekilmişdir. Burada kulanlığımız marjinal deyimi oy açısından anlamlarılmamalıdır. Bu marjinal oylar toplumsal açıdan iki zıt katmanı içermektedir. Özellikle büyük kentlerin gecekondu yörenlerinde çalışan, belirli bir işi olmayan marjinal kesim diye bildiğimiz gruplar marjinal oylar içerisinde en ağırlıklı grubu oluşturmaktadır. Yapıtı itibarıyla politika dışında kalmaya yatkın olan bu gruplar Kasım ve Mart seçimlerinde politikaya çekilmiş, ne var ki oy verme görevlerini yerine getirdikten sonra tekrar devre dışı bırakılmışlardır. Politika dışı kalmayı yeğleyen bir başka grup da burjuvazinin bir bölgüsüdür. Son seçimlerde bunların tamamı olmasa bile bir kısmı sandık başına gitmiştir. Marjinal oyların oy oranları üzerindeki etkisi ise ANAP ve bir ölçüde MDP lehine olmuştur. Çünkü, Kasım seçiminde Halkçı Partinin, Mart seçiminde de SODEP ve HP'nin mutlak oyları 6 - 6,5 milyon dolayındadır ki 1977 Haziranındaki orta sol oyların miktarı da bu düzeye yakındır. Üç milyon kadar olduğu varsayılan marjinal oylar orta sağ'da yer almışlardır. Bundan ötürü de orta solun oy oranı düşük gözükmuştur. Örneğin Kasım ve Martta katılma oranı yüzde 60-70 dolaylarında olsaydı, yani marjinal oylar sandık başına gitmemiş bulunsaydı orta sol oyların oranı yüzde 50'ye yaklaşacaktı, belki de iktidar o yöne doğru gidecekti. Marjinal oyların harekete geçirilmesi ki sayısal konumunu koruyan orta sol oyların nisbi yerlerini kaybetmesine neden olmuştur.

2) Bu iki seçimde kampanyaların yöntem ve içerik açısından daha önceki seçimlere oranla bazı farklılıklara sahip olduğu açıklar. Bu farklıların göründüğü alanlar açısından şunları söyleyebiliriz:

“Türkiye'nin siyaset açıdan yeniden yapılanması sürecinin başladığı bir gerçekir. Bu durumda yeniden yapılanmanın demokratikleşme süreci ile uyumlandırılması kaçınılmaz bir olgudur. ”

rni da çok küçük bir hata payı ile bulmuştur. Böylece kamuoyu araştırmaları da bu seçimlerde gündeme gelmiş ve kabul görmüşdür. Uygulamaların sonuçlarına bakılırsa bu araştırmaların başarılı olduğu da söyleyenbilir. Gelecek seçimlerde partiler ve onları yönlendirmek isteyen baskı grupları bu aracı daha etkin bir biçimde kullanma yoluna gideceklerdir. Bunun yığınların belirli kavram ve değer yargiları doğrultusunda programlanması yönünden birçok sorunu ortaya çıkaracağı şimdiden gözönünde tutulmalıdır.

b) Kamu iletişim araçlarının kampanyada kullanılması.

Radyo ve TV Kasım seçimlerine katılan partilere eşit ölçülerde kullanılmıştır. Bu seçimde ANAP lideri bütün TV konuşmalarını (kampanyayı planlayan ajansın kurgusuna uygun olarak) bizzat yapmıştır. MDP ve HP'de ise konuşmaların değişik parti üyeleri yapmıştır. Daha önceki seçimlerden farklı olarak TV bütün parti liderlerinin katıldığı bir açık oturum düzenlemiştir, bunun da ötesinde her parti için ayrı ayrı basın toplantıları niteliğinde programlar yapmıştır. Bu iki program parti liderlerini tanitan ve öne çıkartan özellikleriyle batıda seçim kampanyalarını animsatmıştır.

Yerel seçimlerde ise iktidar partisi çarklığı yasaya kamu iletişim araçlarını tüm partilere kapatmıştır. Kuşkusuz iktidar partisi olarak bu aracı ustaca kullanmaktadır da kaçınılmamıştır. Bu tutum 1950'den bugüne uzanan demokratik yaşamda kurumlaşan bir uygulamayı ortadan kaldırıyordu. Halkçı Partinin yerel seçimlerin yürütülmesine ilişkin yasa için Anayasa mahkemesine yaptığı başvuru da olumsuz sonuçlanınca 1950'den bu yana kazanılmış bu demokratik hak tarihe karışıyor.

c) Parasal desteklemenin büyuyen boyutları.

Kasım ve Mart seçimlerinde ANAP bugüne kadar alışılmış boyutları aşan bir harcama yapmıştır. Benzer ölçüdeki bir başka harcama da MDP'nin Kasım'da yaptığı kampanya masraflarıdır. Partilerin Kasım seçimlerindeki görünen harcamaları yarı milyara yakındır. Bunun hemen hemen Yüzde 90'ı ANAP ve MDP tarafından yapılmıştır. ANAP yerel seçimlerde de 200 milyonu aşkın bir kampanya harcaması yaptığı söylmektedir. Bu miktarlar partilerin yaptıkları masraflardır. Adayların kendi kampanyaları yönünden yapmış oldukları masraflar ise bilinme-

ışılıyor. Bu nedenlerden birincisi "Anavatan Partisi'nin, sivil toplumun kurulması yönündeki özlemler ve arayışlar karşısında belirli vaadlerde bulunan ve kısıtlı seçenekler arasında en bağımsız gözükeni olduğundan seçmenin bir tepkisini yansıtıyor" biçiminde formüle ediliyor. Bu birinci nedeni tamamlayan ikinci neden ise Anavatan Partisi'nin ve özellikle lideri Özal'in kendilerini geniş kitlelerin ekonomik sorunlarına pek çok şeyleri değiştirecek bir çözüm getirebilecek bir kimlikle sunmaları ve bunu kabul ettirebilmeleri olarak gösteriliyor. Söylenenler çok karmaşık bir oluşum süreci içinde yer alan ve kuşkusuz gerçeklik taşıyan görüşlerdir. Ancak bu görüşlerin içeriği gerçek kapsamın ortaya konulabilmesi için analizin daha geniş bir çerçevede tutulması zorludur.

Kanımızca analizde değerlendirilmesi gereken önceli bir ögeyi, 1977 ve 1979 seçimlerindeki seçmen davranışlarını anımsayarak yakalayabiliriz. Gerçekten de siyasal kutuplaşmaların en katı bir biçimde yer aldığı bu iki seçimde önemli bir seçmen kitlesi cephe ler arasında yer değiştirek, oy kaymalarına neden olmuştur. Bu olgudan çıkartılabilen önemli sonuc, ülkemde günlük ekonomik konulara çok duyarlı, bunların çözümünü arayan ve hareketlilik gösterebilen sayısal bir ağırlığın varlığıdır. Böyle iken, iktidarların değişmesine karşı ekonomik sorunlara çözüm gelmediği gibi, 1980 öncesi bilinen terör ve şiddet olayları, tüm bu alanlara siyasal bir alternatif gözükmemesi [hatırlanacaktır, "Türkiye siyasal yaşamında 'ekonomi politikasının alternatif yoktur' sözü bu tarihlerde yerleştirilmişdir.] daha da önemli olanaklı gözüken hiçbir siyasal seçeneğin sorunları çözebilcek yeterlilikte görülmeyeşi, siyaseti kitlelerin gözünde anlamsızlaştırmış ve siyasetten beklenebilecek umutları ortadan kaldırmıştır. Siyasi faaliyetlere ara getiren dönemin kitlelerce benimsenmesinde temel ögelerden birisinin siyasetin sorunları çözmekten çok, çözümsüzler getirdiği yolunda ortaya çıkan kani olduğunu söyleyebiliriz (O dönemde Başbakanlık Müsteşarı olan Sayın Özal, "ekonomi siyaset karışığı için ekonomi politikamız zarar görür" biçiminde demeçler vermekte ve tabii sözü edilen kaniyi güçlendirmektedir).

Ancak artık Anavatan Partisi için de gelip dayatan bir sorun vardır. Bu sorun kimlik sorundur. Geleceğe yönelik değerlendirmeleri belirleyecek en önemli değişkenlerden birisi budur. Sözin burasında hemen vurgulanması gereken, kimlik sorunu denince neyin anlaşılması gerekipidir. Ka-

“Anavatan Partisi'nin siyasal kimliğinin ne olduğunu çözümlemesi girişimleri de yeni bir öge olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.”

DONMUŞ TABLOLAR UNUTULMALI

Siyasetin ara dönem, siyasal etkinliklerin alanını daraltmış olsa da, seçmenlerin ekonomik sorunlara anlamlı ve kalıcı çözümler getiremeden siyasete yerini bırakırken, mevcut seçenekler arasında Özal ve ANAP, yenilik ve değişiklik öneren bir görünüşle sıyrılmakteydi. Dolayısıyla artık bu noktada, doğal olarak, seçmen çoğunlıklarının eski MC (sağ) — CHP (sol) ikilem ve karşılıklı içinde değerlendirilmeye devam edilmesi gerçekçi olamaz. Özellikle ekonomik sorunlarına çok duyarlı ve bu yönde hareketli ancak, siyasal kimlik ile ekonomik terciller arasındaki ilişkileri bütünlüğe durumundan uzak ve varlığını 1977 ve 1979 seçimlerinde kanıtlamış kitleler bu karşılık hesaplarının içinde yer alamazlar. Üstelik oy kullanımının zorunu hale getirilmesiyle sandık başına çekilen oldukça önemli bir kesit ve son seçimde oy kullanma hakkı olmayan seçmenlerin sayısal çokluğu gelecek için yapılacak kestirimlerin, oy hesaplarının donmuş tablolardan yapılmaması gerektiğini gösteren başka unsurlardır. Mart yerel seçimlerinin tabloyu ANAP açısından fazla değiştirmemesini gerektirdiği, simdiye kadar sürdürdüğümüz analizin doğal bir sonucudur (sonucun böyle olduğu da biliniyor).

nımızca kimlik sorunu iki ayrı ve birbirlerini etkileyen düzeyde ele alınmalıdır. Birinci düzey ve uzun dönemde bir seçim olayı karşısında seçmen tutumunu belirleyecek yönüyle ortaya çıkan kimlik, Anavatan Partisi'nin icraatının hangi toplum kesitleri doğrultusunda yönleneceğidir. Bu soru altı aylık bir icraatın bilançosu ile yavaş yavaş aydınlanmaktadır. Ancak ikinci düzey de çok önemlidir. ANAP bir siyasal parti olacaksa, bu partinin yönetim ve kadrolarının kimler olacağı, bu düzeyde kimliği belirleyecektir. Doğaldır ki böyle bir soru, Anavatan Partisi'nin henüz sosyolojik anlamıyla bir siyasal parti olmadığı postulasından (koğut, varsayımdır) hareket edildiği için karşımıza çıkmaktadır. Bir siyasal parti yasanın öngördüğü koşulları taşıyanların gerekli başvuruya yapmalarıyla ancak bir tazelik kazanabilir. Oysa sosyolojik olarak bir siyasal parti olmak başkادır. Bu anlamba Türkiye'de mevcut siyasal partilerin henüz hiçbirisinin tam anlamıyla bir siyasal kimlik sahibi olduğu söylemeyez. Belirli bir siyasal çizginin savunucusu, izleyicisi savında olmak ile, bu çizgi doğrultusunda oluşan toplumsal bir tabanı temsil edebilmek birbirlerinden kesinlikle ayrılması gereken şeyledir. Özellikle, siyasal boşlukların oluşu, dahası siyasetin kitlelerin içinde anlamsızlaşmasını izleyen dönemlerde siyasal partilerin siyasal kimlikleriyle belirli bir tabanla bütünlükmeleri zaman gerektiren bir süreçtir. Bu süreç içinde etkileşimde bulunurken kurucu yönetimler partizanları elbette belirli ölçüde etkilerler, ancak partizanların da yönetimi etkiledikleri, her ikisinin ise daha dış halkalar; sempatizanlar ve seçmenler ile etkileşim içinde bulundukları, onları yönlendirirken kendilerinin de bir dönüşüm (transformasyon) uğradıkları bilinmektedir. Henüz kongre sürecinin yaşanmamış, parti içi işleyiş olağan biçimlere kuralara oturtulmamış olduğu evrelerde, siyasal parti yönetimlerinin, adama ihtiyaç varken ortaya çıkan, baki alan firsat bilen ve beklenenleri fazla kişilerin, grupların bolluğu karşılık önceki homojen bir görüntü sunabilmeleri doğaldır. Hele böyle bir parti iktidar partisi olabildiye, bir süre daha merkez kadroların duruma hakim olabilecekleri, görüntüyü korumaları ve yeni destekler bulabilecekleri olası ve olanaklıdır. Ancak bunun önemli bir koşulu vardır; iktidar

partisi işlerin genelde olumsuz seyrettiğinin sinyallerini vermemelidir. Bu da uygulanan politikalar gerçekten somut iyileştirmeler sağlayabilece bile, gelişme olacağı beklenişini canlı tutabilmesine, bir de ilk boşlukta çevresine alabileceklerine para temininde sıkıntiya düşmemesi koşuluna bağlıdır.

ŞU LIBERALİZM TARTIŞMASI

ANAP'in konumu gözönüne getirildiğinde görülen manzara şöyledir: Ortada belirlenmiş, ya da hazır alınarak, uyarlanmış bir ekonomi politikası ve programı bulunmaktadır (sonuçları ve niteliği giderek belirginleşen). Buna karşılık görünürde bir siyasal program bulunmamaktadır. Yurttaşların günlük yaşamda sıkıntıya düştükleri (özellikle devletle ilişkilerde) sorun alanlarını azaltacak gibi sunulan (ve aslında tek başlarına, birbirinden kopuk olarak ele alınması anlam taşımayan) konular etrafında oluşturulan bir retorik (etkili söylevçilik) siyasal program yerine ikame edilmeye, ekonomik programın "liberalleşme" ilkesinin siyasal uzantısı olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Liberalizm üzerinde sanki bir kavram karmaşası varlığına yaratılan tartışma ile bir süre bu konuda başarılı da olunmuştur. Bu nedenle konunun biraz açılmışında yarar vardır.

Öncelikle, artık bir konunun iyice belirginlik kazandığını söyleyebiliriz: İktidarnın ekonomi politikası ileri sürüldüğü gibi liberal değil, tam tersine, sermaye çevrelerini, hatta bunun içinde tekelci kesimin bir bölümünü selektif olarak gözetlen bir devlet desteğini, yani liberalizmin yadsıdığı müdaheleci yansitan bir ekonomi politikasıdır. Bunu böylece belirledikten sonra siyasal alana dönебiliriz. Bu alanda liberal öğreti, ekonomik liberalizmin gereksindigi bireysel girişim özgürlüğünü ("birakın yapsınlar" felsefesi) mutlak iktidarlar önünde güvence altına almak için, soyut özgürlüklerin bireyin temel hakkı olarak görülmektedir. Bu çerçevede, 17. yüzyılda başlayan, sonra Muhamfazakâr ve Liberal partilerin oluşumuyla siyasal partilerin kimliği altında süren siyasal mücadelede "liberal düşünce, özgürlüğe ve insana çok büyük bir değer tanıarak, ilericili, geliştirici bir işlev yeri-

“siyasetin kitleler gözünde anlamsızlaşmasını izleyen dönemlerde siyasal partilerin siyasal kimlikleriyle belirli bir tabanla bütünlükmeleri zaman gerektiren bir süreçtir.”

ne getiriyor; bunun yanında tanımladığı soyut özgürlük kuramının uygulamada varlıklı kesimler için büyük çıkarlar sağlama yönünden geleceğin tutuculuğunun temellerini de atmış olsuyordu" (Gencay Saylan, Çağdaş Siyasal Sistemler, TODALE Yayımları, 1981, s.50). Böylece, 19. yüzyılın 2. yarısında Muhamfazakâr ve Liberal partiler arasında yürüyen iktidar mücadeleinde giderek bu partiler arasında ne sınıfal ne de ideolojik açıdan büyük bir farklılık kalmıyor ve nihayet 20. yüzyıl içinde de liberal partiler işlevselliklerini de neredeyse tümüyle yitirme durumuna geliyorlardı. Çünkü 20. yüzyılda toplumda özgürlük anlayışı liberal öğretinin çağrıştırdığı soyut bir hak yerine, maddi temel ve içerik kazanan dinamik bir niteliğe bürünüyor, konuda çağdaş tartışmanın referans çerçevesi liberalizm kavramı değil, çağdaş demokrasi; soyut - somut ilişkisi, bütünlüğü kurulmuş bir demokrasi anlayışı oluyordu. Bu gerçek gösteriyor ki, ANAP'in örnek aldığı ekonomik program 19. yüzyıl kavrallarıyla sunulduğunda günümüz yaşam pratığında nasıl yetersiz kalıyor, aslında kendisi açısından gerçek bir siyasal kimlik programlaştıramayacağından, 19. yüzyıldan alınan eklektik bir söylemde yaşanan pratığın denemesinden geçmeye yeterli olamayacaktır. Bu gelişmenin ilk görüntülerini de Anavatan Partisi içinde herşeye rağmen bir siyasal kimlik oluşturma zorluluğu yani siyasal parti olma süreci içinde yaşanacaktır. Şu anda duyulan ve artan ahenkli sözler bu oluşumun ilk ve sadece bir yönünün göstergeleridir.

ANAP GÖRÜNTÜSÜNÜ KORUYABILİR MI?

Bu söylenenlerle anlatılmak istenen, ANAP'in bir siyasal parti olamayacağı değil, bugün vermek istediği göreni korunamadığı takdirde de seçmen desteğinin korunamayacağı çok açıkçıdır. Aslında Başkan Özal'ın da bir siyasal parti modeline sahip olmadığını söylemek mümkün değildir. 1980 öncesi demeçleriyle siyaseti gerek siz gören sayın Özal'ın, kendisi bir siyasal parti lideri olunca siyaseti, siyaset yapmayı meşrulaştırmayı kaçınılmazdır. Ne var ki, bu meşrulaştıran çerçeveye yine dışta bir modelin öngördüğü çerçeveden başkası değildir. Daha açıkça söylesek; ANAP lideri Özal'ın düşünüldüğü model, en geniş ortak payda yerine parti bağlamında en küçük ortak paydanın esas aldığı Amerikan siyasal parti modelidir. Öykünlü bu model, siyasal partilerin temelde çok farklı olmadığı, ya da farklıların sistem dışı tutulabileceğini bir siyasal yapıyı öngörür. Bu tür bir siyasal sisteme esas siyaset mücadele, siyasal partiler arasında değil de, belirli konu, sorun alanları etrafında her seferinde yeniden oluşacak farklılıklar arasında geçer. Yani siyasal partiler, kendi içlerinde aslında özlük olarak çok farklı olmayan çeşitli eğilimleri birlestirebilirler. Tipki ABD sisteminde siyasal partilerin program ve görüşlerinin yerine "caucus"ların (parti içi lobiler) belirleyici olabilecekleri gibi. Böyle bir siyasal model ancak bazı sorunları, bazı "arızaları" olmasına karşılık genelde rahat işleyebilen bir ekonomik - sosyal yapıyla bütünlüklü siyasal yapılarında anlaşılabilecektir. Gidişat, toplumda yaşayanlar için, genelde belirli bir standart düzeyin altına düşmediği takdirde, en geniş sosyolojik kesitlere hitap edildiği görüşü ve siyasal yaşamın çözüm bekleyen sorunlarının, sadece birbirlerinden kopuk bazı sorun alanlarından ibaret ve bu nedenle gereken erdemini "iş bilme ve bitirebilme" olduğu gibi günlük pratikte her an yalınlanma olasılığı olmadan savunulabilir. Ama, toplumsal, ekonomik yaşam günlük sorunları her an acımasızca ortaya koyuyorsa, Amerikan siyasal literatürünün orta sınıflarından uyarlanan bir "ortadirek" kavramı ergeş sosyolojik değerlendirmelerin sınavına takılacaktır.

Sayılan tüm bu nedenlerle arkası 45. sayfada ►

«İşçilik Yapmak İstiyoruz»

■ İbrahim AKYÜREK

Arcelik ve Nasas İşçileri:
"İşçilik yapmak, çalışmak istiyoruz." Fotoğraf: İbrahim Akyürek, 1984.

İşçiniz... 14 yıllık emeğiniz var fabrikada... Günde on iki saat çalışıyorsunuz. İşler iyi. Fabrikanzı ihracat bağlantıları ile çalışıyor. Bir gün hepini topluyorlar. "15 gün izinlisiniz" deniyor. Şaşınışınız. 15 gün sonra geliyorsunuz. Yeniden 15 gün izin veriyorlar. 20 ay böyle geçiyor. Neyle geçineceksiniz? Ne arayan var ne soran. Bu arada emekliliğinize de az kalmış. Bir yandan ücretleriniz, bir yandan kidem tazminatlarınız birikmiş. Kim ödeyecek bu paralar? İşveren ortada yok. Duyduğuna göre ortaklardan biri 30 milyona dügen yapmış Hilton'da. Öteki paravan şirketler (vergiden kaçmak için 7-8 işçinin çalıştığı yerler "fabrika" diye geçiyor) üretimi sürdürür. Koskoca 14 yıl... Adam ne üretim yapıyor, ne iflas etti diyor, ne ortada görünüyor. Öte yanda işçiler yatağı yorgarı toplayıp fabrikaya sıçnıyor. Ev sahibi biriken kirassız bekliyor. Bakkal artık veresiye yok

diyor. Sonunda arkadaşlarınızla "Açlık Dayanışması" yapıyorsunuz. Birliğiniz korumak için hergün fabrikadasınız. Gelişmeleri değerlendiryorsunuz.

İşçiniz... Bir bakıyorsunuz çikan yeni bir yasa ile artık memur sayılıyorsunuz. Çevrenize bakıyorsunuz: Yemek kazanı başında "memurlar", yerleri paspas eden "memurlar", baskı mikanlarının başında "memurlar" görüyorsunuz. "Ne biçim memurluk bu" diye düşünüyorsunuz. Size "Artık memursunuz, isteyen gider isteyen kalır" deniyor. 14 yaşında işe başlamışınız. Çalışığınız üniversitede yemekhanesinin her işini severek yapıyorsunuz. Deneyimlisiniz. Emekliliğinize de üç ay kalmış. Memur olsanız yitireceğiniz bir yığın hak var. Tazminatınızı alıp gitseñ bundan sonra ne olacak? Yeni bir iş bulmak olanaksız. Diyelim bildiniz, 14 yılın arkasından asgari ücretten yeni bir işe

başlamayı insan kendine yedirebilir mi?

İşçiniz... Daha pasif bir işe ve rilek tedirgin ediliyorsunuz. Diyelim 15 yıldır kalite kontrol işçilığı yapıyorunuz. Bir gün, çalışığınız fabrikanzı Ankara'daki bürosuna memur olarak atanyorsunuz. Bu durum, fabrikanzı üretim verimiliği açısından da olumsuz. Ancak, adamların gözü üretim falan görmüyor. İşlerine geldikleri zaman "milli ekonominin grevlerle yıkıldıdan" sözedenler, kalifiye elemanı memur olarak atayabiliyor.

İşçiniz... Çalışığınız holdingin aynı belediye sınırı içindeki bir fabrikasından ötekine yollanıyorsunuz. Eviniz barkınız bir semtte, işyeriniz saatlerce ötede kalmış. Kazandığınız parayı yola harcamak zorunda bırakılıyorsunuz. Bu yolla istifa etmeye zorlanıyorsunuz açıkça. Bilek maddi ve manevi yönden tedirgin ediliyorsunuz.

İşçiniz... Fabrika lojmanlarında oturuyorsunuz. Adamların istediği sendikaya geçmemekle evinizi yitiriyorsunuz. Bu kadar kolay atamazlar demeyin. Lojmanlar verilirken, bir ay içinde sizi kolaylıkla çıkarmak için başlangıçta imza isteniyor sizden. Kolay değil ev bulmak bugün. Basiyorsunuz imzayı. Ne bileyeksiniz ilerde bu imzanızın "çalışma hakkını" isterken sizi sokakta bırakacağını. Böylece,izininiz yıldırılıyor. Bu konuda ailesi kalabalık olanlar özellikle seçiliyor. Babası, kardeşi aynı yerde çalışanlar, emekliliğine az kalanlar, pasif kişiler özellikle seçiliyor. Dinsel inançlarınız devreye sokuluyor. Bu seçilen kişiler aracılığı ile işçilerin birliği bozulmaya çalışılıyor.

İşçiniz... Sizleri tedirgin etmek için ustabaşları, şefleri, müdürleri araci olarak kullanıyorlar. Son günlerde moda olan renkli televizyon ile ödüllendirilmek isteniyor bu kişiler. Belirli kişilere ek ikramiye, ek ücretler ödeniyor, emekliliğe kadar iş güvencesi verilerek ayrıcalıklı kişiler yaratılıyor. Bu kişiler yardımıyla istedikleri sendikalara kolaylıkla adam toplayabiliyorlar.

İşçiniz... İşten çıkarma yasığını etkisiz duruma getirmek için özellikle ekonomik gerekçeler ileri sürüyor. Bu gerekçelerin çoğu bahane oluyor. Üretim düştü deniyor, hammande sıkıntım var deniyor. Fabrikanzı bir bölümünü kapatacagım, ya da başka bir yere taşıyacağım deniyor. Bu yolla alınan izinler

istenmeyen işçileri işten çıkarmaktır. İstenmemek için, Anayasa'nın 51. maddesinde vurgulanan, istediğiniz sendikayı seçme hakkını kullanmanız bile yetiyor. İşten atılan işçiler genellikle düzenli, verimli çalışan kişiler olarak tanınır. Çevrelerinde seviliyorlar. Devamsızlıklar ve ihtarları bulunmuyor. Çalışmaları yöneticiler tarafından da olumlu karşılanıyor. İşten atılan bir metal işçisine işveren yönetici söyle diyebiliyor: "Dosyalardan en ufak bir şey yok. Başarılısınız. Ama sizin kafa yapınız bozuk. Siz varken burada istedigimizi yapamıyoruz".

İşçiniz... Tedirgin edici yasaklamalarla karşı karşıya getiriliyorsunuz. Fabrika içinde bir kısımdan ötekine geçmek için izin almak zorunda bırakılıyorsunuz. Mesai içinde ziyaretçiniz kabul edilmiyor, telefon konuşmanız engelleniyor. İki üç kişinin yanyana gelip konuşmasına kuşkuyla bakılıyor. Yemeğe geç kalırsanız aç bırakılıyorsunuz. Hakkınızı aradığınızda, boşta gezen işçiler koz olarak gösteriliyor. İşten atılmakla mı tehdit ediliyorsunuz: "Uretim istiyorum, dışarda işçi çok", iş kazalarına karşı önlem mi istiyorsunuz: "Biri gider, bini gelir; kapıda adam çok" deniyor. Servis arabaları hurdaya dönüsürken, yemeklerin kalitesi düşüyor; iş, zehirlenmelere kadar varıyor.

Gerçek ücretlerin yüzde 50 gerilediği, maliyet hesapları içinde işçi ücretleri payının yüzde 10'a indiği, kredilere ödenen faizlerin işçi ücretlerini kat kat geçtiği, işçi alacaklarının (ücret, sosyal haklar, kıdem) 13 milyara, SSK alacaklarının 90 milyara yanaşı, her iki saatte bir işçinin iş kazalarında olduğu, işsiz sayısıının 5 milyona ulaştığı koşullarla, işçilerin "insanca koşullarda yaşama ve çalışma" talebi gelişiyor.

İşçiler, emeğiyle geçenen insanlar çok birsey istemiyor.

İnsanca koşullarda çalışmak, özgür sendika seçme ve toplu sözleşme hakkı, grev hakkı istiyor. Emeğinin tam karşılığını, birikmiş alacaklarını istiyor. Fabrikalar çalışın istiyor.

Memur olarak Ankara'ya atanın(!) bir metal işçisinin şu sözleri, işlerinden sürülen ya da atılan işçilerin talebinin özeti:

"Biz işçilik yapmak, çalışmak istiyoruz!"

"Yaşam, o kadar güzelsin ki, şimdi senin için ölmeye gidiyoruz..."
(Bir Güney Amerika türküinden)

■ Serol TEBER

E'li ünlü düşünür-hekim Hipokrat'in, içi engin bir insanlık sevgisi, coşku ve soumluluk duygusu dolu andı tüm dünya insanların belleklerinden silinmeden, her zaman canlığını korumuş, eşine az rast gelinen olugardan biridir...

Hemen tüm dünyada, belki de, binlerce yıldan beri süregelen geleneğe göre, her genç hekim, ya da hekim adayı, Hipokrat'in bu ünlü andını içerek yeni mesleğine başlamaktadır...

Ancak, içinde yaşadığımız günlerin getirdiği büyük atom savaşı tehlikesi, tüm insanların olduğu gibi, hekimlerin de sorumluluklarını büyük ölçüde artırmış ve onları, barış için savaşım yolunda daha etkin tavırlar almaya zorlamıştır...

Bu yolda yeni bir atılım Sovyetler Birliği hekimlerinden gelmiştir.

Öğrenildiğine göre, bundan sonra, Sovyetler Birliği'nde genç hekimler, mesleklerine başlarlarken içtikleri geleneksel Hipokrat andına yeni bir bölüm eklemek gereğini duymuşlardır.

Bundan böyle, genç Sovyet hekimi, andını eskisine ek olarak, söyle südürecektr:

"Çekirdeksel silahların, mesleğimin olanaklarını bugine degen görülmemiş bir biçimde zorladığı ve çıkacak nükleer bir savaşın da tüm insanlığın yeryüzünden silinmesine neden olacağını bilen 20. yüzyılın bir hekimi olarak, nükleer bir savaşı önlemek için elimden gelen her şeyi yapacağına and içerm"

Bu belgeyi, Almanca'dan Türkçeleştiren Oğuz Özügil, kimi kavramların kesin özüne uygun karşılıklarını bulmaktan çekilen zorluklardan kaynaklanan bir kaygıyla, ikinci bir çeviri önerisinde bulundu, o da şöyle: "Çekirdeksel silahların bugine degen, görülmemiş bir biçimde mesleğimi tehdit ettiğini ve çıkacak nükleer bir savaşın da tüm insanlığın yeryüzünden silinmesine neden olacağını bilen 20. yüzyılın bir hekimi olarak, nükleer bir savaşı önlemek için elimden gelen her şeyi yapacağıma and içerm"

Hekimler, Hipokrat Andı ve Atom Savaşı

İŞÇİ SAĞLIĞI KONUSUNDAKİ KARGAŞA

■ Engin TONGUÇ

Dünya Sağlık Örgütü işçi sağlığı kavramını şöyle tanımlar: Çalışanların bedensel ve ruhsal iyilik durumlarının sürekli olarak en üst düzeyde tutulması, işçilerin de sağlığa zararlı fiziksel ve kimyasal etkenlerin etkisizleştirilmesi, bu amaçla korunma önlemleri alınması, kişinin bedensel ve ruhsal yeteneklerine uygun işlerde çalıştırılması, işin insana, insanın işe uyumunun sağlanması. Basından iş kazası haberlerinin eksik olmadığı, birçok işyerinin çevreye zehir ve pislik saçtığı, sokak aralarındaki salas tamirhanelerde çocukların çırak olarak çalıştırıldığı, işsiz sayısının iki milyonu geçtiği, koşullarıne olursa olsun bir iş bulmanın mutluluk sayıldığı bir ülkede işçi sağlığı konusunu irdelemek usa aykırı gözükse de gelecek günlerde yararı olur umuduyla bir kez daha bu işe girişmekten kendimizi alamıyoruz. Günüümüzde bir yankı uyandırmayıcağı, pratik bir sonuç sağlamayacağını bile bile!..

Once geçmiş özetleyelim. Konunun ülkemizdeki tarihini araştıranlar çalışanlardan yana ilk yasal düzenlemenin Ereğli Kömürleri Hazinesi Maden Nazırlığına atanın Dilaver Paşa tarafından 1865'de yürürlüğe konan ve kendi adı ile anılan tüzükle yapıldığını yazarlar. Bunu Cumhuriyet'ten önce ve sonra çarlanan bazı yasa ve tüzükler izler. Ayrıntılara girmeyelim. Bunların başlıca özelliği, daha sonrakilerde de olduğu gibi, batıdan aktarılmış olmalarıdır. Uygulanabilirlikleri ve

olma yoluna girer. Ama geleneksel hekimlik ile toplumcu hekimlik anlayışı arasındaki çekişme sürüp gider ve geleneksel hekimlik en büyük direnci işçi sağlığı alanındaki düzenlemelere karşı gösterir, göstermeye sürdürür.

Birçok konuda olduğu gibi, hekimlikteki bu gelişmeleri de erken denebilecek çağlarda izleyenler, ülkemizde duyurmak isteyenler olmuş, ama çabaları unutulup gitmiştir. Yıllar sonra o çalışmalarla karşılaşınca şaşıyoruz ve yeterince ilgi görmemeleriyle yitirdiğimiz yıllara acıyoruz. Örneğin daha 1948'de Dr. Cemal Kiper 10.Tip Kongresine ayrıntılı bir iş hekimliği raporu getirmiştir. Yine o yıllarda Dr. Bahar Arkan bir meslek hastalıkları kitabı yazmış. Benzer başka örnekler de var. Ama ne yazık ki fazla etkili olamamışlar. 1946'da Çalışma Bakanlığının ve SSK'nın kuruluşu ve bunu izleyen yıllarda yapılan bazı yasal düzenlemeler de birçok ülkedeki tersine, çalışanların savaşları sonucu değil, uluslararası yükümlülükleri kabul etmemiz sonucu gerçekleşmiş. Bir sonraki aşama 1961 Anayasasının sosyal devlet anlayışındaki gelişmenin etkisiyle yine yasal alanda ortaya çıkıyor. 1964'deki İş yasası ve özellikle hazırlıkları 1972 - 1974 yıllarında bitirebilen on iki kadar tüzük işçi sağlığı alanında bugün de büyük ölçüde yürürlükte olan yasal çerçeveyi oluşturuyor. Yoğun çalışmaların ürünü olan tüzükler batı ülkelerinde örnek alınarak hazırlanmış. Eğer uygulanabilse Türkiye'de işçi sağlığı alanında büyük gelişme sağlanacak. Ya uygulanabilirlik? Bu noktada örgütlenmeye bakmak gerekiyor:

Konu ile ilgili dört ana birim var:

1. İşçi hekimlikleri ve işçi iş güvenliği kurulları. Başarının ilk koşulu işyerinde çağdaş anlamda işçi hekimi çalıştırılmak. Oysa ki elde bu nitelikte hekim yok, yetişmemiş. İşçi hekimliği, hekimlerin günde bir iki saat uğrayarak yan gelir elde ettikleri bir ek görev olmaktan öteye gidememiş. İş güvenliği kurullarının işlemesi için kurullardaki işçi temsilcilerinin belirli bir ağırlığının olması gereklidir. Düzenleme buna göre değil, kurullar da etkili olamıyor.

2. İşçi sağlığı hizmeti vermesi gereken SSK, en dar ve geleneksel tip anlayışına göre kurulmuş. Sağlık örgütü hastalanın tedavi etmekle görevin yerine getirildiği

finançındaki yöneticilerin elinde. İş hekimliği kavramı bilinmiyor. Koçyolu hekimlik Kurumun görev alanı dışında sayılıyor. İşyerleri ile ilişkili yok. Kurum, işçi sağlığı hizmeti değil, bir geleneksel genel sağlık hizmeti vermeye çabasıdır.

3. İşyeri sağlık koşullarını denetlemek ve düzeltmek görevli örgütlenme yetersiz. 1963'de Çalışma Bakanlığının işçi sağlığı açısından durumu belirleyen en iyi göstergedir. Eğer işçi sağlığı örgütlenmesi yetersiz o hastalıklar bulunup çırıltılar, olağan hastalıklara karışarak yiterler. Daha ileri bir aşamada ise, eğer dünya ortalamalarının üstünde görülmüş olsalar, onları saptayacak örgütlenme var, ama işyerlerindeki koruyucu önlemler yetersiz demektir. Kurum o günlerden önce de bu alandaki eksikliğini görerek bir iki hekimini yetişmek üzere dış ülke'ye göndermiş, ama dönüşlerinde bunlara yeterli çalışma olanakları hazırlanmadığı için kendilerinden yararlanamamıştır. Öte yandan İSGUM de işçiyile doğrudan ilişkili SSK'nın dışında, boşlukta kalmış olmanın sıkıntısı içerisindeştir. Ayrıca çalıştırılacak hekim de bulamamaktadır. Bir iki yöneticinin kabası ile tutucu SSK üst düzey yönetiminin direncini kırmak aylar sürer. Onlara göre Türkiye'de meslek hastalığı yoktur, olan da birkaç toz zararıdır (bugün bile SSK'da konunun uzmanı sayılıp da bu inançta olanlar bulunmaktadır), işçi kesiminden konuya eğilimini için bir istek de gelmediğine göre durup dururken iş çıkarmanın ne anlama vardır? İbretlik bir takım iç tartışma ve çekişmelerden sonra iki kuruluş arasında bir işbirliği projesi geliştirilir. Tasarı "SSK Sağlık Hizmetleri'nin İş Hekimliği Katkı ile Geliştirilmesi Projesi" adını taşıır. İlk amaç Türkiye'de bulunmadığı ileri sürülen meslek hastalıklarını bulup çarkmaktadır. SSK 3000 kadar hekiminden 1'inin (!) gündelik işlerini de aksatmamak koşuluyla İSGUM ile işbirliği yapmasını ve o günkü 13.209 hasta yatağından 10 - 15'inin (!) asıl hizmeti aksatmamak koşuluyla meslek hastalıklarına ayrılmamasını kabul eder. Bundan sonraki gelişime bu güdü karara dayanılarak ve türlü engellemelerle boğuşularak gerçekleştirilecektir. Konuya gönül veren hekim birken iki olur, derken bir ekip olur ve 1974'de Türkiye'de işçi sağlığı örgütlenmesini ele alan ayrıntılı bir rapor ortaya çıkar. Türkiye 6 bölgeye ayrılacak, her bölgede birer "İş Hekimliği ve Meslek Hastalığı" klinik veya hastanesi kurulacaktır. Bunlar, yine oralarda açılacak İSGUM Bölge Laboratuvarları ve İş Güvenliği Denetleme Örgütü ile sıkı işbirliği yapacaklardır. Klinikler her tür bürokratik engelden kurtarılmış özel bir statü ile çalışacaklar, amaca uygun teknik bölümlerle donatılacaklardır. Alınacak sonuçlara göre tüm SSK sağlık örgütü yeniden düzenlenenecektir. İş Ankara, İstanbul ve Zonguldak'tan başlanacaktır. Uzun uğraşlarından sonra, ancak 1979 ve 1980'de ilk iki ilde hastaneler açılır, Zonguldak ise gerçekleştirilemez. Ama bu süre içinde çalışmalar sürdürür, ülkede solunum sistemi toz zararları dışında meslek hastalıklarının olduğu kanıtlanmıştır. Birçok işyerinde yapılan araştırmalar sanıldan çok fazla ve değişik türlerde meslek hastalığının bulunduğu göstermiştir. Elde edilen sayısal veriler kadar uygulanan çalışma yöntemi de önemlidir; Türkiye'de ilk kez SSK hekimi işyerine girmiştir, işçiyi iş ortamında incelemiştir, koruyucu ve tedavi edici hekimliği birlikte yürütmüştür. Sonuçlar istatistiklere özetle söyle yansır: 1952 - 1977 dönemindeki meslek hastalıklarının yüzde 97,6'sı solunum sistemi ile ilgili olduğu halde, 1978 - 1981 döneminde bu sayı yüzde 32,1'de kalmış; yüzde 62,6 ile kimyasal etkenlerle olan zehirlenmeler; yüzde 1,7 ile fiziksel etkenlerle meslek hastalıkları, yüzde 2,7 ile deri meslek hastalıkları yerlerini almışlardır. 1977'den önce meslek hastalıklarının yüzde 96,3'ü madencilik işkolunda saptanmışken, 1978'den sonra sırasıyla (yüzde olarak) madencilikte 30,9; elektrikli araç yapımında 26,1; metalurji ve makina yapımında 21; kimya endüstrisinde 11,6; matbaacılıkta 2,2; teksilde 2 sayıları saptanmıştır. Bu sonuçlar yalnızca Türkiye'de her türden ve her işkolunda meslek hastalığı bulunduğu kanıtlar, hiç bir şekilde ülkede şu sayıda ve şu oranlarda meslek hastalığı vardır anlamına gelmez. Bunun nedeni, kurulmuş hastanelerin yalnızca çevrelerine hizmet götürebilmiş olmalarıdır. Tüm ülkeyi kapsayacak işçi sağlığı örgütü kurulmadıkça Türkiye genelindeki durumu doğru olarak bilmek olağan yoktur. Bu çalışmalar yapılmakta SSK - İSGUM işbirliği birkaç yıl süreden sonra giderek zayıflamış, denetim örgütlerinin gelişmesi sağlanamamış, işçi hekimi yetiştirilmesi, bölge laboratuvarlarının açılması konularında ciddi atılımlar yapılmamıştır. On yılı aşkın bir çabanın sonucu yalnızca SSK'daki sınırlı gelişmedir. Hepsi bu! Yapılacak istenilen varılabilen sonuç ara-

4. İş hekimliği bilgisi ile donatılmış hekim yetiştirmesi gereken Tip Fakültelerinde konuya bilimsel araştırma açısından ilgi duyan birkaç bilim adamı dışında ciddi bir yaklaşım olmamış. Bir iki Fakülte de toplum hekimliğinin bir yan dalı olarak sınırlı bir işçi sağlığı bilgisi verilmiş. Fakülteler geleneksel, bireyçi tip görüşünü benimsemiş hekim tipi yetiştirmeyi amaçlamışlar.

Bu dört birim arasında bir işbirliği ve eşgüdüm yok. Bir gelişme sağlanabilmesi için itici gücü oluşturmaları gereken işçi sendikaları konuya ilgisiz, dar bir ücret sendikacılığı içinde çalışıyorlar.

1972'de SSK'da bir kırıdanma olur: Kurum 1946'dan beri meslek hastalığı sigortası uygulamaktadır ama, Kurumun istatistiklerinde tehisleri oldukça kolay olan ve hemen hepsi Ereğli Kömür İşletmeleri havzasından çıkışlı solunum sistemi

toz zararları dışında meslek hastalığı görülmemektedir. Durum uluslararası işçi kuruluşlarının da ilgisini çekmekte, Kuruma ne gibi olağanüstü önlemler alıp da meslek hastalıklarının tür ve sayılarını bu ölçüde sınırlayabildiğimizi soran alaylı yaşılar gelmektedir. Meslek hastalığı istatistikleri dikkatle incelenmektedir; çünkü bir ülkedeki meslek hastalıklarının sayı, tür ve sikliği o ülkenin işçi sağlığı açısından durumu belirleyen en iyi göstergedir. Eğer işçi sağlığı örgütlenmesi yetersiz o hastalıklar bulunup çırıltılar, olağan hastalıklara karışarak yiterler. Daha ileri bir aşamada ise, eğer dünya ortalamalarının üstünde görülmüş olsalar, onları saptayacak örgütlenme var, ama işyerlerindeki koruyucu önlemler yetersiz demektir. Kurum o günlerden önce de bu alandaki eksikliğini görerek bir iki hekimini yetişmek üzere dış ülke'ye göndermiş, ama dönüşlerinde bunlara yeterli çalışma olanakları hazırlanmadığı için kendilerinden yararlanamamıştır. Öte yandan İSGUM de işçiyile doğrudan ilişkili SSK'nın dışında, boşlukta kalmış olmanın sıkıntısı içerisindeştir. Ayrıca çalıştırılacak hekim de bulamamaktadır. Bir iki yöneticinin kabası ile tutucu SSK üst düzey yönetiminin direncini kırmak aylar sürer. Onlara göre Türkiye'de meslek hastalığı yoktur, olan da birkaç toz zararıdır (bugün bile SSK'da konunun uzmanı sayılıp da bu inançta olanlar bulunmaktadır), işçi kesiminden konuya eğilimini için bir istek de gelmediğine göre durup dururken iş çıkarmanın ne anlama vardır? İbretlik bir takım iç tartışma ve çekişmelerden sonra iki kuruluş arasında bir işbirliği projesi geliştirilir. Tasarı "SSK Sağlık Hizmetleri'nin İş Hekimliği Katkı ile Geliştirilmesi Projesi" adını taşıır. İlk amaç Türkiye'de bulunmadığı ileri sürülen meslek hastalıklarını bulup çarkmaktadır. SSK 3000 kadar hekiminden 1'inin (!) gündelik işlerini de aksatmamak koşuluyla İSGUM ile işbirliği yapmasını ve o günkü 13.209 hasta yatağından 10 - 15'inin (!) asıl hizmeti aksatmamak koşuluyla meslek hastalıklarına ayrılmamasını kabul eder. Bundan sonraki gelişime bu güdü karara dayanılarak ve türlü engellemelerle boğuşularak gerçekleştirilecektir. Konuya gönül veren hekim birken iki olur, derken bir ekip olur ve 1974'de Türkiye'de işçi sağlığı örgütlenmesini ele alan ayrıntılı bir rapor ortaya çıkar. Türkiye 6 bölgeye ayrılacak, her bölgede birer "İş Hekimliği ve Meslek Hastalığı" klinik veya hastanesi kurulacaktır. Bunlar, yine oralarda açılacak İSGUM Bölge Laboratuvarları ve İş Güvenliği Denetleme Örgütü ile sıkı işbirliği yapacaklardır. Klinikler her tür bürokratik engelden kurtarılmış özel bir statü ile çalışacaklar, amaca uygun teknik bölümlerle donatılacaklardır. Alınacak sonuçlara göre tüm SSK sağlık örgütü yeniden düzenlenenecektir. İş Ankara, İstanbul ve Zonguldak'tan başlanacaktır. Uzun uğraşlarından sonra, ancak 1979 ve 1980'de ilk iki ilde hastaneler açılır, Zonguldak ise gerçekleştirilemez. Ama bu süre içinde çalışmalar sürdürür, ülkede solunum sistemi toz zararları dışında meslek hastalıklarının olduğu kanıtlanmıştır. Birçok işyerinde yapılan araştırmalar sanıldan çok fazla ve değişik türlerde meslek hastalığının bulunduğu göstermiştir. Elde edilen sayısal veriler kadar uygulanan çalışma yöntemi de önemlidir; Türkiye'de ilk kez SSK hekimi işyerine girmiştir, işçiyi iş ortamında incelemiştir, koruyucu ve tedavi edici hekimliği birlikte yürütmüştür. Sonuçlar istatistiklere özetle söyle yansır: 1952 - 1977 dönemindeki meslek hastalıklarının yüzde 97,6'sı solunum sistemi ile ilgili olduğu halde, 1978 - 1981 döneminde bu sayı yüzde 32,1'de kalmış; yüzde 62,6 ile kimyasal etkenlerle olan zehirlenmeler; yüzde 1,7 ile fiziksel etkenlerle meslek hastalıkları, yüzde 2,7 ile deri meslek hastalıkları yerlerini almışlardır. 1977'den önce meslek hastalıklarının yüzde 96,3'ü madencilik işkolunda saptanmışken, 1978'den sonra sırasıyla (yüzde olarak) madencilikte 30,9; elektrikli araç yapımında 26,1; metalurji ve makina yapımında 21; kimya endüstrisinde 11,6; matbaacılıkta 2,2; teksilde 2 sayıları saptanmıştır. Bu sonuçlar yalnızca Türkiye'de her türden ve her işkolunda meslek hastalığı görülmektedir. Durum uluslararası işçi kuruluşlarının da ilgisini çekmekte, Kuruma ne gibi olağanüstü önlemler alıp da meslek hastalıklarının tür ve sayılarını bu ölçüde sınırlayabildiğimizi soran alaylı yaşılar gelmektedir. Meslek hastalığı istatistikleri dikkatle incelenmektedir; çünkü bir ülkedeki meslek hastalıklarının sayı, tür ve sikliği o ülkenin işçi sağlığı açısından durumu belirleyen en iyi göstergedir. Eğer işçi sağlığı örgütlenmesi yetersiz o hastalıklar bulunup çırıltılar, olağan hastalıklara karışarak yiterler. Daha ileri bir aşamada ise, eğer dünya ortalamalarının üstünde görülmüş olsalar, onları saptayacak örgütlenme var, ama işyerlerindeki koruyucu önlemler yetersiz demektir. Kurum o günlerden önce de bu alandaki eksikliğini görerek bir iki hekimini yetişmek üzere dış ülke'ye göndermiş, ama dönüşlerinde bunlara yeterli çalışma olanakları hazırlanmadığı için kendilerinden yararlanamamıştır. Öte yandan İSGUM de işçiyile doğrudan ilişkili SSK'nın dışında, boşlukta kalmış olmanın sıkıntısı içerisindeştir. Ayrıca çalıştırılacak hekim de bulamamaktadır. Bir iki yöneticinin kabası ile tutucu SSK üst düzey yönetiminin direncini kırmak aylar sürer. Onlara göre Türkiye'de meslek hastalığı yoktur, olan da birkaç toz zararıdır (bugün bile SSK'da konunun uzmanı sayılıp da bu inançta olanlar bulunmaktadır), işçi kesiminden konuya eğilimini için bir istek de gelmediğine göre durup dururken iş çıkarmanın ne anlama vardır? İbretlik bir takım iç tartışma ve çekişmelerden sonra iki kuruluş arasında bir işbirliği projesi geliştirilir. Tasarı "SSK Sağlık Hizmetleri'nin İş Hekimliği Katkı ile Geliştirilmesi Projesi" adını taşıır. İlk amaç Türkiye'de bulunmadığı ileri sürülen meslek hastalıklarını bulup çarkmaktadır. SSK 3000 kadar hekiminden 1'inin (!) gündelik işlerini de aksatmamak koşuluyla İSGUM ile işbirliği yapmasını ve o günkü 13.209 hasta yatağından 10 - 15'inin (!) asıl hizmeti aksatmamak koşuluyla meslek hastalıklarına ayrılmamasını kabul eder. Bundan sonraki gelişime bu güdü karara dayanılarak ve türlü engellemelerle boğuşularak gerçekleştirilecektir. Konuya gönül veren hekim birken iki olur, derken bir ekip olur ve 1974'de Türkiye'de işçi sağlığı örgütlenmesini ele alan ayrıntılı bir rapor ortaya çıkar. Türkiye 6 bölgeye ayrılacak, her bölgede birer "İş Hekimliği ve Meslek Hastalığı" klinik veya hastanesi kurulacaktır. Bunlar, yine oralarda açılacak İSGUM Bölge Laboratuvarları ve İş Güvenliği Denetleme Örgütü ile sıkı işbirliği yapacaklardır. Klinikler her tür bürokratik engelden kurtarılmış özel bir statü ile çalışacaklar, amaca uygun teknik bölümlerle donatılacaklardır. Alınacak sonuçlara göre tüm SSK sağlık örgütü yeniden düzenlenenecektir. İş Ankara, İstanbul ve Zonguldak'tan başlanacaktır. Uzun uğraşlarından sonra, ancak 1979 ve 1980'de ilk iki ilde hastaneler açılır, Zonguldak ise gerçekleştirilemez. Ama bu süre içinde çalışmalar sürdürür, ülkede solunum sistemi toz zararları dışında meslek hastalıklarının olduğu kanıtlanmıştır. Birçok işyerinde yapılan araştırmalar sanıldan çok fazla ve değişik türlerde meslek hastalığının bulunduğu göstermiştir. Elde edilen sayısal veriler kadar uygulanan çalışma yöntemi de önemlidir; Türkiye'de ilk kez SSK hekimi işyerine girmiştir, işçiyi iş ortamında incelemiştir, koruyucu ve tedavi edici hekimliği birlikte yürütmüştür. Sonuçlar istatistiklere özetle söyle yansır: 1952 - 1977 dönemindeki meslek hastalıklarının yüzde 97,6'sı solunum sistemi ile ilgili olduğu halde, 1978 - 1981 döneminde bu sayı yüzde 32,1'de kalmış; yüzde 62,6 ile kimyasal etkenlerle olan zehirlenmeler; yüzde 1,7 ile fiziksel etkenlerle meslek hastalıkları, yüzde 2,7 ile deri meslek hastalıkları yerlerini almışlardır. 1977'den önce meslek hastalıklarının yüzde 96,3'ü madencilik işkolunda saptanmışken, 1978'den sonra sırasıyla (yüzde olarak) madencilikte 30,9; elektrikli araç yapımında 26,1; metalurji ve makina yapımında 21; kimya endüstrisinde 11,6; matbaacılıkta 2,2; teksilde 2 sayıları saptanmıştır. Bu sonuçlar yalnızca Türkiye'de her türden ve her işkolunda meslek hastalığı görülmektedir. Durum uluslararası işçi kuruluşlarının da ilgisini çekmekte, Kuruma ne gibi olağanüstü önlemler alıp da meslek hastalıklarının tür ve sayılarını bu ölçüde sınırlayabildiğimizi soran alaylı yaşılar gelmektedir. Meslek hastalığı istatistikleri dikkatle incelenmektedir; çünkü bir ülkedeki meslek hastalıklarının sayı, tür ve sikliği o ülkenin işçi sağlığı açısından durumu belirleyen en iyi göstergedir. Eğer işçi sağlığı örgütlenmesi yetersiz o hastalıklar bulunup çırıltılar, olağan hastalıklara karışarak yiterler. Daha ileri bir aşamada ise, eğer dünya ortalamalarının üstünde görülmüş olsalar, onları saptayacak örgütlenme var, ama işyerlerindeki koruyucu önlemler yetersiz demektir. Kurum o günlerden önce de bu alandaki eksikliğini görerek bir iki hekimini yetişmek üzere dış ülke'ye göndermiş, ama dönüşlerinde bunlara yeterli çalışma olanakları hazırlanmadığı için kendilerinden yararlanamamıştır. Öte yandan İSGUM de işçiyile doğrudan ilişkili SSK'nın dışında, boşlukta kalmış olmanın sıkıntısı içerisindeştir. Ayrıca çalıştırılacak hekim de bulamamaktadır. Bir iki yöneticinin kabası ile tutucu SSK üst düzey yönetiminin direncini kırmak aylar sürer. Onlara göre Türkiye'de meslek hastalığı yoktur, olan da birkaç toz zararıdır (bugün bile SSK'da konunun uzmanı sayılıp da bu inançta olanlar bulunmaktadır), işçi kesiminden konuya eğilimini için bir istek de gelmediğine göre durup dururken iş çıkarmanın ne anlama vardır? İbretlik bir takım iç tartışma ve çekişmelerden sonra iki kuruluş arasında bir işbirliği projesi geliştirilir. Tasarı "SSK Sağlık Hizmetleri'nin İş Hekimliği Katkı ile Geliştirilmesi Projesi" adını taşıır. İlk amaç Türkiye'de bulunmadığı ileri sürülen meslek hastalıklarını bulup çarkmaktadır. SSK 3000 kadar hekiminden 1'inin (!) gündelik işlerini de aksatmamak koşuluyla İSGUM ile işbirliği yapmasını ve o günkü 13.209 hasta yatağından 10 - 15'inin (!) asıl hizmeti aksatmamak koşuluyla meslek hastalıklarına ayrılmamasını kabul eder. Bundan sonraki gelişime bu güdü karara dayanılarak ve türlü engellemelerle boğuşularak gerçekleştirilecektir. Konuya gönül veren hekim birken iki olur, derken bir ekip olur ve 1974'de Türkiye'de işçi sağlığı örgütlenmesini ele alan ayrıntılı bir rapor ortaya çıkar. Türkiye 6 bölgeye ayrılacak, her bölgede birer "İş Hekimliği ve Meslek Hastalığı" klinik veya hastanesi kurulacaktır. Bunlar, yine oralarda açılacak İSGUM Bölge Laboratuvarları ve İş Güvenliği Denetleme Örgütü ile sıkı işbirliği yapacaklardır. Klinikler her tür bürokratik engelden kurtarılmış özel bir statü ile çalışacaklar, amaca uygun teknik bölümlerle donatılacaklardır. Alınacak sonuçlara göre tüm SSK sağlık örgütü yeniden düzenlenenecektir. İş Ankara, İstanbul ve Zonguldak'tan başlanacaktır. Uzun uğraşlarından sonra, ancak 1979 ve 1980'de ilk iki ilde hastaneler açılır, Zonguldak ise gerçekleştirilemez. Ama bu süre içinde çalışmalar sürdürür, ülkede solunum sistemi toz zararları dışında meslek hastalıklarının olduğu kanıtlanmıştır. Birçok işyerinde yapılan araştırmalar sanıldan çok fazla ve değişik türlerde meslek hastalığının bulunduğu göstermiştir. Elde edilen sayısal veriler kadar uygulanan çalışma yöntemi de önemlidir; Türkiye'de ilk kez SSK hekimi işyerine girmiştir, işçiyi iş ortamında incelemiştir, koruyucu ve tedavi edici hekimliği birlikte yürütmüştür. Sonuçlar istatistiklere özetle söyle yansır: 1952 - 1977 dönemindeki meslek hastalıklarının yüzde 97,6'sı solunum sistemi ile ilgili olduğu halde, 1978 - 1981 döneminde bu sayı yüzde 32,1'de kalmış; yüzde 62,6 ile kimyasal etkenlerle olan zehirlenmeler; yüzde 1,7 ile fiziksel etkenlerle meslek hastalıkları, yüzde 2,7 ile deri meslek hastalıkları yerlerini almışlardır. 1977'den önce meslek hastalıklarının yüzde 96,3'ü madencilik işkolunda saptanmışken, 1978'den sonra sırasıyla (yüzde olarak) madencilikte 30,9; elektrikli araç yapımında 26,1; metalurji ve makina yapımında 21; kimya endüstrisinde 11,6; matbaacılıkta 2,2; teksilde 2 sayıları saptanmıştır. Bu sonuçlar yalnızca Türkiye'de her türden ve her işkolunda meslek hastalığı görülmektedir. Durum uluslararası işçi kuruluşlarının da ilgisini çekmekte, Kuruma ne gibi olağanüstü önlemler alıp da meslek hastalıklarının tür ve sayı

sındaki uçurum düşündürücü ve acıdır.

Gelelim bugine: SSK yönetiminde Meslek Hastalığı Hastaneleri için koparan "kapatılsın, kapatılmasın" tartışmaları zaman zaman bugün de alevleniyor. İstanbul'daki Hastane, engellemeye girişimlerini şimdilik atlatabildi. Hiçbir zaman tam verimle çalıştırılamayan Ankara'dakinin ise söküllerle İSGÜM'le birleştirileceği söyletileri çıktı. İSGÜM ve Bölge Laboratuvarları yerlerinde saymayı sürdürüler. Çalışma Bakanlığı İş Güvenliği Mütettişleri bağlı oldukları İşçi Sağlığı Genel Müdürlüğü'nden ayrıldı (Genel Müdürlük de Daire Başkanlığına indirildi, işçi sağlığı konusu için bir Genel Müdürlük çok göründü anlaşılan), yalnızca işyeri yönetim denetimi yapan bir Kurula bağlandı. Mütettişlerin işyerinde yaptırım güçleri sınırlandı, işveren rahatlatıldı. İşyeri hekimliği konusunun sahibi belli değil.

Bu arada, 1970'lerde ağıza alınmayan işçi sağlığı konusu yöneticilerin ve sendikacıların konuşmalarının süsü oldu. Hattâ seminer ve toplantılar düzenleniyor, gerçekleşme olanakları dikkate alınmadan bol bol tasarı ve öneri üretiliyor. Kimine göre çözüm 'Bölgesel İşçi Sağlığı Enstitüleri' kurmakta, ama bu na pilot bölge çalışması olarak başlamaktan, kimine göre üst düzeyde bir 'Ulusal İşçi Sağlığı Yüksek Kurulu' oluşturmaktan, hattâ Başbakanlığa bağlı bir Mısteşalık kurmaktan geçiyor. Bir yandan da SSK'nın bazı Tıp Fakülteleriyle imzalandığı sınırlı işbirliği protokollerini büyük bir gelişme imiş gibi öne sürüyor. Şu toplum hekimliği bölgümlerini bile etkisizleştirme çabası içindeki YÖK'lü fakülteler! SSK'da, herhalde Bakanın etkisiyle, Tavşanlı İlçesindeki küçük bir hastanede bir Meslek Hastalıkları Kliniği açma çalışması yapılıyor (Bakanların illerinde program dışı ve çoğu kez gereksiz sağlık kuruluşu açmak SSK'nın eski hastalığıdır). Henüz el atılmamış koskoca bir Zonguldak sorunu durukken, bir hasta koğuşunun tabelasını değiştirmekle böyle bir klinik kurulacağının sanmanın yanılıgısı bir yana, bu program dışı türmoral olum, gelişme gibi sunulmak isteniyor. İşçi sağlığına önem verdiğiini görüntülemek isteyen Bakan, öte yandan da bir sempozyumda yaptığı konuşmada 'eşit işe eşit ücret yerine, eşit verime eşit ücret ilkesini benimsiyoruz' demekle işçi haklarının temel kurallarından birini zedeliyor. İş hekimliğinde, iş fizyolojisi açısından ücreti verime bağ-

lamadan aşırı çalışmaya zorlanan işçinin sağlığına büyük zararlar vermesi nedeniyle karşı çıkan bir ilke olduğunu bilerek veya bilmeyerek. Karşı çıkmaları gereken sendikalar mı? Onlar bu kez iktidardan yüz bulamamış olmanın şaşkınlığı içerisinde: Birçok sendikasına Çalışma Bakanlığından toplu sözleşme yapma hakkı alamayan Türk - İş Başkanı yakınıyor, bir gazete haberine göre "Bakanlıkta kendisinin bile komünist gibi görülmemesine şaştığını" söylüyor. Ama hiç şüphe olmasın, her yılın hazırlanan ayında olduğu gibi bu yıl da, hiçbir yaptırım gücü olmadığı için kendi deyimleriyle "ağlama duvari" dedikleri SSK Genel Kurulu toplantı zamanı, bazı uzmanlara işçi sağlığı konusunda gösterişli bir Komisyon raporu hazırlayıp Genel Kurula sunacaklar. Ama yazılanların SSK yönetimince kağıt üzerinde bırakılmasına ses çıkarmadan da bir yıl daha geçirecekler.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ise Uzmanlık Tüzüğünde yaptığı bir değişiklikle iç hastalıkları ve halk sağlığı uzmanı olan hekimlere bir yıl daha eğitim görerek "İş ve Meslek Hastalıkları" yan dal uzmanı olma hakkını tanıyor. Getirilen ünvanındaki Türkçe yanlış üstünde durmayalım, ama neden yalnız iki uzmanlık dalındakiler? Örneğin konuya ilgili göğüs hastalıkları uzmanlarına bu yol niye kapalı? Yapılan düzenlemeye dayanıyor mu? Türkiye'de 230.000 kadar işyeri var. 50'den fazla işçi çalıştırın ve hekim bulunur mak zorunlu olan işyeri sayısı 6.000'in üstünde. O halde tam ve yarım gün çalıştırılması gereken ne kadar işyeri hekimine gereksinim var? Bu düzenleme ile yeter sayıda işyeri hekimi sağlanabilir mi? Batı Almanya gibi ülkeler bile neden 'iş hekimi' ünvanının her pratisyen ve uz-

man hekime verilebileceği çok daha pratik düzenlemelere gitmiş?

Bu bölüm pörçük, birbirinden köpük, daha önceki çalışmaları göz önüne almadan, konunun tümünü kavramayan, dar açılı çaba ve önerilerle bir yere varılamayacağı kesin. Doğal olarak, işçi sağlığı sorunu bir yandan da genel sağlık hizmetlerindeki kargaşa ile bütünleşiyor. Ülkede giderek yaygınlaşan bir sosyalizyon uygulaması var, yasası gereği. SSK'nın sağlık hizmetleri ile bunun arasında eşgüdümü sağlamak yillardır çözülemeyen bir sorun. Bir yandan da hekimlere uygulanan ücret politikası özel hekimliğin yaygınlaşmasına yol açıyor. Bunların üstünde, yeni Anayasa'daki hükmü ileri sürek, özel girişimci hekimler bir an önce bir 'Genel Sağlık Sigortası' uygulamasına başlanması istiyorlar. Bu sigorta biriken fonlar sigorta ile anlaşma yapmış özel hekimlere aktarılacak, sağlık hizmeti büyük ölçüde muayene-hanelerden yürütülecek. Ve elbette sonuç hekimliğin geleneksel tedavi hizmeti anlayışı içerisinde kalması ve topluma dönük yönünün gelişmesi olacak. Genel sağlık hizmetlerinin hangi sistemle yürütüleceği konusunda bir karara varılmadıkça tek başına işçi sağlığı örgütlemesinin yapılmasına olanak yok. İş sonunda iktidarın niteliği sorununa dayanıyor. Hersey iktidarın kimlerden yana, hangi toplumsal güçlerin iktidarı olduğuna bağlı. Günümüzün iktidarının ise işçi sağlığı alanında atılımlar yapmasını beklemek için hiçbir ciddi neden yok! Ama bu, eli kolu bağlı oturmanın doğru olacağı anlamanı da gelmiyor elbet. Aydimların özlenen ile erişilebilen arasındaki uzaklıktan karamsarlığa kapılmış, o ber zamanki uyarma görevlerini bu konuda da yapmalarını dileğerek sözlerimize son veriyoruz.

■ Sargut SÖLCÜN

VASATIN ALTINDA VE ÜSTÜNDE YAŞAYANLARLA İLGİLİ RETROSPEKTİF GÜNCELLİKLER

"Evet, insanın düşündüğünü yazması çok iyi bir şeydir: insanlığın bir ayricılığıdır bu."

Voltaire ("Kandid" den)

"Yalnızca insan ancak
Ustesinden imkansızın gelir:

...
O ana
Süreklilik verebilir."

Goethe ("Tanrısal Olan" dan)

Temmuz ayında, yıl dönümü dolayısıyla, Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1776) ve Fransız Devrimi (1789) hakkında, her seferinde yeniden düşünmek bir alışkanlık haline gelmiştir. Bunun böyle olmasının herhalde en önemli nedeni günümüzde yine 'Hür Dünya'ının kendisidir. Jefferson'in ve Lafayette'in yeni düzende ilgili olarak hazırladıkları metinlerde, insanların yaşama, özgürlük ve mutluluk hakları "devredilemez" olarak belirlenmiştir. Oysa 20. yüzyılda, her iki devlet insanlığa neler yaşattılar? Dünyaya anahtar deliğinden bakanlar, Charlie Chaplin'in ABD'ye Sarstre'in Fransa'ya yönelikleri eleştirilerin bile nedenlerini kavrayamaz. Bir de, dünyaya anahtar deliğinden bakmaktansa, kapıyı açıp bakmaya cesaret edenler vardır. İsteseler de, bu iki grup arasında birbirini etkileyen bir ilişki söz konusudur. Aralarında nicelik açısından ters, ama nitelik açısından doğru orantı bulunur. Tabii, dünyaya bakarken izledikleri yolaların sonucu olarak, bu iki grup arasında sayısız farklar vardır. Ama bir nokta vardır ki, o noktadaki farklılık bence en temel olanıdır; çünkü yüzyıllardır değişmemiştir. Dünya anahtar deliğinden bakanlar, hep birbirlerine benzerler, benzemeseler bile, bütün çabalarıyla benzemeye

çalışırlar. Farklı olmaktan son derece korkarlar. Dünyaya kapıyı açıp bakmak isteyenler (ya da bakanlar) ise, sadece yöntemleri bakımından birbirlerine benzerler. Halbuki, birencilerin yüzleri bile birbirinin ayındır.

Bir ülke düşünün ki, insanların

çok büyük coğulluğunun dış görünüşü birbirine benzesin, yüz hatları birbirinin aynı olsun... Böyle bir ülkede, söyle bir masal anlatmak, belki de beyhude bir iş olmazdı:

İkinci Adem Nuh Peygamber'in gemisi, Ağrı'da karaya oturduktan sonra kurulan aşure kokulu ve zeytin dallı dünyada, insanlar iyi kötü huzur içinde geçinip gidermiş. Bir de bu insanların pek sevdigi ve saydığı Yâfes varmış. Yâfes, günün birinde evinin bahçesinde uyuşlarken, adamçağızın ağızından içeri bir yılan girmiştir. Yâfes'in midesi kâdar giden hayvan, orada yerleşmiş ve yaşamaya başlamış. Yillarca suren bu birliktelik, Yâfes'in özgürlüğe mal olmuş. Adam kendine ait ne bir düşüncesi, ne bir duygusu, ne bir zevki ne de bir hareketi kalmış. Yâfes, bir sabah uyandığında, midesinde yılanın bulunmadığını farketmiş. Hayvan, sessizce çekip gitmiş ve Yâfes, yine özgür bir in-

san olmuş. Ne var ki, Yâfes o kadar alışılmış ki yıllarca yılanla birlikte yaşamaya ve onun kölesi olmaya, hayvan gidince içinde büyük bir boşluk hissetmiş. İçindeki boşluk zamanla o kadar büyümüş ki, Yâfes, kendi dışında da bir boşlukta yaşılmış. Çok korkmuş. Boşluğu arttıkça korkusunu büyümüş, korkusunu büyütükçe kabadayı kesilmiş. Etrafta huzur bırakmamış. İnsanlar bakmışlar ki, Yâfes artık bir başka insan, artık kendilerinden biri değil; düşünmüştür taşmışlar ve sonunda onu kendilerine baş yapmaya karar vermişler. Böylece, onun kabadayılıklarından kurtulacaklarını sanmışlar. Yâfes baş olunca, boşluğu daha da artmış, korkusunu daha da büyümüş. Herkesi düşman gördüğünden, büyük bir bekçi ordusu kurmuş. En çok korkanlar, bu orduya ilk yazılmalar olmuş. Bekçilerin sayısı arttıkça, insanların korkusunu artmış; korkan insanların coğaldıkça, bekçi ordusu büyümüş. Ama hâlâ bekçi olmayan insanların varlığı, Yâfes'e kabusları gördürüyormuş. Emrindeki bekçilerin çok sayıda olması, Yâfes'in hazinesine büyük masraflar getiriyormuş; ve bu yüzden, her insanın başına bir bekçi dikme imkânı olmamış. Ayrıca, sayılır arttıkça, Yâfes'in kendi bekçilerine de pek güveni kalmamış. Tam bu günde, Yâfes, ülkesinde bekçi olmayan insanların kalmadığını ve herkesin gönüllü bekçiliğe razi olduğunu görmüş.

Meğerse korku bulaşıcıymış.

Sonra bir gün Yâfes ölmüş. Ancak, insanlar öylesine benimsemeler ki bu hayatı, korku alışkanlıklarından hiç vazgeçmemiştir. Yâfes öldükten sonra bile hep korkuya yaşamış.

Korkunun, insanların için biyolojik bir vazgeçilmezlik durumuna gelebileceğini düşünmek bile korkutucu oluyor. Ama, insanların dünyaya anahtar deliğinden bakmalarının nedeni korku olamaz mı? Korkan iki insan kâdar birbirine benzeyen iki varlık hiç görülmüş müdür? Korkunun nedenleri çeşitli olabilir. Burada sözü edilen korkunun kaynağından, varoluşa ilgili bir suçluluğu bilinci yatkınlığıdır. Her an suçüstü yakalamağı düşünen insanlar, kabalıkta kaybolmayı tercih ederler; maske takıp birbirlerine benzemez, onlar için güvenli bir yoldur. Konuşken sesini kismak, daha sonra hiç konuşmamak da, farkedilmek için elverişli davranışlardır.

Korkmak ayıptır, onun yerine endişeli olmak daha az rahatsız edicidir. Yılgınlık da ayıptır, onun için bezginlik kullanılır. Adlandırmadan çok, korkunun nedeni ve sonucu önemlidir. İnsanların neden korkuklarını ve korkularının sonucunu

SERGİ KİTABEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - Sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kurtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

YENİ ŞAFAK KİTABEVİ ve DAĞITIM

- Ders kitapları
- Bilimsel - Sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar

SÜREKLİ İNDİRİM

Adres: Muvakithane Cad. No.30
(Hacıbekir sırası)
Kadıköy - İstanbul

Faruk Çağla

bilmek isteyen kişinin dünyaya neden baktığı da önemlidir. Masalar, insanların bugine göre daha çok korkutkları çağların ürünüdür; ama esas olan, masal denen ebedi türün hangi açıdan değerlendirildiğidir. Masalar, insanların afyon ihtiyacını karşılar, mitlerin yıkılması anlamına mı gelir, yoksa dinamik hatta olan özlemi mi dile getir? Haenel ve Gretel, insanlararası dayanışmayı mı, yoksa hırsızlığın yollarını mı anlatır? Öznenin nesneye yaklaşımında, sahip olduğu bakış açısı, uyuladığı yöntem ne kadar önemli!.. Bakış açısı ve yöntem, edinilmiş dünya imajı tarafından belirlenir. Yani bakışın amacı, yöntemin varmak istediği hedef, burada öne çıkarıyor. Oluşula ve olmakta olanla mı yetinilecek, yoksa öznenin sınırları mı zorlanacak? Bu sorunun cevabı tarihtedir. Dünyaya bakışın içeriğini ve biçimini tarih veriyor, tarihin algılanmasıyla beliren sonuçlar, var olan dünya imajıyla anlam kazanır. Kısacası, sorunun kaynağı ve çözümü, şimdiki zamanın bilgisinde ve bilincinde saklı. Bu çerçeveye içinde, korkunun tarihine bakalım. Tarihte korkuya ilgili davranışların her zaman bir homojenlik göstermediği bellidir. Oysa şu soruların cevaplarında anlama olup olmayacağı belli değildir: İnsanlığın çocukluk döneminde korkan Zeus muydu, yoksa insanlar mı? Sokrates mi korkmuştu, yoksa onu ihbar edenler ve yargılananlar mı? Reformasyon'un korkası Papa mıydı, Luther mıydı? Korkan Galile miydi, yoksa Engizisyon mu? Uzun süre Fransa dışında yaşamak zorunda kalan Voltaire miydi korkak olan, yoksa o dönemin egemen sınıfının temsilcileri mi? Thomas Mann,

Brecht ve Anna Seghers korkutkları için mi Almanya'yı terkettiler, yoksa Naziler mi onlardan korkmuştu? Yargılananların ve yurt dışına gidenlerin her zaman korkaklar olduğunu söylemek, yargılananların ve yurtta kalanların korkusuz insanlar olduğu anlamına gelir. Tarih, böyle bir şemanın çizilmesine izin vermiyor. Gerçek hayat, Yâfes'in masalında olduğu gibi dümdüz akıp gitmiyor. Korkuya karşı bağışıklık kazanmış insanlar, geçmişte ve şimdiki zamanında az sayıda olsalar bile var, bunları görmezlikten gelemeye ve Yâfes'in uyruklarıyla bir tutamayız. Bu insanlar, birbirlerine benzemezler, onun için hemen farkedilirler. Daha doğrusu, sadece yöntemleri benzediği için farkedilirler. Dünyaya kapıyı açıp bakarlarken, geçmiş şimdiki zamanın, şimdiki zamanı da geleceğin adına kurarlar.

Voltaire, işte böyle insanlardan biridir. Bundan dolayı da, Voltaire'i bugünkü Türkiye'de güncelleştirmek, özel bir anlam taşımaktadır. Bu özel anlam, 'Candide'i Türkçe'ye çevirenin Prof. Dr. Server Tanilli olması nedeniyle ayrı bir derinlik kazanıyor. 'Kandid' in 'Önsöz'ünde Tanilli söyle yazıyor Voltaire için: "Özgürükten yanadır, zorbalığa karşıdır ve akıl dostudur. Fransız Devrimi'nde, onun da payı vardır kuşkusuz. Voltaire, somut reform önerileri getirmekle, çağının soyut ve büyük bireşimlere varmaya çalışan düşünürlerinden ayrılır. Keyfi tutuklamalara son verilmesi, işkencenin ve ölüm cezasının kaldırılması, cezaların suçlarla orantılı olması, vicdan ve düşunce özgürlüğü,

kavgasının somut hedefleri olmuştur." Şimdi bir de bundan yirmi yıl kadar önce Türkiye'de yayınlanmış bir ansiklopedide Voltaire'le ilgili bölümde bakalım: "Yaradılıştan huysuz ve geometrisizdi... İnsan haklarının en belirli esaslarından bir kısmı onun eserleri vasıtasiyla dile gelmiştir. Böyle olduğu halde kendisi bile, herkesin büyük bir saygı duyduğu kendi öz fikirlerine saygı duymamıştır. Voltaire, yüksek ve derin fikirlerin ve tezlerin ortaya koyucusu olmakla; kendisi bu fikirleri tatbi etmediğinden XVIII. yüzyılın bu gerçekten güçlü dehasının tarftarları kadar aleyhtarları da çoktur." (Hayat Ansiklopedisi, Altıncı Cilt).

18. yüzyıl Fransız ansiklopedistleri, bize şunu öğretmişlerdi: Aydınlanma'nın gerçekleşmesi için materyalizme dayanmak şarttır; ancak bu materyalizmin mekanik karakterinin de aşılması gereklidir. "Bilimlerin, sanatların ve mesleklerin açıklayıcı sözlüğü" olan eserleri, hayatın bütün alanlarında, o döneme göre enleri bilgi düzeyini savunmaka ve bunun, insanın yükselmesi için kaçınılmaz bir silah olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka örnek, Voltaire'i "kendi öz fikirlerine bile saygısız bir geometrisiz" olarak tanıtan yerli ansiklopedinin bilgi düzeyini daha açık belirliyor: "Marx'in düşünceleri, yalnız ekonomik alana kapali kalmıyor, birçok toplumsal meseleleri açıkta bırakıyor... Marx, komünizmin kurucusu olarak, insanlığı felakete götüren, tarihte görülmemiş bir esarete sürükleyen adamdır." (Hayat Ansiklopedisi, Dördüncü Cilt). Voltaire'in arkasından Marx'ı da böyle "geçimsiz biri" olarak tanıdıktan sonra, ansiklopedinin artık belirli koşullarda "vasatın altında" insan yetiştirmek için hayli elverişli bir araç olabileceği anlaşılmıyor. Hayat Ansiklopedisi'nin düzeyinin egemen olduğu bir toplumda, nice açılardan geçip de hâlâ "Aydınlanma"da israr eden Server Tanilli'nin Voltaire'e özel bir önem verdiği görüyorum: "Ne kadar güncel bir yazar, diyeceksiniz. Öyle. Bütün bunların savaşını sürdürmen bir toplumun insanları olarak bizler için hele!" Dini fanatizme ve zorbalığa cesaretle karşı çıkan Voltaire, bu cesaretinin sonucu olarak yurdunu terketmek zorunda kalmış bir ayındır. Kendisine "Aydınlanma'nın gündeşi" denirdi. Gerçi Candide, "Leipniz'in iyimserliğine inanmış bön bir oglancağızdır"; ama bu saflikta, hayatı doğrudan yaşayan bir çocukluk, bir doğallık vardır. Ve bu tür "çoçukluk'un tarihi bir hayatı eskidir. Erasmus, 'Deliliğe Övgü' de İsa Peygamber'in aslana da binebileceği halde, eşeği terci ettiğini; Kutsal Ruh'un bir kartal ya da şahin olarak da görünebileceği halde, güvercin olarak ortaya çıktıığını yazar. Yine Erasmus, İsa'nın İncil'de, çocukça bir hayatı verdiği öne-

mi anlaştığını belirtir. Voltaire, "Kandid'i yazarak, yaşadığı dönemdeki egemen sistemle 'dalga geçmiştir'. Yâfes ve bekçileriyle dalga geçmek, acaba vasatın altında yaşayanların sayısını azaltır mı?

Fransız Devrimi, Aydınlanma'nın nelere kaadir olduğunu gösterir, ama insanın daha nelere kaadir olduğunu göstermeye sonradan yetmez. Daha 19. yüzyılın ilk yarısında, geçmişin gerçekliğini ve mirasını yakından değerlendirenler, bu devrimin "Özgürük! Eşitlik! Kardeşlik!" yolunda geride kaldığını anıllar. Yeniden "yıldızlara benzeyen sözler'e ihtiyaç vardır. Heine için bu sözler, "yukardan aşağıya ateş saçan ve sarayı yakarken kulüpleri aydınlatan yıldızlar gibi" olmalıdır. "Tepeden tırnağa neşe ve şarşıyım, tepeden tırnağa kılıç ve alevim!" diyen Heine de, anlaılan "geçimsiz biri" ve dünyaya anahat deliğinden bakmak istemiyor. Üstelik Almanya'dan da "kaçmak" zorunda kalmış. Yani, yönteminin dışında kendinden başka kimseye benzemiyor. Ancak, tarihin farkında; geleceğin, şimdinin zorunu kıldığı bilinçle kavranmış bir geçmişe dayanacağından emin olduğu için, korkusuz ve iddialı, yani savaşmaya hazır. Yüzyılların ürünü olan insanlık tarihinin içine aldığı milyonların arasında bir azınlıklandır. Heine. Besbelli ki, Server Tanilli'nin "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası" başlıklı eserini adadığı korkusuzlardan biridir. Bunun gerekçesini, Tanilli'nin eserinin birinci cildi olan "İlk Çağ'a yazdığı önsözde okuyor: "Umut kadar umutsuzluğun ve yığınlığın da —alabildiğine— yaygın olduğu böyle dönemlerde, tarihin üzerine bütünlüğüne eğilmenin başta şu yararı var: İnsanlık, mağara döneminden bu yana, sürekli bir ilterleme içinde evrilmiştir ve bu ilterleme, daha güzel bir dünyanın kuruluşu adına, geleceğe doğru uzanmaktadır. Bütün bu süreç, geçmişten bugüne, ilterici, demokrat ve devrimci güçlerin eseri olmuştur ve yarınların güzel dünyasını da o güçler kuracaktır gene." Server Tanilli, "Anayasalar ve Siyasal Belaller'i (1976) hazırlarken, "Öyle dumurlar vardır ki, susmak yalan söylemek!" düşündürsen yola çıkmıştı. "Uygarlık Tarihi" (Nisan 1981'de dördüncü kez basıldı) gözlerin önüne çekilen "duman perdesi"ni dağıtmak üzere yazılmıştı. "Devlet ve Demokrasi" (1981), "Once kavram kargasasına son vermek" amacıyla güdüyordu. "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası"nın da, henüz dağımamış olan "duman perdesi"ni hedef aldığı belirtiyor Tanilli: "Bu gericiliğin de üstüne yürek gerekliyordu. Daha önce çağdaş tarihe ilgili olarak yaptığım bir çalışma, kararlı güçlerin olana tepkisini çekmişti. Şimdi ise, çok

daha geniş bir çerçeve içinde çıkış yorum yola". "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası", "Uygarlık Tarihi"nin yedi cilde bölünmüş ayrıntılı bir dökümüdür. Bu döküm, "İnsan nasıl başardı?" sorusuna cevap veren "reherber" olacaktır.

Evet, bütün korkusuna rağmen, insan başarlıdır. Server Hoca, "İlk Çağ"ın 16. sayfasında dinin kaynağının insanın güçsüzlük duygusu olduğunu yazıyor ve dini düşüncelerin "... zihinde, insanlığın yaşamını düzenleyen gerçek olayların bozulmuş, yanlış ve imgesel bir yansımı..." oluşturduğunu belirtiyor. İnsan başarılıdır, ama eski korkuların yerini yenileri almıştır; böylece insanın "bitmeyecek macerası" sürmektedir. Korkular vardır, ancak insan, korkuyu yenme yöntemini öğrenerek büyük bir başarı kazanmıştır. "Gökyüzünün eleştirisi"nin yerini "yeryüzünün eleştirisi" ve "teologinin eleştirisi"nin yerini "politikanın eleştirisi" almıştır. Eleştirilerin bu sırayla yer değiştirmesi, insanın özgürlük kavramının hangi yönde geliştiğini göstermektedir. Zaten Hegel'in, dünya tarihinin özgürlük kavramının gelişmesinden başka bir şey olmadığını söylemesi bu yüzündendir. Düşüncenin de, ancak her yenilginin bir kazanıma dönüşerek geliştiğini unutmamak gereklidir. İnsanlığın tarihi, "insanın insanlaşmasının tarihi"dir. Doğanın tarihi de, "doğanın insanlaşmasının tarihi"dir. Bu süreç içinde, insanın birey ve kişilik aşamasına gelmesi son derece önemli. Nitekim, tarihte kitlelerin korkusu ya da cesaretinden çok, bireylerin korkusu ya da cesareti ön plana geçmiştir. Yunan mitolojisi, insanların korkusunun ürünlüdür; oysa aynı zamanda, insanların, tanrıları insanlaştırmayı başardıklarının işaretidir. Hal böyleyken, Prometheus'un Zeus'a ve diğer tanrılarla başkaldırışı sembol olmuştur.

Bu bağlamda, kitlelerin "buzkıranlar" a ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır. İster gönüllü ister gönülsüz olsunlar, ödenen yürüyenler, yani vatandaşın üstünde yaşayanlar, dalgalarla boğuşurken boğulup gitseler ya da korkup geri dönseler bile, bize sağlanacak bir liman göstermişlerdir. Galile, Engizisyon'dan korkmasadı, Discorsi Holland'a ulaşabilir miydi? Elbette, korku, şematik düşünmeye imkân vermeyecek kadar insanca bir duygudur; ama esas olan, Be-ranger'in dediği gibi, "bir liman göstermek". Çok yakından görebiliyoruz, yıldızların arasında ne zayıflarına rastlıyor; ormandaki ağaçlar arasında ne zorlu bir çatışma vardır! Oysa yüzyılların uzaklıından baktığımızda yıldızların hepsi ne kadar parlak görünür; ağaçlar ne kadar kardeş bir orman halindedir!

Vasatın altında yaşayanların korkusunu aynı bir kategori olarak görmeli gerekiyor. Bunlar korkunca, ya Yâfes gibi saldırgan olur, ya da yumuşakçalarla benzer, kendi kendilerinin bekçileri olurlar. Bu kapandan kurtulmak, ancak hayatı insanca bir öz vermekle mümkün. Elbette güç bir iş bu; sayılı rizikoyu, rahasızlığı, huzursuzluğu beraberinde getirir. Yalnız, dünyaya anahtar deliğinden bakmayan insanların varlığı, tükenmeyen bir enerji kaynağı, sağlam bir bilinc dayanağıdır. Sokrates, savunması sırasında, "Duvarsız bir yaşam yaşamamaya değil" demiş. Alain de, "Karşısında her zaman dünyadan, kendisini hesaba katmayan dünyadan direncini ve sertliğini bulan kişi mutludur." diye yazıyor. Ama önce "istemek" gereklidir; Aydınlanma, insanlığa bunu öğretti. Tarih anlayışını "Prometheus'un üstüne kuran Server Tanilli, yüzyılların mirasından başını kaldırarak, "insanlığın en uzun çağı geleceğindedir." diyor. Geleceği daha vakit var!

ANDRÉ CRESSON

DIDEROT

François M. Çeviri
ASIM BEZİCLİ

DE YAYINLARI

SERVER TANILI

yüzyılların
gerçeği
ve
mirası
İNSANLIK TARİHİ
GENS

LX CAO

say

"Şu anda, bana ölüm cezası verirken sizin duyduğunuz korku, bu cezaya çarptırılan benim duyduğum korkudan daha fazla."

GIORDANO BRUNO'NUN KÜLLERİ

Felipe Bruno, İtalya'nın Napoli kenti yakınlarında, tarihi Nola kasabasında doğdu. Yıl 1548. Yaşamı boyunca, "Nola'nın altın renkli tarlalarının" anısını ve özlemini taşıdı. Buraya bağlılığını göstermek için kurduğu sisteme "Nolaci Felsefe" diyordu.

On bir yaşında öğrenim için Napoli'ye gitti. Diyalogik, mantık, Latin edebiyatı, felsefe, Yunanca, usavurma ve tartışma öğrendi. Ayrıca, Agustin tarikatı rahiplerinden özel dersler alıyordu.

Yoksul ve toplumsal çalkantılar içindeki Napoli'de biricik parlak gelecek, büyük mala ve gelire sahip Kılıseydi. Şehirdeki taşınmaz malların üçte ikisi Katolik Kılısesi'ndi. En güçlü tarikat Dominik tarikatıydı ve engizisyon soruşturmaları gibi zorlu bir silah bu tarikatın elindeydi. Tarikat, yapısı gereği, her türlü entellettüel tartışmaya kapalıydı. Felipe, on beş yaşında, bu tarikata girdi. Törelere göre kendisine yeni bir isim verildi: Giordano. Belirli aşamalarдан geçerek 1572'de, 24 yaşında, rahip oldu.

Daha o sırada, "Tanrı'nın sadık köpekleri sistemi" dediği kilise üzerinden yakınımaya başladı. Bir yazısında, "Otoriteler, doğallıkla ele almaları gereken önemli ve yüce konuları yasaklayarak, akıl ve zekâyi zincire vurmuş oluyorlar; böylece insanoğlu özgürlüğünü yitirerek çok degersiz ve kurnazca bir ikiyüzlülük kölesi haline getiyor," diyor.

İtalya'nın çeşitli kentlerini doLASTIKTAN sonra, Kalvenistlerin egenen olduğu Cenova'da bir süre kalmıştır. Akademi çevresiyle ve Reformcularla birlikte bulunuyor. Aristotuluk ve skolastik düşünürler konusundaki itirazları üzerine çıkan tartışma, ona, Reformuların da en

■ Alaattin BİLGİ

ha on sekiz yaşından beri kuşkuyla baktığını söylüyor. Tarikat çevrelerinde yaptığı gibi konuşmaları ve tartışmaları ile, yerlesik inançları ve dinin dogmalarına karşı çıkması, sert tepkilere yol açıyor. Bu yüzden hakkında kovuturma açılacağını, belki de engizisyonu vereceğini öğrenince, 1576'da Napoli'den Roma'ya kaçıyor ve böylece sürüp gidecek olan gezginci yaşamı başlamış oluyor. İç dünyası da, dış dünyası da huzursuz olan Bruno, durup dinlenme bilmeyen bir gezgin, bir sürgün hayatı yaşamıştır.

Roma'da da izlendiğini anlayınca Kuzey İtalya'ya geçer ve bu sırada artık tarikat cüppesini çıkartıp attığı gibi Hristiyan inancını da bir yana bırakmıştır. Bundan böyle, o, artık Hristiyan öğretisinin hırslı bir düşmanıdır, bu yüzden de her gittiği yerde koşturmaktadır.

İtalya'nın çeşitli kentlerini doLASTIKTAN sonra, Kalvenistlerin egenen olduğu Cenova'da bir süre kalmıştır. Akademi çevresiyle ve Reformcularla birlikte bulunuyor. Aristotuluk ve skolastik düşünürler konusundaki itirazları üzerine çıkan tartışma, ona, Reformuların da en

az Katolikler kadar önyargılı oldularını gösteriyor. 1581 yılı sonlarında Paris'e gidiyor. Burada Aquinas üzerine verdiği dersler dikkati çektiği gibi iki eseri de yayımlıyor. Bunlardan ilki, Şamdançı adında açık saçık bir komedi idi ve hilekârlar dünyasını gözler önüne seriyordu. De Umbris'de ise, evrenin yapısı sorununu ilk kez irdeliyor. İdealar alemini, gerçeğin dönüşümü olarak görüyor. 1583'te İngiltere'ye geçti. Oxford'da ders vermeye başladığında, burayı, "felsefe ve matematik yönünden, gerçek bilginin geride bıraktığı dul kadına" benetiyordu. 1574'te bir tezi, Aristo sisteminine "cüretli bir saldırı" diye reddedildi ve alınan bir kararla, Aristo öğretisinden azıcık da olsa sapan mastırlara ve doktorlara işledikleri her suç için beş şilin para cezası verilmesi yasalaştırıldı. Bruno, "Oxford'daki ulemanın, birandan, Yunanca'dan çok daha iyi anladıkları" yargısına vardı.

Londra'da birbiri peşi sıra altı kitap yayınladı. Bunlar, canlı, hareketli diyaloglar biçiminde yazılmıştı ve yıllardır kafasında gelişirmekte olduğu, evrenin sonsuzluğu ve varlık kuramını anlatıyordu. Bu kitapların başlıklarını dilimize söyle çevrilebilir: **Kutsal Ziyafet; Neden, İlke ve Birlik Üzerine; Sonsuzluk, Evren ve Dünyalar Üzerine; Muzafer Hayvanın Kovulması; Pegasus Küheyleri; Kahramanca Coşkunluk.**

Daha başlangıçta, karşılaşacağı güçlükleri ve bu güçlüklerin üstesinden gelmek için nelere katlanması gerektiğini çok iyi biliyordu. Ziyafet'in ikinci diyalogunda söyle diyor:

"Korkaklarla, kuşbeyinliler ve bir de sıradan insanlar ile yürekler, göğüslenecek o güçlükler karşı-

sında feryat ederler... Görev çetin, ama olnaksız değil. Korkaklar bir yana çekilsin. Sıradan işler, ayakta kum ile sürüye göredir. Az rastlanan yürekli ve Tanrısal insan, ancak yoluza çıkan güçlükleri yener ve zorluluğun elinden, o ölümsüz tacı çeker alır. Amacınıza ulaşamayabilirsiniz. Yine de yarışa katılın. Bu yüce işe bütün gücünüzle yüklenin. Çabalayın son nefesinize dek... Nola'da doğan ben, insan ruhunu özgür bıraktım ve bilgisini de özgür kıldım. Daracık hapisanenin kapalı havası boğucuydu; uzak yıldızlar aneak onun kalın duvarlarının çatlaklarından seyredilebiliyordu. Kanatları kesildiği için bulutların arasında kendisine yol açması ve öteerdeki gerçeğe ulaşması olnaksızdı..."

Ne var ki, onun için "öteerdeki gerçeğ" daima buradaki ve şimdiki gerçekti. Özellikle Neden'de, o eski katı kozmolojik sistemin yıkılmasının, evrenin bölünmezliğini ve bütünlüğünü içeren bir kavrama ulaşmasına bağlı olduğunu anlatır. Evrenin bütünlüğü üzerine olan bu görüşü, insanın kendisinin, bireyin ve toplumun da artık o eski kalıplamış düşünceler zincirine göre değil, yeni ve özgür bir anlayışla değerlendirilmesi görüşü ile tamamlanır. Aristo fizигinin aksine, bu evrenin birliği ve bütünlüğü kavramına uygun olarak insan da değişecek ve açgözlük, cahillik, yalan ve ikiyüzlülük üzerine kurulmuş düzen sona erecektir.

"Herkesin iyiliğine olan yararlı ya da vazgeçilmez erdemler ile çalışmalar teşvik edilmeli, ön plana alınmalı ve bunlara kanat gerilmelidir. Gelişmeye, ilerlemeye katkısı olanlar yüceltilmeli, ödüllendirilmeli, çalışmadan başkasının sırtından geçenler ve mallarıyla mülklerinin kölesi olan pintiler küçümsenmelii ve hiçbir değeri olmayan varlıklar olarak görülmelidir."

Coşkunluk'ta bunları söyleyen Bruno, "İnsanın, yeni yaratılmış bir dünyada yeni bir Adem gibi yürüyeceği günü" bekler.

Londra'da iki yıl kaldıkten sonra Paris'e dönen Bruno, Aristo'ya karşı girdiği polemiği, Fizığın Betimlenmesi üzerine ve 120 Tez başlıklı yazılarıyla devam etti. Bruno'nun evren görüşünün kökleri Kopernikus (1473 - 1543) sistemindedir. Buradan hareketle Bruno evrenin sonsuzluğu düşüncesine ulaşmıştır. Doğanın sınırsız ve sonsuz olduğu

Görüşü onun felsefesinin temel taşıdır. Aristo fizигinde, esir, evreni sınırlıyor. Esir'in ötesindeki boşluk ne olacak? diye soran Bruno, "Demek ki, nereye bir sınır koyarsak, onun arkasında yine de bir mekan kalmıyor; öylese evreni sınırlamak olanaksızdır, o sonsuz ve sınırsızdır" sonucuna varıyordu. Bu sonsuz evrendesayısız dünyalarvardı ve belki de buralarda hayat bulunabiliyordu. Bütün gökcismileri, birbirilerile karşılıklı bir bağlantı içindeydi. Yanlış birliği olan bir bütündü. Evrenin birliği düşüncesi, evrenin sonsuzluğu düşüncesi yanında, Bruno'nun Kopernikus öğretisinden sonucu olarak çıkartıp felsefesine temel yaptığı ikinci ana düşünceydi. Aristo fizигinde, gök ile yer arasında, özleri ve yapıları bakımından bir başkalık, bir karşılık vardı: birinci yetkin, ikinci yetkin olmayan, kusurlu bir alemdi. Yer, dört öğeden (toplak, hava, su, ateş) yapılmıştı, gögün maddesi ise esirdi. Giordano Bruno, bu noktada da Kopernik sisteminde bulunan bir anlayışı sonuna dek götürmüştü, evrenin turdeş olduğunu, her kısmının aynı degerde ve aynı maddeden yapılmış olduğunu öne sürmüştür.

Paris'te bulunduğu sıralarda, ortaya attığı savlara karşı öğrenciler arasında başlayan ve tartışmaya dek varan huzursuzluk üzerine, bu kentten ayrılmak zorunda kaldı. Almanyada, önce Mainz'da, üniversitede başvurdu, "açık yerimiz yok" dediler, Marburg'da, ders vermesine karşı çıktıı için rektörle kavga etti. En sonunda 1586 yılı ortalarında, daha liberal bir üniversite olan Wittenberg üniversitesinde dersler vermeye başladı ve Aristo fizигine ve kozmolojisine karşı yazlarına devam etti. 1588 Martında buradan ayrılrken yaptığı konuşmadada, Büyük Albert, Paracelsus ve üstad Kopernikus için övgülü sözler söyledi. Nicholas de Cusa için söyledikleri de şunlar: "Dehası rahip giysileri içerisinde boğulmasayıd Pitagoras'a eşdeğer bir filozof olurdu!" Luther ise, "Gözü doymaz yarı tilki yarı aslan (Roma Kiliyesi) deve karşı kovan büyük kahraman," diye değlendiriyordu.

Buradan, Prag'daki Katolik üniversitesine geçen Bruno, derslerini ve çalışmalarını burada sürdürdü. İnsanın özgürlüğü, özgürce düşünme ve karar vermesi üzerine olan görüşlerini, dinin ve özellikle Katolikliğin insanla ilgili öğeleri ile uzlaşturma umudunu hâlâ taşıdığı anlaşılmıyor. Bir diyalogunun başında, zamanın

imparatoruna sunuș yazısında, "Çatışma ve tartışmaya yol açmayacak, ruhun isteklerine, ulus ile toplumun akla uygun olarak kabul ettiği reklere yanıt verecek, sevgi dayalı bir dinden" söz eder. Sekerçe zıtlaşmalarla, hoşgörüsüzlige karşı çıkar ve, "kendi önyargılarını ateş ve kılıçla kabul ettirmek isteyenleri" nefretle anar. "Otoritelerin hemen her zaman işlerine gelmeyen şeyleri engellediklerine ve aldatma yollarına saptıklarına" işaret eder. Ve, sonuçları ne olursa olsun düşünce özgürlüğünden yana olduğunu ilan eder.

"Bir sorunu küçük hesaplarla çözümlemeye kalkışmak düpedüz önyargıdır; bir başkasının peşisine dalkavukça gitmek alacaklıktır; boyun eğmek ve teslimiyet, korkaklık, kölelik ve özgür insanın onuruna ihanettir; alışkanlıklar ve gelenekler nedeniyle bir şeye inanmak ahmaklığıdır; sürünen düşüncelerini benimsmek cahillikten de beterdir... Biz, şu yasaya, canla başla uyulmasını istiyoruz: Akıl hem gereken ve hem de doğru yolu gösterir; hiç kimse in otoritesi, bu kimse ne denli doğru ve yetkin de olsa, tartışılmasızın kabul edilemez..."

Ve böylece biz, göz kamaştıracak gürkemiyle aydınlığa kavuşmuş oluruz; bize seslenen, bizi çağırın doğayı anlarız; ve her şeyin üzerinde tuttuğumuz bilgeliği bütün ruhumuzu ve kalbimizle izleriz."

İmparatorun verdiği 300 doları yol parası yapan Bruno bu kez de Helmstedt'e gitti ve bu kentin üniversitesinde seminerlere devam etti. Protestan olan dükün ölümü üzerine bir konuşma yaparak Papalık krumuna ağır sözlerle saldırdı. "Şimdi özgür bir insanım, ama Roma Kiliyesi'ndeki kurtların aç dışlerinden çok çektim." diyor. Bu yetmiş yormuş gibi, Papalığın zulmünü, mitolojinin yılan saçılı kadını Gorgon'a benzetiyor ve dünyayı cahilliğin ve ahlaksızlığın ağus ile zehirlendiklerini söylüyor.

Tam o sırada kilise tarafından afaroz edildi. Frankfurt'a gitti, ama kentin belediye başkanı, ev bulup yerleşmesini engelleyince, dostlarının yardımıyla Karmelit Manastırı'na sığındı. Frankfurt ile Zürich arasında gidiş gelişleri sırasında Latince olarak üç önemli şiir yayımladı: Üçlü Minimum Üzerine, Monad Üzerine ve Sınırsızlık Üzerine. Bu şiirler ile, daha önce yayımlamış olduğu diyaloglarda öne sürdüğü savları ta-

mamlıyordu. İlkçağ filozofları, Emperokles, Anaksagoras, Epiküres ve Lucretius'un materyalist felsefesine uygun bir doğa ve varlık anlayışı ile, evrenin birlik ve bütünlük görüşünü bu şirlerde işliyordu.

Giordano Bruno, Rönesans'a özgü doğa anlayışının en büyük, en parlak filozofudur denilebilir. Rönesans insanı, Ortaçağ insanı gibi, bu dünyayı, öbür dünyaya bir geçit, bir hazırlık biçiminde anlamadığı günden beri, bakış açısından değişmiş ve doğa gerçeğini bütün görkem ve güzelliği ile kavramaya ve yüceltmeye yönelmişti. Rönesans ile birlikte başlayan yeni hayat anlayışı ve doğa duygusu, Bruno'da, bu şair - filozofa bütün derinlik ve zıtlıklarıyla görülür. Onun doğa görüşü bir estetik panteizmdir. Doğa, Tanrı ile dolu, Tanrı ile içindedir; Tanrı'nın kendisidir. Tanrı gibi güzel ve onun gibi sonsuzdur. Bu nedenle de, coşkun bir duyu ile yaşanacak bir tapınma konusudur. Felsefeye düşen ödev, doğayı bilmektir, onun birliğini kavramaya çalışmaktadır. Tanrı'yı, doğanın dışında değil, içinde aramalıdır. Bruno'nun sonsuz güzelliklerle ve çelişkilerle dolu doğa karşısında duyduğu bu coşkulu sevgi, Eflatun'un Eros'unu andırır. Burada da ruh, ta içinden coşup gelen özlemle, bu dünyaya bağımlılığını kahramanca yener ve Tanrı'ya, sonsuz doğaya ulaşmaya çalışır.

"ALÇAKÇA YAŞAMI, ANLAMLI BİR ÖLÜME YEGLEDİĞİM!"

1592 yılı başlarında Bruno, Giovanni Mocenigo adında birisinin çağrısına üzerine Venedik'e gitti. Cumhuriyet ile yönetilen Venedik'e yerleşirse, Fransa'da, İngiltere'de ve Almanya'da giçilüklerle karşılaşmış olsa da yarmak fırsatını buldu, aklın ve düşüncenin her türlü bağdan ve bağınazlıktan kurtarılması idealini, İtalya'da daha geniş ölçüde yayabileceğini zannediyordu. Yine de, yakında yüzyüze gelebileceği certain sinavın farkında olduğu bu sırıldakı yazılarından anlaşılıyor. O güne dekin gelişirdiği öğretisinin o büyük güçle, Roma Kilisesi ile karşı karşıya geleceği gün gelip çatmıştı; akıl ve özgür düşüncenin bütün insanlığa egemen olması sanki onun bu karşılaşmadan başarıyla çıkışına bağlı gibiydi:

De Monad'da şöyle diyordu:

Hangi zalim kader bekliyor beni,
ta çocukluğumda başlamıştı bu
savaşım,
Tanrı tanığımdır, doğruya göz
kurpmadan izledim,
ölümün kendisi bile kipirdatmaz
kilimi,
hiçbir kudretlinin önünde diz
çökemem artık.

Bütün gücümle savaştım...
Zafer şimdî Kaderin elinde
öyleyse görelim kim haklı kim değil;
Zaferi kazanan kim olursa olsun
hiç kimse benim ölümden
korktuğumu söyleyemeyecek
ilerde,
boyun eğdigi kimseñin karşısında;
alçakça yaşamı, anlamış bir ölüme
yeğledigimi.

Venedik'e 20 mil uzaklıktı, üniversite kenti Padua'da kendisini buraya davet eden Mocenigo ile birlikte oturuyordu. Aslında bu Mocenigo, Engizisyon'un danışmanlarından ve büyük bir olasılıkla Bruno'yu Venedik'e tuzağa düşürmek için özellikle çağrırmıştı. Nitekim, 23 Mayıs'ta, Bruno tutuklandı. Başlangıçta Bruno bunu pek önemsememi. Engizisyon'un Venedik Cumhuriyeti içinde etkisi olmayacağı sanıyordu. Ama aldanıyordu. Patrik ile üç devlet danışmanının yönelttiği oturumlarda, bütün tanıklar ve devlet görevlileri, kutsal bir yeminle bağlı bulunuyorlardı. Tutuklunun avukat tutmasına izin verilmemiği gibi, suçsuzluğunu kanıtlama zorunluluğu da ona yükleniyordu. Savcılık göreviyle suçlamalarla bulunan rahipler, aynı zamanda yargıçlık görevini de yerine getiriyorlardı. Yargılama sırasında Bruno, düşüncelerini açıkça söylemeye beraber, yer yer uzlaştıracı yorumlarda da bulunuyordu. Ne var ki, bütün bu çabalalar, Roma Kilisesi ile Papa'da yıllarca biriken kin ve öfkeyi yataştırmaya yetmedi.

23 Şubat 1593'te, Bruno, engizisyon'un Roma'daki özel hapsanesine gönderildi. Yedi yıl kaldı bu hapsanede. Bütün engizisyon tutukları gibi ona da işkence yapıldığı kesin. Çağdaşı, yurtaşı ve kader arkadaşı Campanella'ya (1568-1639) on iki kez işkence yapıldığı biliniyor. Son kez kırk saat sırmuş bu işkence. İşkence sırasında bir noter, acıyla kıranın kurbanının söylemeklerini — anlaşılan her şey yasal olsun diye — tutanağa geçiriyor, işkence gören susunca yeniden işkenceye başlanıyor. 1599 yılında Katolik Kilisesi'nden bir kurul Bruno'yu yeniden sorguya çekiyor. Bu

kurulda Kopernik'in evren teorisini suçlayan ve Sarpi ile Galile'yi savunmasında savcılık yapan bilge(!) Cizvit Bellarmino da bulunmakta. Aynı yılın Aralık ayında Bruno, dokuz kardinal, altı piskopos ve noterden oluşan bir mahkemenin karşısına çıkartılıyor. 20 Ocaktaki oturma, Papa, kendisi başkanlık ediyor. Bruno'ya söylemeklerinden, yazdıklarından pişmanlık duyduğuna yemin etmesi — yani tövbekar olması — öneriliyor. Reddediyor.

Engizisyon, en sonunda, 8 Şubat'ta, Giordano Bruno'nun yakılarak vücudunun ortadan kaldırılmasına karar veriyor. Karardan sonra, zorla diz çöktürüyor, hapiste giydirilen cüppen soyuluyor ve cellatlara teslim ediliyor. Bütün bunlar olup biterken hiç ağzını açmayan Bruno, son anda, kendisini ölüme mahkum edenlere alaylı bir ifadeyle, "Bana öyle geliyor ki, şu anda, bana ölüm cezası verirken sizin duyduğunuz korku, bu cezaya çarptırılan benim duyduğum korkudan daha fazla" diyor.

Giordano Bruno, 17 Şubat 1600 tarihinde, Roma'da bir alanda diri diri yakılarak idam edildi. Ve küllerini rüzgara savruldu.

SAVRULAN KÜLLER...

Bruno'nun rüzgârla savrulan külleriley birlikte, düşüncelerinin de bütün Avrupa'ya yayıldığı anlaşılmıyor. Nitekim, kozmoloji alanındaki savları, hemen onu izleyen yıllarda Kepler ve Galile tarafından evrenin yapısının ve yasalarının açıklanmasında kullanıldığı gibi, yine onun öne sürdüğü, maddenin ve evrenin birliği ve bütünlüğü fikri, Spinoza (1632-1677) aracılığı ile Avrupa felsefesine girmiştir. Kepler (1571-1630), Bruno'nun bıraktığı bilimsel mirastan saygıyla söz etmediği için Galile'yi (1564-1642) kınar. Ama o sıralarda kendisi de kiliseyle başı dertte olan Galile'nin bu davranışını anlaşırlı bir şeydir. Ayrıca, Galile'nin engizisyon karşısında direnmeyeip boyun eğmesinde Bruno'nun yakılmasını da etkisi olduğu açık-

On dokuzuncu yüzyılda, özellikle İtalya ve Almanya'da, Bruno, halkın özgürlük mücadelelerinde adeta efsanevi bir kahraman kimliğine bürenmiştir. İtalya'nın bağımsızlığına kavuşmasından sonra, 1889 yılı 9 Haziranında, Roma'da, bu yürekli filozofun yakıldığı yerde, Çekmeköy

Alani'nda, Bruno'nun bir anıt dikiliyor. Bu anıtın açılış törenine otuz binin üzerinde yurtaş katılmıştır.

Giordano Bruno'nun külleri varlığı yerlere ulaşmış demektir. ■

NOT:

Bruno, Tanrı'nın ve doğanın sonsuzluk sıfatını taşıdıklarını, bu yüzden özdeşleştiğini, Nikolaus Cusanus'tan (1401-1464) daha israrlı biçimde savunmuş ve sistemleştirmiştir. Kopernikus'tan yararlanarak bu felsefi ilkenin içeriğine somut bir biçim vermeye çalışmış, böylece, Kopernikus'un 'bulgusunun ek-siklerini gidermek olağanı bulmuştur. Kopernikus'un kuramının başlıca yanlışları şunlardır: Evrenin sonlu olduğu yolundaki geleneksel kavram, hareket etmeyen kahap bir yıldızlar karesinin varlığı hakkındaki düşünceleri, Güneş'in sabit olduğu ve evrenin merkezini oluşturduğu. Bruno, ilk hareket ilkesinin manevi

bir tözle ve yaşamın da evrensel bir ruh'la başladığını inanıyordu. İlkçağ materyalistleri gibi, o da, 'hilozoizm'den yandı. 'Hyle', Yunanca'da madde anlamladır. 'Zol' da yaşam demektir. Hilozoistler, bütün maddelerin canlı olduğunu, canlı olduklarından dolayı da, duyularla sahip oldukları ileri sürüyorlardı. Eski Yunan materyalistleri, Jean-Baptiste Robinet (1735-1820) gibi kim Fransız materyalistleri de 'Hilozoist' idiler. Bu terim, ilk kez, 17. yüzyılda kullanılmıştır. Göründüğü gibi, duyuların ve düşüncenin yüksek bir organik maddenin ürünü olduğunu kavrayamışlardır. Ama, Scola ve Medrese, bu kadarına bile katlanamamıştır.

Giordano Bruno, Cause, Principle and Unity, New York, 1964.

L.Horowitz, The Renaissance Philosophy of Giordano Bruno, Londra, 1952.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul, 1961.

YARIN

TEMMUZ (35) SAYISI

ORTA AMERİKA DEVRİMİ

Orta Amerika'da kedi fareden korkar...
Nikaragua Devrimi ve Sağlık

Yazın kitap okunur mu,
okunmaz mı?

Bu kitaplar yazın da okunur!
Ucuz işgücü pazarı mı,
uluslararası çalışma kampları mı?
Onlar da tatil yapıyor

Kerim Korcan ile "Patrona"
üstüne söyleşi

Vedat Dalokay: "Ankara'da bir
bahçe alırmı, Hitit anıtını
ortasına dikerim..."

Afşar Timuçin/Arabesk Sanatının
Özellikleri

Şilili sanatçı Rolando Perez ile
söyleşi

40. Yılında Normandiya
Çıkartmasının Öbür Yüzü
"Sendikamızı özgürce seçmek
istiyoruz..."

Neden Los Angeles Olimpiyatları
Değil?

Dr. Caner Fidaner/Bay Cenk
Koray Tıbbı Alt Üst Ediyor!

YARIN FOTOGRAF SERGİSİ

Abone koşulları: Yurt外 Yıllık 1500
TL-Alttı aylık 800 TL Yurt内 Yıllık
30 DM-Alttı aylık 16 DM
Yazışma ve havale adresi: P.K. 723,
Kızılay - Ankara

Ismail GENÇTÜRK

DOĞRAMACI BİLİM ve SANAT'I DOĞRULADI

Sayın İhsan Doğramacı 22 Mayıs günü bir basın toplantısı düzenledi. Bilim ve Sanat'ın da izlediği bu basın toplantılarında Sayın YÖK başkanı son 2,5 yıl içinde (demek ki YÖK'in kuruluşundan bu yana) üniversitelerdeki öğretim elemanı sayısının yüzde 25'lik bir artış gösterdiğini belirtti. Sayın Doğramacı sözlerine şöyle devam etti:

"O halde görüyoruz ki, öğretim üyeleri, öğretim elemanları artık gitmekle azalmakta, üniversiteler hocalarlardan boşalmakta gibi bazı —herhalde kötü niyetle demeyeceğim, fakat bilgi eksikliği dolayısıyla— yayılan veya duyurulmak istenen bilgilerin pek de geçerli olmadığını burada görüyoruz. İsmi lâzım değil ama bazı yayın organlarında 1188 öğretim üyesinin bu son iki yılda YÖK tarafından veya uygulamaları neticesi üniversitelerden ayrıldığı haberleri yayınlanmıştır ve fazla incelenmeden de bazı değerli basın organlarımızda, gazetelerimizde bunlara atıflar yapılmıştır. Bu konuda size bilgi vermek istiyorum".

Okurlarımızın animsayacakları gibi, Bilim ve Sanat bu yılın Şubat ve Nisan sayılarında üniversite öğretim kadrolarının son yıllarda ugradığı kayıpları belirleyen ve 1188 kişinin tek tek adlarını içeren iki listeyi yayınlamış, bu listeler kimi gazetelerde de dergimizden aldığı belirtilerek yayınlanmıştır. Yukarda alınması gerekiyor: "Her şey mükemmel demek istemiyoruz, mükemmel olmak için sizin desteğinizde yararlanmak için sizin de güvenilir kaynaktan bilgi edinmeniz elbette daha çok yarar sağlar".

Sayın Doğramacı basın toplantılarında Bilim ve Sanat'ın yayınlanmış olduğu listeler hakkında açıklamalarda bulunurken kendisi de listeler dağıttı. Bu listeler ve Sayın YÖK Başkanının açıklamaları dikkatle incelenince ortaya çıkan gerçek şu oluyor: Bilim ve Sanat'ın yayınlanmış olduğu listeler Prof. Doğramacı tarafından doğrulanmıştır. Dergimiz, son yıllar içinde üniversitelerimiz öğretim kadrolarının maruz bırakıldığı büyük kaybın Türkiye yüksekokrenimini yöneten kuruluşun

en yetkili ağzından kamuoyuna açıklanmasını sağladığı için kıvanç duymaktadır.

YÖK Başkanının dergimizce yayınlanan listeler hakkındaki açıklamalarını şöyle özetleyebiliriz:

a) *Listelerde yer alan 1188 kişi den 638'i "öğretim üyesi" ünvanıyla değil; araştırma görevlisi, okutman, uzman ve öğretim görevlisi ünvanlarıyla çalışmaktadır. Yeni Yükseköğretim Kanunu, bu statüde çalışanların bir veya en çok iki yıllık süreleri tamamlandığında görevlerinin kendiliğinden sona ermesini öngörmektedir. Bunların yeniden atanabilmeleri için diğer adaylarla birlikte ilgili kadrolara başvurmaları ve ilk atama işleminin uygulanması gerekmektedir. Yeni Yasayla getirilen yeniliklerden biri olan bu uygunlukla öğretim yardımcı müessesesine bir dinamizm getirilmiş bulunmaktadır. Yeniden atanamaları yapanlayan 638 öğretim yardımcısına karşılık araştırma görevlileri, öğretim görevlileri, uzmanlar ve okutmanların sayısında son 2,5 yılda büyük artış olmuş bunların toplam sayısı 12478'i bulmuştur.*

YÖK, böylece yayınladığımız listelerde yer aldığı belirttiği 638 "öğretim yardımcı"nin gerçekten de üniversitede bir bırakıldıktan kabul etmiş oluyor. Bunların yerlerine kimlerin alındığını, alınmakta olduğunu Bilim ve Sanat okuyucularının bildiği kansızdır. "Sayılarda büyük artış"ın ise büyük ölçüde Eğitim Enstitülerinden devralınan öğretmenlerden oluştuğu bilinmektedir. Dergimizde yayınlanan listelerde her ismin yanına ünvanın da yazılmasına özen göstermiş olduğumuzu okuyucularımız elbette hatırlayacaklardır.

b) *Listelerde yer alan 1188 isimden 134'ünü yardımcı doçentlerin oluşturduğu belirten Sayın Doğramacı bunların da yeni YÖK Yasaşı uyarınca her seferinde 2 yıllık süre için atandıklarını ve "iste bu nedenle" atanalarının yenilenmediğini açıklamıştır. Böylece Dergimizin yayınladığı listelerde yer alan yardımcı doçentlerin de üniversitede bir bırakılmış olduğu kabul edilmiş oluyor. YÖK Başkanı, "yeniden atanmayan" bu 134 yardımcı doçentin yerine 2461 yardımcı doçentin atanmasının yapıldığını da*

açıklamalarına ekliyor. Bunların üniversitelerde zaten görevli bulunan ve yardımcı doçentlige yükseltilemeyen öğretim elemanlarından oluşması gerektiği açıklıdır. Bu konuda Sayın Doğramacı'nın iddiasının bir değer taşıyabilmesi için YÖK döneminde atandığı söylenen bu yardımcı doçentlerden kaç tanesinin üniversitelere dışardan katıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde YÖK başkanının mevcut elemanları yeni bir ünvan altında lanse etmekten başka bir şey yapmadığı kesinlikle ortaya çıkmış olacaktır. Bu söylemeklerimiz, Sayın Doğramacı'nın "ayrılmış listelerde yer almıştır" sözleri için de aynen geçerlidir.

c) *Dergimizde yayınlanan listelerde yer alan 1188 isimden 416'sının profesör ve doçentlerin oluşturduğu belirten sayın YÖK başkanının bu 416 öğretim üyesi hakkında söylediklerini inceleyelim:*

a) *Bunlardan 27'si halen üniversitelerde görev yapmaktadır.*

Sayın Doğramacı'nın yayınladığımız listelerde bulduğu tek yanlış ya da eksiklik işte bu 27 isimle ilgilidir. Okuyucularımızın animsayacakları gibi, Şubat sayımızda listeleri yayınlarken söyle yazmıştık: "Kirşılı araştırma olanaklarıyla oluşturduğumuz bu listelerde yanlışların bulunması olasılığı vardır... bu eksik ve yanlışların okurlarımızın katkısı ile giderileceğini umuyoruz." Nitelik kimi yanlış ve eksiklerimizi Nisan sayımızda düzeltmiştik. Bu kez de Sayın Doğramacı'nın katkılarıyla başka yanlışlarımızı düzeltmek olasılığını bulmuş oluyoruz. Ne var ki Sayın Doğramacı doçent ve profesörler için yalnızca sayı vermekle yetinemeyip isim listeleri de dağıtmak bu "katkı"nın pek de sağlıklı olmadığını gösterme olanlığını bize vermiş oluyor. Örneğin "halen görev başındadır" diye sunulan 27 kişiden Doç.Dr. Ersan Akyıldız (ODTÜ) Suudi Arabistan'da, Doç.Dr. Ayşe Alaylıoğlu ve Doç.Dr. Hamdi Alaylıoğlu (ODTÜ) iki yıldan beri Güney Afrika'da, Doç.Dr. Süleyman Demokan (ODTÜ) Londra'da Imperial College'da, Doç.Dr. Tuncay Ege (ODTÜ) İngiltere'de, Prof.Dr. Cevat Erder (ODTÜ) Birleşmiş Milletlerin tarihsel koruma ile ilgili en üst kurulu olan Icromos'

da görevli olarak Roma'da, Doç.Dr. Mustafa Pultar (ODTÜ) TÜBİTAK Yapı Araştırma Merkezi'nin başında, Prof.Dr. Yavuz Nutku (Boğaziçi) TÜBİTAK Gebze Araştırma Merkezinde Fizik Bölümü Başkanı, Prof.Dr. Yılmaz Muslu (İTÜ) ve Prof.Dr. Mutlu Sümer (İTÜ) üniversitelerinden ücretsiz izinli. Bu 27 kişi içinde görevine son verildikten sonra Daniştaş'a açtığı davayı kazanarak üniversiteme dönen Doç.Dr. Cevdet Atay (Uludağ), Ankara Üniversitesi görevine ilk son verilenler arasında olduğu halde son anda doçent olduğu anlaşılır olarak karar durdurulan Doç.Dr. Atabay Düzenli, Bilim ve Sanat listelerinin yayına depuis çok sonra ODTÜ'ye atanın Prof.Dr. Aydin Yalçın da bulunuyor. Bütün bunlar, listenin inceleme olasılığını bulamadığımız geri kalan bölüm hakkunda ciddi kuşkular doğuruyor.

b) *Listelerdeki 416 öğretim üyesinden 22'si YÖK'un kuruluşundan önce görevlerinden ayrılmışlardır.*

Anlaşılan, Sayın Doğramacı'ya göre YÖK'un kabul edildiği 6 Kasım 1981 herşeyin bir anda değiştiği sihirli bir gün. Oysa okurlarımız YÖK yasasının çıkışından önce üniversitelerin aylarca nasıl bir çalkantı ve endişeli beklemeye yaşamış olduğunu anımsayacaktır. YÖK başkanının dağıttığı listedeki ayrılmış tarihlerine güvenmek koşuluyla (bu tarihleri doğrulama

olanağımız ne yazık ki yok) bu 22 kişiden ancak 8'inin ayrılmış tarihleri gelmekte olan YÖK'ten etkilenilme si söz konusu olmayacak kadar eski dir.

c) *Sayın Doğramacı bundan sonra şu bilgileri vermektedir: Listelerde ayrıldığı belirtilen 416 profesör ve doçentten 10'u diğer kamu kuruluşlarında görev yapmaktadır, 22'si siyasi hayatı atıldıkları için ayrılmışlardır, 126'sı özel sektörde veya serbest olarak meslek icra etmek için, 39'u yabancı ülkelerde çalışmak için ayrılmışlardır, 102'si emekli olmuştur, 68'i de 1402 sayılı sıkı yönetim yasası gereği ayrılmıştır.*

Sayın Doğramacı'nın —herkesin kendisi gibi rantiye olamayacağını düşünmediğinden olacak— üniversitelerden ayrılan ya da ayrılmak zorunda kalanların özel kesimde, kamu kesimde, yurtdışında çalışır olmalarını, sanki ayrılanlar listede yer almamaları gerekliliği gibi algılamak olduğu anlaşılmaktadır. O kadar ki, örneğin, salt kendisi ne denile universiteden ayrıldığını Sayın Doğramacı'ya açıklayan ve bu açıklaması gazetelere geçen Doç.Dr. Metin Kazancı'yı bile "özel sektörde görev yapmak için ayrılanlar" listede sinekoyabilmektedir. YÖK Başkanı'nın dağıttığı bu listelerle sayfalarımıza doldurmanın anlamı yok. Yalnızca birkaç örnek vermekle yeterince. "Özel sektörde görev yapmak için" ayrılanlar arasında örnek

gin Doç.Dr. Türker Alkan, Doç.Dr. İlber Ortaylı, Doç.Dr. Alâaddin Şenel, Doç.Dr. İl.Hakkı Duru (Dicle Üniversitesi) görevine son verildiği gazetelerle bile yansımısti, Prof.Dr. Onur Kumbaracıbaşı, Doç.Dr. Emre Kongar, Doç.Dr. Murat Belge sayılmaktadır. Ayrıca yurtdışına gittiği bilinen pek çok öğretim üyesi "özel kesimde görev almak için ayrılanlar" listede anılmaktadır. Jurt dışına gidenlerin birçoğunun gitmekleri ülkelerde yanlış verilmektedir. Ayrıca bu listelerde bizim yayıldığımız listelerde yer almayan 7 öğretim üyesinin de adı geçmektedir.

Böylece Sayın Doğramacı'nın yayınladığımız 1188 kişilik listenin (yukardaki a ve b maddelerindeki) yaklaşık 20 kadar öğretim üyesi dışındaki bölümünü doğrulamış olduğunu görlmektedir. Sayın Doğramacı bundan fazlasını da yapıyor: Yayınladığımız listede yer almayan daha 42 profesör ve doçentin üniversitelerden ayrılmış olduğunu açıklıyor (ne yazık ki bunların adlarını vermiyor).

Bütün bilgilerin üniversitelerce sıra olarak saklandığı bir ortamda, büyük zorluklarla ve okurlarımızın büyük katkı ve dayanışması ile ortaya çıkarılabilen listelerimiz devletin yükseköğretimden sorumluluğu en yüksek organınca da böylece doğrulanarak Türk Üniversite Tarihine bir belge olarak geçmiş bulunuyor. Kullanıyoruz. ■

İKİNCİ EK LİSTE

Nisan sayımızda yayınladığımız ek listeden bu yana, üniversitedeki görevlerinden son yıllarda ayrılmış olmakla birlikte önceki listedimizde yer almamış ve okurlarımızın katkıyla listelere eklenmek üzere bize ulaşan adları topluca veriyoruz.

Anadolu Üniversitesinden istifa edenler:

Mühendislik Fakültesi: Araş. Gör. Recep Aygit,

Ankara Üniversitesinden istifa edenler:

Fen Fakültesi: Doç.Dr. Lale Özfirat

Boğaziçi Üniversitesinden istifa edenler:

Fen-Edebiyat Fakültesi: Y.Doç.Dr. Gündüz Vassaf, Prof.Dr. Ayhan LeCompte, Y.Doç.Dr. Alan Duben.

Dokuz Eylül Üniversitesinde görevine son verilenler:

Güzel Sanatlar Fakültesi: Öğ. Gör. Oğuz Makal.

Dokuz Eylül Üniversitesinden istifa edenler:

Güzel Sanatlar Fakültesi: Öğretim Görevlileri Füsun Akbaygil, Dr.Façil Ersöz, Ali Sürür, Ayten Sürür.

Mühendislik Mimarlık Fakültesi:

Araştırma Görevlileri Dr. Murat Erdim, Dr. Ahmet Eyüce, Özden Eyüce, Dr. Adil Kılcal.

Hacettepe Üniversitesinden görevine son verilenler:

Mühendislik Fakültesi: Ar.Gör.Dr. Bülent Kiper.

Hacettepe Üniversitesinden istifa edenler:

Mühendislik Fakültesi: Öğr.Gör.Dr. Cüneyt Çağlar, Öğ.Gör.Dr. İsmail Yiğinsu, Ar.Gör. Çetin Çakmaklı, Ar.Gör. Mehmet Bayrak.

İstanbul Üniversitesinden emekli olan profesörler:

Hukuk: Necmettin Berkon, Orhan Müniç Çağıl, Nurullah Kunter, İlhan Postacioglu, Türkân Rado, Mahmut Reşat, Ragıp Sarıca. Fen: Saadet Bayramoğlu, Altıntaş Fatma Büke, Orhan İcen, Belkis Özdogan. Orman: Muhammed Miraboğlu, Besalet Pamay. Tip: Edip Aktin, Kazım Dağyolu, Muhsin Kaya İdil, Fazıl Noyan, Mutahhar Yenson. Cerrahpaşa Tip: Rıdvan Cebiroğlu. Orman: Savan Huş. Tip: Rıdvan Cebiroğlu. Cerrahpaşa Tip: Feyyaz Berkay, Bahar Sezer, Mümin Türkent.

Orta Doğu Teknik Üniversitesinden istifa edenler:

Mühendislik: Öğ.Gör. Ali İbiş. İdari İlimler: Öğr.Gör. Taşkin Atılgan.

Böylece bugüne kadar yayınladığımız listelerdeki toplam sayı 1253'e ulaşmış bulunuyor. ■

FEDERAL ALMANYA'DA SAVAŞ SONRASI FOTOMONTAJ UĞRAŞI

■ Mehmet ÜNAL

Ikinici Dünya Savaşından sonra, Heartfield'ten başka fotomontaj ürünleri veren sanatçı yoktu, denilebilir. Heartfield 1949 yılına dek Londra'da yaşamak durumunda kalır. Sağlık durumu seyahat etmesine engeldir. Ancak Heartfield doktorunun yasakla-

masını dinlemez ve yaşamının kalan kısmını sürdüreceği Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne döner. Bu nedenle o Federal Almanya sanatçlarının dan sayılmaz.

Öte yandan, Federal Almanya'daki fotomontaj sanatçlarının toplum-

sal eleştiri çalışmaları altmışlı yıllarda başlar. Toplumsal eleştiri çalışmalarının başlamasıyla; işsizlik, yaşam koşullarının kötüleşmesi, çevre sağlığının tehlikeye girmesi, sosyal budamalar önemli hareket noktalarıdır. Fotografçılıkta olduğu gibi, fotomontaj çalışmaları da,

Federal Almanya göçmen işçileri geri göndermeye hazırlanıyor. "Geri!" (Mehmet Ünal, afiş, 29,7 x 42 cm, 1982)

60'lı yılların öğrenci hareketleri, özellikle Vietnam'daki savaşı protesto hareketi ile gelişir, ilgi görür. Öte yandan endüstri de tüketimi artırmak için fotoğraf ve fotoğraflı afişe büyük önem vermektedir.

Günümüzde de partiler ve politik gruplar yaptıkları çalışmaların tanıtımında fotoğraftan geniş ölçüde yararlanmaktadır. Özellikle fotomontaj afişler kullanılmaktadır. Fotomontaj, birden fazla fotoğrafın detayı ve yazısı biraraaya getirerek, toplumsal bir çelişkiyi sergilediği, sorunun bilinçle çıkışmasında önemli katkısı olduğu için, tüketim reklamlarının işine yaramamaktadır. Ancak yukarıda da dejindigimiz gibi, tüketim reklamcılığı fotoğrafı dışlamamakta, tam tersine kendi amaçları için daha iyi kullanma yolunu seçmektedir.

Fotomontaj, öze gereği politik olduğu için, "Toplumsal çelişkileri bilince vardırmaktaki dolaylı rolü nedeniyle tekrar güncellik kazanmıştır.

AFİŞ ÇALIŞMALARIN İLK YILLARI

60'lı yılların sonlarına doğru, Stuttgart'ta "Plakat" grubunun ve Hamburg'ta "Hamburg Demokratik Grafik" grubunun kurulması ile ilk fotomontaj ürünlerine tanık olunur. Daha sonra, işçi hareketi örgütlerinin, halk girişimlerinin ve diğer demokratik kuruluşların fotomontaj afişler kullanıldığına rastlanır. Arfak; fotomontajın uyarıcı gücünden faydalana bilmektedir. Bu afişler arasında zamanımız klasikleri arasına girebilecek çalışmalar görülmektedir. Ancak, söylemenmeden geçilemeyecek bir durum

da; fotomontajçıların karıştığı zorluklardır. Yapılan afişler her zaman istenilen denk düşmemiştir. Heartfield'in AIZ (Arbeiter - Illustrierte - Zeitung) için yaptığı fotomontajların, güncel politik sorunları yansıtmadaki gücü ile, zamanın sanatçlarının yaptığı fotomontajların her zaman güncel sorunları yansıtımekteki güçlükleri tartışılmalıdır.

Federal Almanya'da, fotomontaj çalışmaları yapılmaya başlanmasından itibaren kullanılan ana malzeme, yazı ve fotoğraf olarak kalmıştır. Heartfield'in yapmış olduğu afişlerdeki zor teknik (birkaç fotoğrafı biraraaya getirebilme) her zaman kullanılmıştır. Bu kolay yolun seçilmesi birçok afişe yalnızca geçici bir güncelik kazandırdı, kalıcılık sağlanamadı. Bununla birlikte, Heartfield'in çalışmaları ile günümüz sanatçlarının çalışmalarını, şartlarını eş tutma gibi bir yanlış düşünmeyi de savunamayız. Eckard Siepmann, Heartfield'in çalışma yöntemini söyle anlatıyor: "Heartfield, işçi-fotoğrafçiların fotoğraflarını kullanıyordu. Uretenlerin kendi yaşamlarından çektiği fotoğrafları, işçi-fotoğrafçiların zor koşullar altında çekikleri militan sınıf savaşından çekilen fotoğrafları kullanıyordu."

Sıkça rastlanan bir başka durum da, fotomontajda evvelce işlenmiş konuların yenilenmesidir. Yineleme yapılmaz demek istemiyoruz, ancak yeni bir boyut getirilmezse adı tekrardan öteye geçmez. Dolayısıyla, fotomontajın içinde yatan sonsuz anlatım ve etkileme gücünden yeteri derecede yararlanılamaz. Hele günümüzde TV'nin en başta gelen kitle iletişim aracı olduğunu da eklersek, başkaca bir

Wenn Du zum Arzt gehst vergiß den Krankenschein nicht!

"Doktoruna giderken sağlık kartını almayı unutma!" (Klaus Staeck, 1975)

NORD-SÜD KONFERENZ

"Kuzey Güney Konferansı" (Klaus Staeck, 1979)

acıklamaya gerek kalmaz sanınız.

ALTERNATİF TİCARET

Öte yandan 60'lı yıl ile başlayan afiş-poster çalışmaları için, önemli bir de ticaret alanı doğar. Kimi sanatçilar, ürünlerini kendileri pazarlarken, afiş dağıtım şirketlerinin kurulduğuna rastlanır. Herkes bir resim almadığı için, fotomontaj afişler; politik içeriği olan, güncel, ucuz sanat eserleri olarak duvarları süsler. Özellikle Klaus Staeck'in afişleri altmış bine varan baskılı ile tüm Federal Almanya'ya yayılır. Staeck'in kendisini bir fotomontajçı olarak değil, grafik sanatçısı olarak kabullenmesi, çalışmalarını müzelerde, sanat galerilerinde sergilemesi, bunun önüne geçemedi. Giderek afişlerin yanısıra posta kartları yapıldı, satışa sunuldu. Birçok aracı alternatif - bezirganlar tıredi.

FEDERAL ALMANYA'DA FOTOMONTAJ'A KUŞ BAKIŞI BAKANLAR

Savaş sonrası grafik ve fotomontaj afişleri ile kendisini kabul ettiren Klaus Staeck, coğunlukla klasik yola başvurur. Amacı, ideal ile gerçekin arasındaki çelişkiyi göstermektir. Coğunlukla, politikacıların konuşmalarından alıntılar yaparak ironik bir anlatıma kaçmaktadır. Anlaşılması güç olmasına karşın, kendi "demokratik" ülkesinde yasaklanan sergi ve afişlerinin sayısı çokçadır. 1974 yılında Londra'da açılan bir sergisinin katalog basımı için Goethe Enstitüsü kanalı ile zamanın dışişleri bakanlığı 10 bin Alman Markı yardımada bulunur. Bir sü-

Federal Almanya'daki göçmen işçi çocuklarına binbir türlü eğitim modeli uygulanıyor. "Modeller" (Mehmet Onal)

**Alle reden
von der Inflation.**

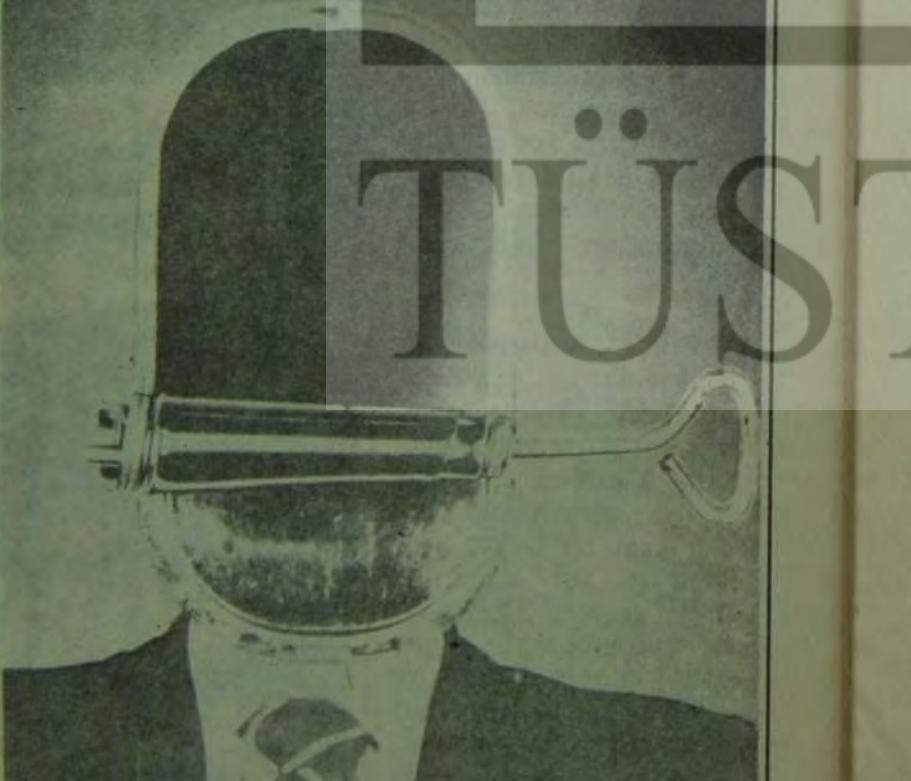
Wir machen sie.

"Herkes enflasyondan söz ediyor, biz onu yapıyoruz" (Jürgen Holtfreter)

Başkan Ford: "Amerika dünyayı aydınlatıyor" (Jürgen Holtfreter)

Die Gedanken sind frei

"Düşünceler özgürdür" (Klaus Staeck, 1979)

re sonra Dışişleri Bakanı Genscher "böylesi bir yanlışlık için" özür diler. Buna yakın "demokratik" bir tavrı açıklayacak bir başka karar da Karlsruhe Yüksek Asliye Mahkemesinden çıkar: Staeck'in seçim sırasında yapmış olduğu afiş (Zenginler daha da zenginleşmelidir. Bu nedenle CDU'a oy ver") yasaklanır. Dahası SPD (Sosyal Demokrat Parti) gençlik örgütü "Genç Sosyalistler" 1976 seçim kampanyasında Staeck'in afişlerini sergilemek ister. Parti ileri gelenleri bu sergiyi yasalarlar. Bunun üzerine, Genç Sosyalistler Walter Kurowski'den bir karikatür yayınlayarak altına şunu yazarlar: "SPD içerişindeki son gelişmelere göre şurası açılık kazandı ki; Vincent van Gogh'un sol kulağının kesilmesi bilinçli bir sosyal demokrat girişimi."

Adından söz edilmesi gereklili bir başka fotomontaj sanatçısı da Ernst Volland'dır. Bu sanatçının sergilerine defalarca el konulur, parası ile dahi olsa, Federal Almanya'daki afiş yapıştırma tekeline, Volland'in afişlerinin yapıştırılması yasaklanır. Ernst Volland'in meslek yasaklarını yerici afişleri, atom karşıtlarını destekleyici afişleri politikacılara hoş görülmez. Buna karşılık Volland'in afişleri, posta kartları alıcısına bular. Fotomontaj hakkında görüşlerini şöyle açıklıyor Volland: "Afisler, ne kadar az fotoğraf ve yazı kullanırsa, o denli anlaşılır oluyor. Bu nedenle, bir olayın bilince çıkması da o denli çok şans kazanıyor. Bu basitlik üretimin ön koşulu olmalı."

Jürgen Holtfreter, basın işçisi, Alman Barış Birliğinin kurucu üyesi: "Ben (...) sanatsal uğrashım sonucu fotomontajı benimsememi. Tam aksine güncel politik gelişmeler sonucu fotomon-

"Devlet kilesisinin kurulması" (John Heartfield, 15 Haziran 1933)

"İşlem gördü (halledildi)" (Jürgen Holtfreter, 1975)

tajı benimsedim. Gerçekleri bilince çıkarabilemk kaçınılmazdı." Holtfreter'in çalışmalarını özenli fotomontajlar olarak tanımlayabiliriz. Çoklukla Batı Berlin'deki "Die Wahrheit" gazetesi için çalışmaktadır.

Bu sanatçının yanı sıra, özellikle politik fotomontaj en sistemli bir biçimde, Federal Almanya'nın ve yerküremizin en büyük sendikası olan, Metal İşçileri Sendikası tarafından, on dört günlük yayın organı "Metall" dergisinde yer bulmaktadır.

SONUÇ MU DESEK

Heartfield 1936 yılında: "Fotomontaj ilerici sanatçının silahı idi ve böyle kalacaktır." diyor. Bu durum, içinde bulunduğumuz atom çağında da ginciliğini kaybetmedi. Savaş tehlikesi, barış sorunu 1984'te de güncel toplumsal sorunumuz olarak sürüyor. Yaşanılması bir yeryüzü yaratmaya giden yolda, fotomontaj da üstüne düşen görevi yerine getirmek durumunda.

Peter Gorsen'in söyletiği gibi: "Montaj (...) yapmak, tipki okumak ve yazmak gibi, bir bakıma alfabe'yi öğrenmek - öğretmek, telaffuz etmeyi bilmektedir." ■

Wieland Herzfelde: John Heartfield, Leben und Werk, VEB Verlag der Kunst-Dresden 1971

"Unter die Schere mit den Geiern", Politische Fotomontage, Elefanten Press Verlag GmbH, Batı Berlin, 1977.

Jürgen Holtfreter, Politische Fotomontage Elefanten Press Verlag, Batı Berlin, 1979.

Klaus Staeck, "Die Gedanken sind frei" Eulenspiegel Verlag, Berlin, 1980.

"MİNNACIK KADIN" ÜZERİNE İLK GÖZLEMLER

■ Özdemir İNCE

Inşanın ve toplumun tinsel ve ekinsel varlığı katman katman; ama bu katmanlar üst üste yığılarak oluşuyor: biri ötekiyi, sonraki öncekini sararak, kapsayarak oluştugu için küresel; bir önceki yok olmuyor, ama bir sonraki tarafından içeriyor, emiliyor ve kapatılıyor. Bu içерilmenin, emilmenin ve kapatılmanın oranına göre, bir önceki bir sonrakinde de sürüyor, yaşıyor. Bu nedenle, ekonomik, politik ve toplumsal yapı değişiklikleri kendilerinden öncekileri dışladıkları halde, tinsel ve ekinsel varlık şu ya da bu oranda zincirseldir, sarmal ve küresel sürekli ilişkisini devam ettiriyor. Üretim ilişkisinin değişmesi insanın bireysel ve toplumsal varlığının tümüyle değişebileceğine anlamına gelmez; ancak büyük ve çok büyük bir oranda değişir. Konumuz hangisinin, toptan ya da bir oranda değişmenin, evet hangisinin gerekli, zorlulu ve kaçınılmaz olduğunu tartışmak değil, ama önemli bir olsunun saptanması. Kendisinin "müslüman" olduğunu söyleyen bir Türk sadece müslüman değildir, dinsel inanç bakımından şamanizmin izlerini taşıyan bir müslümandır; gündelik yaşamında, bir "usul" birikimi olan töreyi açık bir şemsiye gibi başının üzerinde taşırı, onu içine girip çıktığı ve yaşamını düzenleyen bir araç (parantez) olarak görür onu.

Akrabalık, bütün vahşi ve barbar halkların toplumsal rejimleri içinde büyük bir rol oynar, ama kapitalist ve sosyalist yapıpala geçildikçe gúcunu giderek yitirir. Bugün bile, baba, ogl, kardeş gibi adlandırmalar, basit onursal sıfatlar değil, kendiliğinden birlikte çok belirli, çok eiddi karşılıklı ödevler getiren sıfatlardır; öyle ki, bu karşılıklı ödevlerin bütünü, bu halklardaki toplumsal örgütlenmenin esası bir kısmını oluşturur.

Yunanca kökü bölünmez şey anlamındaki atomon sözcüğünden gelen birey kavramının en kaba evresi bugün bile sürdürmektedir. Çünkü, belki, sosyo-ekonomik-politik formasyon bir ölçüde değişmiş, ama ailenin yapısı bir önceki yapıya göre sürdürmektedir. Bu bir bakıma çok önemli değildir, çünkü Morgan'ın da dediği gibi, "Aile aktif bir unsurdur, asla durgun değildir; toplum aşağı bir derecede daha yüksek bir dereceye geliştiği ölçüde, aile aşağı bir biçimden daha yukarı bir biçimde geçer. Buna karşılık akrabalık sistemleri pasiftir..."

Vecihi Timuroğlu, "Minnacık Kadın" adlı öyküler kitabında¹, yukarıda sözümüz ettiğim düşüncelerin somut varlıklarını olan ilişkilerin öykülerini yazmış. Kitabın arka kapığında, tanıtımıyla ilgili şu satırlarla karşılaşıyoruz: "...Feodal öyküler...", "Bu öykülerde İnsan - Toprak - Feodal düzen iç içe, bütününe ayrılmaz parçaları, birbirine kenetlenmiş. Biri olmazsa öteki de yok olacak gibi." Evet, doğrudur, biri olmasa öteki de olmaz. Ama şu ya da bu oranda izleri kalır. Tıpkı "feodal" ahlakin, "feodal" zihnin ve yüreğin kendinden önceki evrelerin izlerini taşıması gibi. Yoksa, kitabı ilk öyküsü "Kuli"de olduğu gibi Fidoş bacı —ki Fidoş bacı katı bir feodal ahlak çerçevesi içinde yetişmiş ve yaşamaktadır— Kuli'nin koynuna girmeyi düşünebilir miydi? Feodal ahlak bağlamında haram sayılan ve son ölümle noktalana bilcek bir eylemi, Kuli biraz sonra ölecek olsa bile, çok daha eski bir insanlık durumu ve dürtüsü gereği yapmaktadır Fidoş: "Bu oğlan yaşamın gizine varmalı!" Toplumsal yapının niteliğine göre programlanmış ve tarifelemiş olan cinsel ilişki, Fidoş'a göre bile yaşamın gizleme biridir. Fidoş'un davranışında, ilkel zamanların bütün kurallar-

dan bağıskın cinsel ilişkiler döneminin, çok kocalı evliliğin (polyandrie) izlerini görmememiz mümkün mü? Davranışı genel ve tipik bir insanlık durumu değil mi? "Seyitlerin lokması kuru ve küçük olur. Böyle işitti ve de böyle görmüşür. Ekmek verirler, ama ekmekleri kara ve kılıçlıdır." dese bile —bu cümlede gerçekleri görmüş olsa bile derin bir boyun eğis söz konusu— trajik bir insanlık durumu söz konusu olduğunda, kendi varlığının temellerini yıkabilecek töre tanımaz eylemi yapabilmektedir. Bu eylem, törelerin maddi koşullar karşısında geçersizleşebileceğini göstermektedir.

Feodal insan çok kaba bir tanımla programlanmış ve tarifelenmiş bir insandır. Küçük burjuva ya da burjuva da öyle değil midir? Feodal insan, karşılaştığı durumlarda neyi nasıl ve ne zaman ve ne şekilde yapacağına önceden bılır. Programlanmış bir ahlak ve yaşam biçimidir. Birey olarak yapabileceğini şeylerin sınırları pek dardır. Onu, ağa, bey, seyyid, şih ve varsa öteki feodal güçlerle olan ilişkileri, onlara olan bağlılık durumu, aile, akrabalık ve aşiret bağıları belirleyip yönlendirir. Bu dönemin belli bir etiketi, protokolü, hiyerarşisi vardır ve insanların bunlara göre yaşarlar. Feodal dönemin bir çok yerinde kalıntıları en azı inecik kadar aşılmıştır; ama "Vahap ve Ukuş" başlıklı öyküde "vefa" ve "arkadaşlık" duygusu ve sorumlulukları bizi derinden sarsmaktadır. Bu erdemler, feodal yapıının öteki ayak bağılarının karşısında sürekli insancı özü simgelemektedir. Feodalizmin kişiliksiz "atomon"undan, uygulanan siyasetler, iletişim araçları, videolar, "atari" televizyon oyunları marifetyle yaratılmış "atomon" tara doğru giden, insan bireyinin acınamak edilebilir giden insan varlığını savunacak erdemlerdir "vefa" ve "arkadaşlık" kavram ve duyguları. O halde feodal duyguların tümü ilkel ve kaba duygular değildir; kimileri insanların çok insafsız programlara göre programlanması karı etkin pan zehirlere.

"—Vah! dedi. Ayıp ayıp! Kiyamet kopmuş? Adam ölüne bir adamı daha atarlar? Çok ayıp! Alsin kanının bedelini! İnsanlık ölmüş! Bitmiş insanlık!" diye haykıran Ukuş, hiç kuşkusuz, gülünçleşmektedir. "Mahkeme neymiş? Oğlum hırsızdır, ırsızdır? Tövbé! Ortada bir kan var! Ya bedelini alır sahibi, ya kanı! Bu Onbaşı'ya n'oluyor?" diye sorarken de acınamak durum-

dadır. O bir töre, ahlak ve düzenin temsilcisidir; ama onda olan ve değişmeyen süreklilik, toplumun değişmiş sürekliliğiyle çelişmekte ve çatışmaktadır. Bilimsel söylemeyeceksiniz, değişimden alt yapının koşullarıyla değişen üst yapının koşulları (yasaları) arasında sıkışık kalmış acayıp bir yaratıktır Ukuş, bir kurbandır.

Vecihi Timuroğlu öykülerinde bir tartışma açmaktadır, ancak bu tartışma didaktizmi aşmıştır, sanatsal olanın imgesel ve çağrımsal buluşlığını seçmiştir. Bu bakımdan değerlidir yaratıcı. Öykülerde en belirgin özellik olarak sözlü edebiyatımızın engebeli dili tanıyoruz. Öyküler bir tek düzlemede ve tek doğrultuda gelişip akmıyor, öykü içinde öykü, ana gövdeye eklenen yan ve "erkek" ikincil, üçüncü öyküler var yapıyı tamamlayan. Vecihi Timuroğlu, yerel ve "otantik" bir dil deniyor, ancak bu dilde yansılmanın, folklorik anlatımın olumsuz etkileri yok. Dilsel ve anlatımsal folklor, betimlemelerdeki, anlatımdaki yereyessilik metni sınırlandırıp boğmuyor, tam tersine şırsellik, destansılık katıyor.

Vecihi Timuroğlu'nun en önemli özelliklerinden biri de söylencelerden yararlanması. Bu yararlanış da bilinçli ve etkin; çünkü masalsı anlatımın içeriği toplumsal gerçek, güncel bir durumu anlamamıza yardım ediyor. Bu nedenle, bu yan ogóle, bezeme ve sisleme düzeyinden kurtulup anlatımın dilsel ve anlamsal katmanlarında etkin bir yan�이 durumuna yükseliyor. Vecihi Timuroğlu, mitolojiden, sözlü yazından yararlanmak konusunda birer uzman

olan Yunan ve Latin Amerika ozan ve yazarlarının yaratıcı bilinci düzeyinde görünüyor.

Minnacık Kadın'ı okurken, bunların yanı sıra, bir kitabın maddi varlığının (kağıt, kapak, harfler, sayfa düzeni, basım titizliği) da yapıtlı okur arasında çok önemli bir dialog oluşturduğunu düşündür. Yukardaki cümlede, ayrıca içinde andığım özellikler, Vecihi Timuroğlu'nun kitabını, çok haksız olarak, sevimsizleştiren özellikler. Okuma eylemi karşısında birer engel gibi duruyorlar. Ama, bu engelleri aşmayı becererek ciddi okurlar, hiç kuşkusuz, "hayatın renginde", başarılı ve insanlık durumumuz için umut verici bir yapıtlı tanışmak olağan bulacaktır. İnsanlık durumumuz için umut verici: çünkü, insanlığın 19. yüzyılın başlarından bu yana içine girdiği teknolojik gelişme süreci içinde, bu töpüleme süreci içinde, neleri korumamız ve savunmamız gerektiğini gösteriyor bize: Neden siz ve çıkışız insan sevgisi, vefa ve esirgemezlik duygusu, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri, doğanın içinde oluş ve onunla bütünselme, onun gizemli dilini anlamaya yeteneği. Yaptıkları işi, toplum ve insandan soyutlayarak, onlardan yalıtarak, bilim için bilim anlayışı adına yapan bilimadamlarına göre yazdıkları edebiyat(!), Vecihi Timuroğlu'nun eleştirel bir bağlam içinde altını çizdiği duygular da insanlığın ilkel dönemlerine özgü duygularıdır. Oysa, 21. yüzyıl, "insan ve toplum için" bilim ve teknoloji geliştiren toplumların yüzüli olacaktır. İnsan, ilkel insana özgü temel niteliklerini, kendisini geliştiren merak, kuşku, dayanışma, esirgememe duyguları

ni yitirdiği zaman duracaktır ve özgürlüğünü yitirecektir. Bu yitirilen özgürlük ise, o kücümsemen feodal insanın değişimle bağımlılığı yanında hij kalacaktır. İnsan, çünkü o zaman, umudunu ve romantizmini yitirecektir; insana özgü süreli ilkelliğini yitirerek zaman ve mekanın dışına çıkışını onu bir "atomon" olmayan kayaya çevirecektir. Türkiye'de yaşayan insanlar, her şeye karşın, 24. yüzyılda da insan kalmak şanslarını koruyorlar: Bizim, teknoloji ile insanı uzlaştırmamız, barıştırmamız mümkün.

Vecihi Timuroğlu, her gerçek yazar gibi, öykülerinde bir "muallim" gibi söylemeyen bunları. Benim çikardıklarım bunları. Bu da, onun yazma eylemini haklarıyla yerine getirdiğini, benim de okuma eylemine —biraz da olsa— yatkın olduğumu gösteriyor.

1- Minnacık Kadın, Vecihi Timuroğlu, Ayça Yayın Uretim Kooperatif, 125 S., 250 TL.

MİNNACIK KADIN
vecihi timuroğlu

ayça yasan üretim kooperatif

▼ 23. sayfadan devam

ANAP'ın gerçek bir anakronizma (tarihi aykırılık) örneği olduğunu söylemek istemiyoruz. Temel savımız, ANAP'ın henüz sosyolojik olarak kalıcı bir siyasal parti olmadığını yönündedir. Kalıcı olacak ANAP'ın mutlaka ortaya çıkacak bir siyasal kimliği de olacaktır. Ancak, Anavatan Partisi içi gelişme ve mücadelelerin yeni oluşumları kısa zamanda ve kesin bir biçimde ortaya çıkarmasını beklememek de gereklidir. Çünkü bu tür gelişmelerin seyri, biçimini ve sonuçlarını, ANAP'ın da içinde yer aldığı geniş toplumun ve siyasal sistemin diğer öğeleriyle etkileşime de belirlenecektir. ANAP'a祝愿acak damgada, onun iktidar partisi olmasının getirdiği konu-

ma, bunun parti içi kimlik mücadelede lider ve çevresinin temsil ettiği eğilime tanındığı prime, ikinçi sınıf bir pozisyonda kalma pahasına bile olsa, iktidarla bütünleşmiş ya da ona yakın olmanın sağlayabileceğini bekletilerin canlılık derecesine çözümlenmede yer vermemek olmaz. Ama daha önemlisi, artık siyasal kanallar açılma durumundaysa, bu kanalları kullanan diğer siyasal oluşumların sosyolojik olarak kendi siyasi partileşme süreçlerini tamamlayıp tamamlayamayacaklarıdır. Bunu başarmaya aday olacaklar için onkoş, mevcut ekonomik sorunların siyasal boyutunu terennüm edebilmektir. Daha kısa bir alternatif olasının getirdiği konu-

lu öncelikle siyasal ve ideolojik alternatif olmaktan geçmektedir. Ve ancak bir siyasal alternatif olabilen, üretim, büyümeye, bölüşüm vb. sorunların teknik içeriğini ve karşı seçeneklerini sunduğunda bir alternatif olarak kabul görebilir. Böyle siyasal alternatiflerin henüz çok açılık kazanmadığı bir ortamda (SODEP genel kongresinde olumlu ya da olumsuz ama mutlaka anlamlı bir adım atılacağını düşünebiliriz) ne ANAP'ta çözümle bekletileri gerçekleşebilir, ne de böyle bir çözümle herşeye karşın söz konusu olursa, ortaya çıkabilecek radikalleşme öngören —değişik yönlerden gelebilecek— tepkilerin sağlıklı sonuçlar doğurmasını umabiliriz.

indirimli abone kampanyası

Abonelerimiz,

- Bilim ve Sanat Dergisini kısa bir süre için 200 lira yerine 100 liradan edinmiş olacaklardır.
  - Bütün kitaplarını yüzde 25 indirimle satın alabileceklerdir.
  - Abone koşulları : Yıllık 1200, altı aylık 800 TL. Avrupa (yıllık) 25 DM. ABD ve Avustralya (uçakla - yıllık) 60 ve 70 DM.
  - 1981, 1982, 1983, ciltleri, herbiri 1500 TL. Dizinli cilt kapakları 350 TL. Geçmiş sayılar 100 TL.
  - İsteklerinizi Ankara adresimize yazarak edinebilirsiniz.
- Ederini posta çeki hesabımıza ya da pul olarak gönderiniz. Ödemeli posta gideri okuyucularımıza aittir. 1500 liradan aşağı olan ödemeli istekler gönderilmeyecektir.
- Posta Çeki No : "Bilim ve Sanat Dergisi 12526 1"
- Adres : Yüksel Caddesi 9/13 Kızılay / ANKARA, Tel : 18 38 26

ÖZKAYNAK Basın Yayın Dağıtım

Çocuk yazarlığında;

- * Yanlış söyler, doğruyu yapamazsınız dediler.
  - * Yanlış karşı çıktığımız doğrudur.
- Doğruyu da yapmaya çalıştık.

Çocuğun;

Duygu, imge dünyasını kucaklayan, bedensel ve tinsel gelişimini gözeten, içeriğe ve bıçım açısından nitelikli, özgün bir yaklaşım.

Özkaynak Yayın Yönetmeni
Sezai Kaynak

Dünya Çocuk Klasikleri Dizisi

1. Yaşı Balıkçı ve Kırmızı Balık (A. Puşkin)
2. Çocuklar İçin Öyküler (L. Tolstoy)
3. Yaz Masalları (Eno Raud)
4. Halk Masalı, Alyanuška ve Küçük Kardeşi İvanuška (Anonim)
5. Kar Beyazı ile Göl Pembesi (Grim Kardeşler)
6. Yumak (Walt Disney)

Her Kitap 200 T.L.
Toplu isteklerde % 25 indirim.

Sumer Sokak 8/5 Kızılay - Ankara
Tel: 29 83 63

İSMAIL GÜMÜŞ

BOŞNAK TÜRKÜSÜ

öyküler

hacanyayınları

İş Bankası Kültür Yayınları

Ahmet Kutsi Tercer
Kişiliği, Sanat Anlayışı
ve Tüm Şiirleri
(Vecih Timuroğlu)

Cumhuriyet Dönemi
Türk Kağıt Paraları
(Cüneyt Ölder)

Cumhuriyet Dönemi
Türk Karikatürü
(Semih Balcioglu)

Cumhuriyet Dönemi
Türk Mizahı ve Hicvi
(Ferit Öngören)

Cumhuriyet Dönemi
Türk Resmi
(Nurullah Berk,
Kaya Özsezen)

Cumhuriyet Dönemi
Türk Tiyatrosu
(Prof. Dr. Metin And)

Dünyada ve Bizde
Gölge Oyunu
(Prof. Dr. Metin And)

Eşref Üren (İngilizce)
(Prof. Dr. Türkçaya Ataoğlu)

Fuat Bayramoğlu'nun
Ruballeri
(Fuat Bayramoğlu)

Hoca Ali Rıza
(Kemal Erhan)

Kemalizm ve Kemalizm
Sonrasında Türk Kadını
(Bernard Caporal)

Kuruluş Savaşında
Türk Basını
(Dr. İzzet Öztoprak)

Mustafa Seyit Süturnen'in
Tüm Şiirleri
(M. Seyit Süturnen)

Oyunlar
"Gölgele-Çıkmaz"
(A. Muhip Diranas)

Seyh Galip
(Doç. Dr. Sedat Yıldız)

Şiirlerde Çocuk
(Orhan Ural)

İş Bankası Kültür Yayınları
İstanbul'da Beşiktaş, Erenköy, Kadıköy; Ankara'da Meşrutiyet;
İzmir'de Konak satış mağazalarımızda, İş Bankası şubelerinde
ve belli başlı kitapçılarında.

Kültür Yayınları İş-Türk Ltd. Şti.

Kitap dostları için en sağlam güvence

Bizde işsizlik yoktur." Macaristan Eğitim ve Kültür Bakanı Yardımcısı böyle deince ilk tepkim şaşkınlıktan donup kalmak oldu. Çağımızda tüm ülkelerin karabasını olan bu sorundan uzak bir ülke akıl alır şey değildi doğrusu. Bir masal dünyası değil bulduğumuz ortam. Gerçeklerin ortasındaydık ve Ratkai Ferenc sürdürdü ordu konuşmasını: "Çünkü eğitim - öğretim planımızı ona göre yaparız. Öğrencilerimize bu plan çerçevesinde ve yetenekleri olduğu okullarda okutur, üniversitelerimizin her fakültesine, ekonomimizin olanaklarına göre hazırlanmış plan gereğince öğrenci alırız. İnanıyoruz ki her insanın mutlaka yapabileceği bir iş vardır. Önemli olan, iste her insanın bu noktayı bulup çıkarmaktır. Ve sloganımız şudur: Macar Devleti hiçbir yurttaşını sokağa bırakamaz."

— Ana çizgileriyle anlatığınız bu politikayı biraz daha açar misiniz sayın Ratkai?

— Macar eğitim politikasının birinci koşulu her çocuğu en azından, temel eğitimden geçirmek, ikincisi ise okuyup öğrendiklerini yaşama uygulayabilecek insanlar yetiştirmek. Ders planlarını işte bu amacı gerçekleştirecek doğrudan hazırlıyoruz. Bir de çocukların okullarda derslerinin yanısıra insancıl davranışları, anlayış ve hoşgörüyü, çalışmayı sevmeyi öğretirler.

— Temel öğretim nedir ve kaç yıllıktr?

— Çocuğun altı yaşında başlayan ve sekiz yıl süren zorunlu bir öğretim dönemi bu. 14 yaşında bitmesi gereklidir ama, iki yıl da sınıfta kalma hakkı tanınır. Yaş sınırları 16'ya çıkarır. Temel öğretimme başlayan çocukların yüzde 95 - 96'sı bu okulları bitirirler. Bunların da yüzde 90 kadar orta öğretime girerler.

Orta öğretime geçen çocukların yeteneklerine göre sanat okulları, meslek liseleri ve liseye ayrılmıştır. Sanat okulları dallarına göre iki ya da üç yıllıkmiş. Buralarda ve meslek liselerinde çocukların orta derecede bilgi ve kültür edinerek çıkıyor ve nitelikli işçi olarak hemen iş buluyorlar. Liselerin işlevi ise yalnızca Yüksek Okul ve Üniversitelere öğrenci yetiştirmekmiş. Napolyon'u ve tüm öğrencilere korkutan şey Macaristan'da da var. Hem de oldukça zorlu biçimde. "Liseler dört yıldır ve öğrenciler son sınıfta bu dört yıldan sına-

Macaristan Eğitim Bakan Yardımcısı ile Görüşme

«Ortak Bilimsel Çalışmalar Gerekli»

Eğitim ve Kültür Bakanı Yardımcısının verdiği bilgiye göre ekonomistler şimdilik işsizlik sorununun olmayışının avantajını değerlendirdiğini tartışıyorlar. "Sanayimizin hızlı gelişmesi döneminde açıkta kalacak işçilerin olabileceğini düşünüp, şimdiden çözümler arıyoruz. Gerekşim olmayan yerlerden, olan yerlere işçi aktarmak bulabildiğimiz ilk çözüm" diyor.

— Biraz da Türk - Macar kültürel ilişkilerinden söz edelim mi?

— Sizinle 150 yıl beraber olmuşuz ve bu beraberlikten karşılıklı olarak etkilenmişiz. Tarihimize ortak olaylar var. Burada birçok sanat ve kültür eseriniz bulunuyor ve onları en iyi şekilde koruyoruz. İki tarafın elindeki çok önemli bilgi ve belgeler ortaya konulmalı ve önce kütüphanelerde ortak bir tarama çalışmasına girişmeli. Ondan sonra ortak çalışmalar başlatılmalıdır.

— Son zamanlarda bu ilişkilerde bir artış gözleniyor değil mi?

— Evet. Olumlu yolda ve gitmek istedikleri gibi bu ilişkilerden memnunuz ama, biraz tek yanlı oluyor. İki tarafın da daha fazla çaba göstermesi gereklidir. Ortak bilimsel çalışmalar iki halkın sempatisini kuvvetlendirerecektir.

— Neler yapılabilir ve hangi alanlarda olur bunlar?

— Bilim, arkeoloji, tarih, sanat, turizm, folklor alanlarında. Etnik alan da unutmamak gereklidir. Çünkü iki tarafın da, ilişkilerimizde keşfedemediği yönler var.

Ratkai Ferenc, bunların yanı sıra, Macaristan'daki üç aylık yaz üniversitelerine Türkiye'den öğretmen ve öğrenci gönderilebileceğini, Türk - Macar Tarihçileri Ortak Komitesi çalışmalarının hızlandıracığını, geçen yillarda ülkelerinde bir ortak kongre düzenleneceğini ve bu kongrenin Türkiye'de yinelenmesi kararlaştırıldı halde hiç ses çıkmadığını anlatırken biraz buruk. "Zigetvar'da Kanuni'nin Türküsü yapılabacak. Hükümetinizle anlaşılmayı yaptı. Plan, proje ve Türk mühendislerini bekliyoruz" diyor ve sözlerini aynı buruklukla bağlıyor: "Son yillarda beş Türk romanı dilimize çevrildi. Türkçe çevrilen ise yalnızca bir. Bu sayı sıfır da olsa biz çevirileri sürdürürüz. Ama bu dengesizliği de aklımızda tutuyoruz."

GEÇTİĞİMİZ GÜNLER

"TURUNCU MADDE" NİN YAPTIKLARI

Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en büyük tazminat davası geçtiğimiz ay sonuçlandı. Beş yıldan beri sürdürmekteden dava sonunda 7 Amerikan kimya endüstrisi şirketi, kendilerinden davacı olan binlerce Amerikan askerine toplam 180 milyon dolar tazminat ödemeye mahkum oldu.

Tazminat talebinin kaynağını Amerika birleşik Devletleri'nin Vietnam'da yaygın olarak kulandığı bitki öldürücü ilaçların Amerikan askerlerini de etkilemesi, birçoğunu hasta ve sakat bırakması, daha da önemlisi bu askerlerden pek çoğunun çocukların önemli sakatlıklarla (kemik eğriliği, iç organ deformasyonları, delik kalp gibi) doğmuş olması oluşturuyor. Vietnam savaşında ABD'nin Vietnam'a 50 milyon litre bitki öldür-

1966'da ABD uçakları tüm Vietnam'a bitki öldürücü ilaç serptiler...

cü ilaç sıklığı biliniyor. İçine konulduğu bidonlar renginden dolayı "turuncu madde" olarak bilinen ve uçaklardan püsürülmen bu ilaç, ülkenin Amerikan askerleri görevde iken uğradıkları zararlar dolayısıyla hükümet aleyhine dava açtılar" yolundaki karar üzerine hükümetin "turuncu madde"yi imal ettiği 7 kimya firması (Dow Chemical, Monsanto, Uniroyal, Diamond Shamrock, Hercules, TH

Agriculture and Nutrition ve Thompson Chemical) aleyhine dava açmışlardır. Beş yıldan beri yoğun bir avukatlar mücadelesi biçimde süren davada yarın önerisiyle taraflar çetin bir pazarlığa giriştiler; günler, geceler boyu süren pazarlık iki taraftan 50 avukatın geçtiğimiz Mayıs ayının son pazar gecesi sabaha karşı 3:30'da 180 milyon dolar üzerinde anlaşmaya varmaştı noktaladı, anlaşma şampanya şişeleri patlatarak kutlandı.

Kimya şirketleri ödemek durumunda oldukları bu parayı dava açarak Amerikan devletinden ilaçlarını söyleyip olar minden.

Bitki öldüriciler Vietnam'in pek büyük bir bölümünde canlı bitki bırakmadı, iki milyondan fazla Vietnam'lı "turuncu madde"nin etkisi altında kaldı, binlercesi kansere yakalandı, pek çögün çocukları sakat doğdu.. Onların hesabını kim soracak?

de içine alan 5000 kilometre karelük Maralinga Çölü'nde otuz yıl önce ne olduğunu sorup anlamaya, yardım istemeye gelmişlerdi. Bu arada İngiliz Hava Kuvvetlerinde çalışmış olan John Burke adlı bir teknisyenin açıklamaları basında yer aldı. Burke, nükleer denemelerin -resmi olarak bu denemeler son verildiğinin açıklanmasından çok sonra— 1963'e kadar sürgünü, hatta bir keresinde bir bombanın açtığı kraterde kendisinin dört yerli ölüsünü çıkardığını açıktı. Maralinga çölü hâlâ radyoaktifliğini koruyordu ve Burke'nin deyişiyle "daha belki de 50 000 yıl öyle kalacaktı". Burke, bu açıklamayı hastanede yatarken yapmıştır, ve bir süre sonra da mide kanserinden öldü.

Bu konuda önemli bir gelişme de geçtiğimiz mart ayında Londra'da yayınlanan Sunday Times gazetesinde çıkan bir haber üzerine ortaya çıktı. Sunday Times, o sırada

yeni açıklanan İngiliz gizli belgelerine dayanarak verdiği haberde 1950'lerde Avustralya'da gerçekleştirilen nükleer denemelerde İngiliz ve Avustralya askerlerinin bir tür deney kobayı olarak kullanıldığını ortaya koyuyordu. Bunun üzerine Avustralya hükümeti askerlerin patlamaların yapıldığı bölgeye "gereğinden daha yakın" olarak yerleştirilmiş bulunduklarını kabul etmek zorunda kaldı. Yukarda adı geçen teknisyen Burke de patlama bölgесine "gereğinden daha yakın" yerleştirilmiş olanlardan biriydi. Şimdi yetkililer bu nükleer denemeler yüzünden çeşitli hastalıklara -özellikle kansere- yakalanmış olan pek çok eski askerin tazminat talep edecekten korkmaktadır.

Dünyanın atom kurbanları, anlaşılıguna göre, yalnızca bundan 39 yıl önce ölen, sakat kalan, acı çeken yüzbinlerce Hiroşimalı ve Nagazakilerden ibaret değil.

NÜKLEER DENEMELER: SONUÇLAR ORTADA

ABD'nin Nevada çöllünde 1951'de nükleer deneme bombaları patlatılmaya başlandığında Sheldon Nisson beş yaşındaydı. Nisson ailesi patlama bölgese 200 kilometre uzaklıktan bulunan Washington kentinde yaşıyordu. Sheldon'un annesi Helen şöyle diyor: "Çocuklar bize 'koşun, koşun, yine patlama var' derlerdi hep... Kara bulutların üstünden geçip gitmelerine alışık, çocuklar da tabii, sokakta oynayıp duruyorlardı. Bütün bu süre içinde hükümet sürekli olarak bir tehlikenin söz konusu olmadığını yineleyip durdu". Nevada çöllünde 102'nci denemenin

de yapıldığı 1962 yılı geldiğinde ise Sheldon Nisson kanserden ölmüşü çöktün. Yalnız Sheldon değil, 9 çocuk daha. Yıllar süren duruşmaların ardından, geçtiğimiz ay mahkeme, bütün bu çocukların ölümüne atom denemelerinden doğan radyoaktif bulutların yol açtığını karar verdi. Yazılıması 17 ay alan 489 sayfalık kararda hükümet, nükleer denemelerden zarar gören ailelere toplam 2 milyon 660 bin dolar tazminat ödemeye mahkum ediliyor.

TOBAV'IN KÜLTÜR VE TURİZM BAKANINA MEKTUBU

Ankara Devlet Konservatuvarı eski binasının Mamak Belediye Başkanlığı tarafından belediye binası olarak kullanılan yolunda girişimler üzerine TOBAV (Devlet Tiyatrosu ve Balesi Çalışanları Yardımlaşma Vakfı) Yönetim Kurulu Kültür ve Turizm Bakanına bir mektup gönderdi. Mektupta özetle şöyle deni-

yor: "Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarda temeli atılan; yurdumuza gerek yurtiçinde, gereksiz uluslararası düzeyde onurla temsil eden, kıvanç duyduğumuz pek çok ünlü sanatçımızı yetiştiren Ankara Devlet Konservatuvarının eski binasının Mamak Belediye Başkanlığı tarafından belediye binası olarak kullanılması yolunda girişimler başladığını üzürelere öğrenmiş bulunuyoruz... Her yanında, her odasında Türk sanat tarihini izlerini taşıyan konservatuvar binasının bugün içinde bulunduğu durum, başta bu kurumdan yetişen ilk kuşak sanatçılardır. 'İsteseydiniz ananza bile çürük yumurta satabilirdiniz. Dili seviyorsunuz. Başkalarını sözlerinizin çarpıcı bir biçimde ikna etmek için yeterli imgelem gücünüz var...' Kapitalist ekonomi döneminin insanlığın yüce değerlerini nastır çaptı, sömürdü, yozlaştırdı bilinen bir gerçek. Biz daha çok bu şirketin reklamlarını düzenlediğini övünerek ilan ettigimiz gazoz, radyodan çikolata, tüpgazdan bankaya kadar uzanan çeşitli kuruluşların şirketin reklam metni yazarlarının "analarına bile çürük yumurta satabilme" yeteneklerinden ne ölçüde yararlanmakta oldukça merak ediyoruz.

ÖĞRENCİLERINE KAPILARINI KAPAYAN ÜNİVERSİTE KARŞISINDA AST'IN DESTEĞİ

Gazi Üniversitesi öğrencilerinden oluşan bir amatör tiyatro grubu 9 ve 10 Haziran günlerinde AST sahnelerinde "Heykeller" adlı oyunu başarıyla sahneledi. Tüm çabalarına rağmen Gazi Üniversitesi yönetiminden yardım görmeyen öğrencilere üniversite sahne vermemi de reddetti. Bu durum üzerine "Heykeller" AST'ın sağladığı olanaklarla gün yüzüne çıktı. Yönetmenleri Mustafa Dumanlıdağ'ın yazdığı oyuna ilk kez izleyici önüne çıkan "Heykeller" Grubu'nun oyuncularını Haziran sonunda AST'ta bir kez daha sahneleyecekleri öğrenildi.

PSI'NIN GENELGESİ

Merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Kamu Hizmetleri İşçileri Federasyonu (PSI), 30 Nisan'da tüm üye sendikalar ve yürütmeye kuruluya, Genel Sekreter Hans Engelberts imzasıyla bir genelge yayınladı. Federasyonun 5 Mayıs tarihli INFO bülteninde de yer alan genelgenin bir bölümü şöyle:

Resmi makamların boş üniversitelerde görevleri için yurtdışından personel getirtmeye uğraşıklarını öğrenmiş bulunuyor. Bu noktada uluslararası dayanışma önemli rol oynayabilir.

"...Türkiye'de birçok akademik haklar ortadan kalkmış, üniversitelerde personeline yönelik bir görevden alma eylemine girişilmiş. 700'ü aşkın görevli işten atılmış ya da görevi bırakmak zorunda kalmışlardır. Yüksek Öğretim Kurulu 6 Kasım 1982'de işe 200

KURBANLAR YALNIZ HIROŞIMA'DA MI?

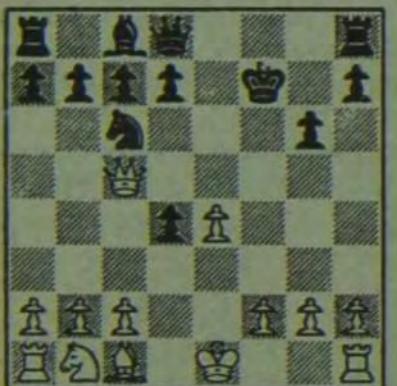
30 yıl önceki bir olay Avustralya kamuoyuna yeni yansıyor. Konu geçtiğimiz günlerde açığa çıktı. 1953'te İngiltere atom bombası denemeleri yapmak üzere Avustral-

ya'da Wallatina bölgesini seçmişti. Bu bölgede ise Avustralya yerlerinin yaşamaya mecbur edildiği "yerli kampları" bulunmaktadır. Kampların üstünde bir gün kara bir bulutun örtüğünü gösteren yerler bunun kendi inançlarına göre "mamu" adını verdikleri bir köyü olduğunu sanmışlardır; bu bulut gerçekten bir canavardı: İnsan eliyle yaratılmış bir canavar, bir nükleer serpenti bulutu. Birçok yerli anında öldü, birçoğu yaralandı, hastalandı. Olayın görgü tanıklarından biri şöyle diyor: "Aç köpekler hepimizi izliyorlardı, ölenlerin ya da düşüp kalanların üstüne saldırıyorlardı hemen." Geçtiğimiz Mayıs ayında yerlerden bir grup uzun yollarla aşip Avustralya'nın başkenti Canberra'ya ulaştılar. Kendi kamplarının bulunduğu bölgeyi

Geçen sayımızda vereceğimizi duyarlılığımız satranç teorisini ile ilgili örnekleri bu sayıda bir maça başlatıyoruz.

Beyaz: Meek
Siyah : Morphy

- 1) e4, e5
- 2) Af3, Ac6
- 3) d4, exd4
- 4) Fc4
Beyazlar merkezi elde edebilmek için piyon feda ediyor.
- 5) Ag5?
Açılısta bir taşı bir kereden fazla oynamak genellikle tavsiye edilmez.
- 6) c3, dxc3
- 7) Fxf7+, Sxf7
- 8) Vd5+, ve
- 9) Vxc5
olabildi.
- 10) Ah6
Morphy, f7 karesini korurken aynı zamanda bir taşını daha oyuna sokmuş oluyor.
- 11) Axf7, Axf7
- 12) Fxf7+, Sxf7
- 13) Vh5+, g6
- 14) Vxc5

Öğretici bir pozisyonla karşı karşıya. Taş bakımından iki taraf da eşit. Ancak beyazlar sadece veziri oyuna

SATRANÇ TESTİ

En iyi hamleyi bulunuz:

- (A) h3   (B) d4   (C) d3

Yanıtları:

- (A) 1)h3, Fxh3; 2)Fhx3, Vxh3;
3)Axc7, Kc8; 4)Ab5, Af5;
5)Sf2, exf4; 6)exf4, Kf1
Beyaz için zayıf bir pozisyon
- (B) 1)d4, exd4; 2)exd4, Af5.
Ve vezir piyonu düşer.
- (C) En doğru hamle. Vezir piyonu için bir diagonal açıyor. Piyon düzeni de oldukça sağlamlaştırıyor

sokmuş durumda. Siyahlar veziri tehdit ederek diğer taşları da ilerleyebilirler. Siyahlar şimdiden üstünlüğü ele almış durumda

- 9) ..., d6
- 10) Vb5, Ke8
- 11) Vb3+?,

Anlamsız bir hamle. Beyazlar kesinlikle rok yapmamıştı. e4 karesine baskı yapmak siyahlar için artık daha kolaylaşdı.

- 11) ..., d5
- 12) f3, Aa5
- 13) Vd3, dxe4
- 14) fxe4, Vh4+
- 15) g3, Kxe4+
- 16) Sf2, Ve7
- 17) Ad2, Ke3
- 18) Vb5, c6
- 19) Vf1, Fh3
- 20) Vd1, Kf8
- 21) Af3, Se8

Terk 0 - 1

Beyazların bu açılış durumundan satranç açılışları ile ilgili bazı dersler çıkarılabilir:

- 1) Beyazlar, taşlarını oyuna sokmadı başarısızlık gösterdi. Örneğin her iki kalesi ve c1'deki fili oyuncuya birincilik oynamadan düşer. Oysa Morphy tüm taşlarından yararlanmasını bildi.

- 2) Beyazlar vezirini gereğinden çok fazla oynadı (21 hamlede 8 kere!) İyi bir neden olmadıkça aynı taşı iki kez oynamamalı.

- 3) Rok yapmak satranç oyununda en etkili hamle olarak düşünülebilir. Çünkü iki taşı birden tahtada yer değiştirmektedir. Özellikle savunmada rok yapma, büyük rahatlık sağlar. Beyazlar bu hakkını da kullanamadı.

Göründüğü gibi sadece taşı alıp vermek satrançta oyuncunun kaderini belirlememektedir. Pasif görünen, ancak pozisyonu güçlendiren gizli hamleler (ki bunların çoğu açılışta) oyunda en önemli rolü oynar.

EMREHAN HALICI

ANALİZ

(Adeler - Amatör, 1931)

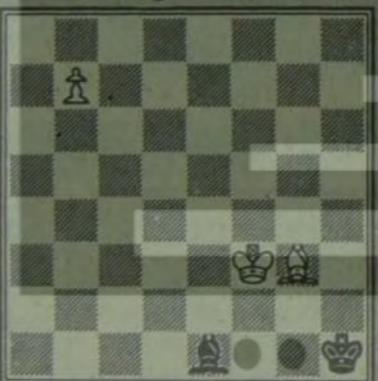

Kaleyle karşı karşıya durumda olan bir Şah, arada ne kadar taş olursa olsun teknikde demektir. İşte buna bir örnek:

- 1) Ax5, exf5
  - 2) Af6+, Vxf6
  - 3) Vd8+
- Siyah fili şahın önden çekmek için yapılan bir vezir fesası
- 4) ..., Fxd8
  - 5) Fb5+, mat.

ÜÇ HAMLEDE MAT

(O. Vurzburg, 1944)

ÇÖZÜM:

- 1) b8 (K)
- A. 1) ..., Ff2; 2) Fxf2, Sh2;
- 3) Kh8+
- B. 1) ..., Fb4; 2) Kxh4+, Sg1;
- 3) Kb1+
- C. 1) ..., Fxg3; 2) Sxg3, Sg1;
- 3) Kb1+

MAÇ

Beyaz: Chandler
Siyah : Hazai

1. d4, d6
2. e4, Af6
3. Ac3, g6
4. f4, Fg7
5. Af3, 0-0
6. Fe3, c5
7. dxc5, Va5
8. Fd3, dxc5
9. Fd2, Ac6
10. e5, Ag4
11. h3, Ah6
12. g4, f6
13. exf6, exf6
14. Ve2, f5?
15. Fc4+, sh8
16. g5, Af7
17. 0-0-0, Vb6
18. h4!, Ad6
19. h5, Axc4
20. Vxc4, Aa5
21. Ve2, Sg8
22. hxg6, Fe6?
23. Aa4!

1 - 0

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun, okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

bİZİM ENGLISH'e abone olun

FUŞTAV
bİZİM ENGLISH
İngilizce/Türkçe
aylık dergi

“İngilizce kolaydır”

ABONE KOŞULLARI

Yurtçi	1 yıllık
Normal posta	2440 TL
Taahhütlü	2950 TL
6 aylık	
Normal posta	1250 TL
Taahhütlü	1450 TL
Yurtdışı	1 yıllık
Posta ücreti dahil	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Türbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.

BEN BİR FİZİKÇİYİM

Aleksandr Kitaygorodski
Çeviren: Osman Gürel

- Fizik ilk çağlarından günümüze nasıl gelmiştir?
- Bilimle sanatın karşılıklı etkileşimi nasıl?
- Fizigin kimya, yer bilimleri, biyoloji, tıp, psikoloji ve dilbilimlerde olan ilişkileri nelerdir?
- Sağduyuyla neden güvenmemek gereklidir?
- Meslek seçiminde neler önemlidir?
- Telepati olanaklı mıdır?
- İnsanın makina arasında bir fark var mıdır?

Fizik ve matematik alanlarında ünlü bir bilgin olan Aleksandr Kitaygorodski, bu kitabında, yukarıda ancak bir bölümünü saydığımız konuları bir doğa bilimcinin bakışıyla sunmaktadır. Kendine özgü coşkulu bir anlatım olan yazar, bilimsel araştırmaların zorlukları dolu, ama zevkli ve doyurucu nitelğini yalnız bir dille sergilerken, fizigin ve tüm doğa bilimlerinin insan yaşamındaki önemini ve etkin katkılarını da özenle vurgulamaktadır.

EDEBİYAT BİLİMLİ

Gennadiy N. Pospelov
Çeviren: Yılmaz Onay

Bu kitabı ünlü edebiyat bilimci Prof. Gennadiy N. Pospelov geniș bir bilim adamları topluluğu ile birlikte hazırlamıştır. "Edebiyat Biliimi" genelde sanat biliminin ve özelde edebiyat biliminin konularını, öteki bilimler ve öteki sanatlarla ilişkisi içinde en geniş boyutları ile ayrıntılıca kucaklamaktadır. Kitap aynı zamanda bütün bunları, en açık-seçik ve en sade bir anlatımla ve tam bilimsel metodoloji ile ortaya koymaktadır.

Böylece "Edebiyat Biliimi" her okurun, sanat ve edebiyat alanındaki bilimsel bilgilerle donanmasına hizmet etmeyi amaçlıyor; bu alandarda tartışmalar için doğru bir kamuoyu oluşturmasına katkı sağlıyor.

Ceşitli dillere çevrilmiş olan bu kitap, sanat olaylarını daha yetkin bir bakışa izlemenin tadına varmak isteyen her okur için, başvuru kitabı olma niteliğini taşıyor.

NÜKLEER TEHLİKE

Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş

Haluk Gerger

Nükleer bombaların sayısı insanlığı onlarca kez yok edebilecek düzeye ulaştı. "Savaştabilir" ve "kazatabilir" bir nükleer savaştan söz edilmeye başlandı. Çıkabilecek bir nükleer savaş milyonlarca insanın ne olduğunu anlamadan derisinin tuttuşunu görecektir.

Nükleer silahlar ve nükleer savaşın tüm boyutlarıyla ele alınıldığı bu kitabın bölüm başlıkları söyle: Değişen stratejik ortam, Atom: Temel bilgiler, Nükleer silahlar, Gönderme araçları, Nükleer silahlara karşı savunma, Nükleer güçler, Nükleer silahların sınırlanılması ve denetim altına alınması çabaları, Nükleer savaş.

Nükleer sorunda başvuru kitabınız. Alanda dillimize uyulanan tek kitabı.

İkinci baskı çıkarıyor

EDEBİYAT BARİŞ ve ÖZGÜRLÜK

Lotus Edebiyat Ödülleri Seçkisi

Düzenleyen: Aziz Çalışlar
Yakında çıkarıyor

EDEBİYAT BİLİMLİ II

Gennadiy N. Pospelov
Çeviren: Yılmaz Onay

Yakında çıkarıyor

ASIMOV AÇIKLIYOR

100 Soru - 100 Yanıt
Isaac Asimov
Çeviren: Aykut Göker

Isaac Asimov çok yönlü bir yazar olarak büyük üne sahip. Oklamede daha çok bilimkurgu alanındaki yapıtlarıyla tanıtıldı. Oysa Asimov'un asıl başarısı, en karmaşık bilimsel konuları herkesin anlayabileceği bir açıklıkla anlatılabilmesinde. Asimov açıkladığı zaman okuyucu anlıyor.

Bu kitapta kimyadan biyolojiye, fizikten astronomiye kadar çeşitli bilim dallarında sorulmuş 100 soruya Asimov'un verdiği yanıtlar yer almıştır. Evrende kaç tane parçacık vardır? Hayat nasıl başlıdı? Pulsar'ın nedir? Mars'ta hayat var mı? Kara delik nedir? Dünya nasıl son bulacak? Dördüncü boyut nedir? Einstein'in görecelik kuramını açıklar misiniz? Madde nasıl ışık hızından daha hızlı gidemez? Elektron mikroskopu nasıl çalışır? Bilgisayar düşünülebilir mi? Bu sorulara ve bunlar gibi 100 soruya verilen yanıtlar...

Asimov'un her soruya verdiği yanıt özlu bir makale niteliğindedir. Bu yüz ozlu makale bilime ilgi duyanların (ya da ilgi duyabileceğini hediye aktıra getirmemiş olanların) başvurabileceği bir birgi hazinesi degerinde.

KİM KORKAR MATEMATİK'TEN

Nazif Tepedelenlioğlu

Prof. Tepedelenlioğlu bu kitabın yöneldiği amaçları söyleyiştir: "Matematiğin tarihini, kaynaklandığı konuları, sorunlarını anlatmak... Bunların insanlığın tarihi boyunca karsı karsıya bulunduğu varolma, gelişme, doğayı tanıma ve onu biçimlendirme sorunu ile iç iç olduğunu sergilemeye çalışmak..."

"Bozuk eğitim döneminde, özellikle orta öğretimimizden olacak, coğumuz matematikten çekiniriz. Matematik bir zamanlar orta okulda, liseli sınıf geçmek için ezberlemek zorunda kaldığımız bir takım formüller, denklemler kargasasıdır bizim için. Matematik matematikçilerin, fizikçilerin, mühendislerin — yani öteki kışkırtıcıların — işidir de, biz daha çok edebiyattan, hukuktan, iktisattan, resmeden, müzikten antarız. Matematik bir takım formüller ve simgeler yığını midir gerçekten? Elbette hayır!... Matematik güzeldir... Matematik eğlendirir!"

Hayatınız boyunca matematikten mi korktunuz? Öyleyse korkmadan bu kitabı okuyabilirsiniz.

İkinci baskı

HEP ARANIZDA OLACAĞIM

Frederic Joliot-Curie'nin Yaşamöyküsü

Güney Gönenç

Frédéric Joliot-Curie yüzümüzün en büyük fizikçilerinden biri... Bilim adının topluma karşı sorumluluğunun, yurtseverliğinin, barışın simgesi... İkinci Dünya Savaşında Fransa Ulusal Direniş Cephesi'nin Başkanı... Dünya Bilim İşçileri Federasyonu Başkanı, Dünya Barış Konseyi'nin kurucusu ve 1958'de ölümüne Radar şerefli Genel Başkanı.

Bu kitapta Joliot-Curie'nin radyoaktiflikten atom reaktörne uzanan buluşları sergileniyor. Bu amacıyla atom yapısı, elektron, proton, nötron, pozitron, yapay radyoaktiflik, çekirdek bölünmesi, atom enerjisi konuları kolayca izlenebilecek bir biçimde ve kısaca açıklanıyor.

Bu kitapta, Joliot-Curie'nin Ulusal Direniş Cephesi Başkanı olarak Nazılere karşı yürütüğü yoğun savaşa, Barış Hareketi'nin kuruluşu ve gelişmesindeki unutulmaz etkinliklerini, çağımıza ışık tutan görüşlerini, onurlu ve örnek yaşamını, aldığı olduğu tarih kesiti içinde, fotoğraflarıyla birlikte ve bir roman akıcılığıyla izleyeceksiniz.

IRK VE IRKÇILIK DÜŞÜNCESİ

Alâeddin Şenel

Yakında çıkarıyor

**BİLİM ve SANAT'A ŞİMDİ ABONE OLUN, KISA
SÜRELİ BÜYÜK İNDİRİMDEN YARARLANIN**